

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANA BİLİM DALI

OSMANLI MİMARİ YAPILARINDA MESCİD-İ HARAM VE KÂBE
TASVİRLERİ

YÜKSEKLİSANS TEZİ

Ayşenur SEZGİN

VAN-2018

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
SANAT TARİHİ ANABİLİMDALI

OSMANLI MİMARİ YAPILARINDA MESCİD-İ HARAM VE KÂBE
TASVİRLERİ

YÜKSEKLİSANS TEZİ

Hazırlayan

Ayşenur SEZGİN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TOP

VAN-2018

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, jürimiz tarafından _____ Sanat Tarihi _____
ANABİLİM DALI _____ Sanat Tarihi _____ BİLİM DALI'nda TEZLİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Dr. Öğr. Ü. Edip YILMAZ	İmza:
ÜYE (Danışman)	: Dr. Öğr. Ü. Mehmet TOPRAK	İmza:
ÜYE	: Dr. Öğr. Ü. Ercan ÇALIŞ	İmza:
ÜYE	:	İmza: .....
ÜYE	:	İmza: .....

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../201.....

.....

ETİK BEYAN SAYFASI

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

(İmza)

Ayşenur SEZGİN

(Tarih)

Yükseklisans Tezi

Ayşenur SEZGİN

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

2018

OSMANLI MİMARİ YAPILARINDA MESCİD-İ HARAM VE KÂBE TASVİRLERİ

ÖZET

İslam dünyasınca senenin belli zamanlarında Müslümanların toplanarak Kâbe-i Muazzama'yı ziyaret etmeleri asırlar boyunca devam etmiştir. Müslümanların kutsal yerlere yapmış oldukları bu ziyaretlere hac denilmektedir. Gerek İslamiyet'te gerekse başka dinlerde yapılan bu ziyaretleri birtakım sözlü ve yazılı ifadeler yansıtmaktadır. Bu ifadeler bize kutsal kent ve yörelerin tasvir edilerek yansıtılmış halini göstermektedir. Osmanlı sanatında görülen kutsal kent ve yöre tasvirlerinden en dikkat çekici olanı Mescid-i Haram ve Kâbe tasvirleridir. Amaç; Osmanlı döneminde yapılmış olan bu tasvirler ve resimlerin daha detaylı incelenip yorumlanması; o dönemin neyi nasıl yansıttığını, Osmanlı'nın Kâbe'ye olan sevgisini, önemini belirtmektir. Üslup açısından ve estetik açıdan Kâbe tasvirlerinin neyi ifade ettiğini araştırıp analiz ederek yorum yapmaktır. Birkaç özellik ve teknikte yapılmış olan bu tasvirlerin gerçekten hangi amaçla, ne için sadece belirli dönemlerde ele alındığı henüz tam olarak bilinmemektedir. İstanbul başta olmak üzere Bursa, Kütahya, Kastamonu, Bilecik gibi illerde çini tekniğinde yapılmış 17. yy Kâbe tasvirleri daha çok görülmektedir. Batılılaşma hareketleriyle birlikte Kâbe ve Mescid-i Haram tasvirleri Batı Anadolu başta olmak üzere Tokat, Bursa illerinde 18. yy ve 19. yy' da duvar resmi tekniğinde mimari yapılarda görülmektedir. Ele alınarak incelenen Mescid-i Haram ve Kâbe tasvirlerinin farklı dönemlerde, farklı tekniklerde yapılmış olmalarının sebebini araştırdık. Osmanlı Dönemi Kâbe'nin öneminin sanata yansımış halini görsel ve edebi açıdan ele alarak; teknik, üslup, estetik ve mimari unsurlarına göre değerlendirdik. Böyle kutsal ve önemli bir kent olan Kâbe'nin süsleme ve sanata farklı bakış açılarıyla yansımış halini ele alarak başka çalışmalara yardımcı olması ve kaynak olması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler :Mescid-i Haram, Kâbe, Osmanlı Sanatı, Tasvirler, Hac, Kutsallık, Analiz

Sayfa Adedi :132

Tez Danışmanı :Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TOP

Master School Thesis

Ayşenur SEZGİN

YÜZÜNCÜ YIL UNİVERSİTESİ

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

2018

**IN THE STRUCTURE OF OTTOMAN ARCHITECTURE MASJID HARAM
AND KAABAH PORTRAITS**

ABSTRACT

Throughout centuries, muslims have continued together for the purpose of visiting the Great Kaaba at certain times of the year. The visits the muslims made to those sacred places are called ‘hadj’. The visits made to this holy place are expressed orally and verbally in Islam and other religions. The most remarkable figurations of holy cities and regions seen in Ottoman Art are those of Grand Mosque and the Great Kaaba. The objectives are to further analyze and interpret these figurations and pictures made in Ottoman period in order to understand what that period tried to depict and how, and to determine the love and the importance of the Ottoman to the Great Kaabah. It is not known for what purpose precisely and why only in some certain periods of the Ottomans these figurations of various features and techniques were made. Cities like Bursa, Kütahya, Kastamonu, Bilecik and particularly İstanbul host more of 17 th Century Kaaba figurations. Due to the influence of westernization, the Great Kaaba and the Grand Mosque figurations on architectural structures were started to be seen in fresco technique in Tokat, Bursa and particularly in Western Anatolian cities in 18 th-19 th Centuries. In this study, we analyze the reason why the Grand Mosque and the Great Kaaba figurations were made in various periods and techniques. We go around the Ottoman Era Kaaba’s importance to the art visually and in a literary sense, in this way we interpret the figurations in terms of technique, style, aesthetics, and architecture. This study aims to be a source of and help other similar works by handling a sacred and important site, the Great Kaaba’s various aspects depicted in art and decoration.

KeyWords :Grand Mosque, Kaaba, Ottoman Art, Figurations, Hadj, Holiness, Analysis

Quantify of Page :132

ScientificDirector :Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TOP

TEŞEKKÜR

Tez araştırmamın ve yazımının gerekleşmesinde büyük katkıları bulunan Danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Top'a, süreç boyunca görüşlerini aldığım Dr. Öğr. Üyesi Tahsin Korkut ve Doç Dr.Glсен Baş'a jüri yesi olarak tezle ilgili değerli geri bildirimlerini paylaşan Dr. Öğr. Üyesi Ercan alış ve Dr. Öğr. Üyesi Edip Yılmaz'a ve kendisi ile böyle bir araştırma yapma düşüncemi paylaştığımda beni cesaretlendiren ve araştırmalarını paylaşmaktan çekinmeyen Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Top'a araştırmaya maddi ve manevi destek sağlayan Sadettin Bor, Mehmet Can Aslantatar ve TIEM, Vakıflar Müdürlüğü ve Topkapı Sarayı çalışanlarına ve bu süreçte her zaman yanımda olan, desteklerini esirgemeyen biricik ailem ve sevdiklerime teşekkür ederim.

Ayşenur SEZGİN

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER.....	VI
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	IX
RESİMLERİN LİSTESİ.....	X
ÖNSÖZ.....	XIII
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Konunun Niteliği ve Amacı.....	2
1.2. Kaynaklar ve Araştırmalar.....	3
1.3. Metot ve Düzen.....	5
2.1. Kâbe'nin İlk İnşası.....	8
2.2. Kâbe'nin Yapısı ve Ölçüleri.....	8
2.3. Kâbe'nin Görsel Sanatlar Açısından Tasviri.....	9
3.KATALOG.....	12
4.DEĞERLENDİRME.....	61
4.1. Buldukları Yer.....	64
4.1.1. Dini Mimari (Camii – Türbe).....	64
4.1.2. Müzeler.....	65
4.2. Malzeme ve Teknik.....	66
4.2.1. Çini Tekniği.....	66
4.2.2. Duvar Resmi Tekniği (Kalemişi).....	66
4.3. Bani ve Sanatçı.....	67
4.3.1. Çini Sanatçıları.....	67
4.3.2. Duvar Resmi Ustaları.....	68

4.4. Üslup	69
4.4.1. Minyatür (Tek Boyutluluk) Özelliği	69
4.4.2. Resim (Üç Boyutluluk) Özelliği	70
4.5. Kompozisyon Özellikleri.....	70
4.5.1. Seccade Görünümlü Kompozisyon Özelliğine Gösteren Kâbe Tasvirleri.....	71
4.5.2. Kare Planlı, Perspektifsiz Kompozisyon Özelliği Gösteren Kâbe Tasvirleri.....	71
4.5.3. Saray Üslubuna Geçiş ve Perspektifli Kompozisyon Özelliği Gösteren Kâbe Tasvirleri.....	72
4.5.4. Batılılaşma Dönemi Kompozisyon Özelliği Gösteren Mescid-i Haram Tasvirleri	73
4.6. Tasvir Özellikleri.....	73
4.6.1. Şehir Panoraması Halinde Verilen Mekke Tasvirleri (Çini).....	74
4.6.2. Şehir Panoraması Halinde Verilen Mekke Tasvirleri (Duvar Resmi)	74
4.6.3. Mescid-i Haram (Kâbe) Tasvirleri (Çini).....	75
4.6.4. Mescid-i Haram (Kâbe) Tasvirleri (Duvar Resmi).....	75
4.7. Tasvirdeki Mimari Unsurlar	76
4.7.1. Kâbe	76
4.7.2. Revaklar.....	77
4.7.2.1. Revak Yapısı Olmayan Tasvirler	77
4.7.2.2. Tek Katlı Revak Yapısının Olduğu Tasvirler	77
4.7.2.3. İki Katlı Revak Yapısının Olduğu Tasvirler	78
4.7.3. Minareler	78
4.7.4. Mezheplere Ait Makamlar	79

4.7.5. Zemzem Kuyusu ve Minber.....	80
4.8. Tasvirdeki Süsleme Unsurları.....	81
4.8.1. Bordürler	81
4.8.1.1. Dış Bordürü Olmayan Tasvirler.....	81
4.8.1.2. Bordürü Dalgalı ve Çin Bulutu Formunda Olan Tasvirler	82
4.8.1.3. . Dış Bordürü Düğüm Motifli Olan Tasvirler.....	82
4.8.3. Kandil Motifleri	83
4.8.4. Hayat Ağacı (Hurma Ağacı, Palmiye).....	84
4.9. Estetik ve İkonografik Yaklaşım.....	85
5.SONUÇ VE ÖNERİLER.....	90
KAYNAKLAR	93
FOTOĞRAFLAR.....	99

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AKÜ	: Afyon Kocatepe Üniversitesi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
EKEV	: Erzincan Kültür ve Eğitim Vakfı
İA	: İslam Ansiklopedisi
İMÜ	: İstanbul Medeniyet Müzesi
MEGEB	: Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
TIEM	: Türk İslam Eserleri Müzesi
VD	: Vakıflar Dergisi

RESİMLERİN LİSTESİ

Foto 1: Kâbe İlk Planı.....	99
Foto 2: Kâbe Planı	99
Foto 3: Kâbe Eski Bir Görüntüsü	100
Foto 4: Kâbe Gravürü.....	100
Foto 5: Kâbe ve Mataf Alanı	101
Foto 6: Kâbe-i Muazzama ve Hatm-i Şerif	101
Foto 7: Ayasofya Müzesi Kâbe Tasvirli Çini.....	102
Foto 8: Ayasofya Müzesi Kâbe Tasviri Detay	103
Foto 9: Rüstem Paşa Camii Kâbe Tasviri	104
Foto 10: Rüstem Paşa Camii Kâbe Tasviri Detay	104
Foto 11: Kastamonu Küre Hoca Şemsettin Camii Çiniler Arasından Kâbe Tasviri .	105
Foto 12: Kastamonu Küre Hoca Şemsettin Camii Kâbe Tasviri.....	106
Foto 13: Solak Sinan Camii Kâbe Tasviri.....	107
Foto 14: Solak Sinan Camii Kâbe Tasviri Detay	107
Foto 15: Yeni Camii Mescid-i Haram Tasviri Detay	108
Foto 16: Yeni Camii Mescid-i Haram Tasviri Lama Demirlerle Kapatılmış Hali....	108
Foto 17: Kütahya Ulu Camii Mescid-i Haram Tasviri.....	109
Foto 18: Kütahya Ulu Camii Mescid-i Haram Tasviri Detay	109
Foto 19: Türk İslam Eserleri Müzesi 827 ve 828 Envanter Numaralı Kâbe Tasvirli Çiniler.....	110
Foto 20: Türk İslam Eserleri Müzesi 828 Envanter Numaralı Kâbe Tasviri.....	110
Foto 21: Türk İslam Eserleri Müzesi 830 Envanter Numaralı Kâbe Tasviri	111
Foto 22: Bilecik Osmaneli Rüstem Paşa Camii Mescid-i Haram Tasviri.....	112

Foto 23: Bilecik Osmaneli Rüstem Paşa Camii Mescid-i Haram Tasviri Alt Kısım	112
Foto 24: Topkapı Sarayı Çinili Köşk Kâbe Tasviri.....	113
Foto 25: Topkapı Sarayı Çinili Köşk Kâbe Tasviri Detay	114
Foto 26: Topkapı Sarayı Karaağalar Mescidi Mihrap İçinden Kâbe Tasviri	114
Foto 27: Topkapı Sarayı Karaağlar Mescidi Kâbe Tasviri Detay	115
Foto 28: Topkapı Sarayı Valide Sultan Dairesi Kâbe Tasviri.....	116
Foto 29: Topkapı Sarayı Valide Sultan Dairesi Kâbe Tasviri Mataf Alanı	117
Foto 30: Topkapı Sarayı Şehzadeler Mektebi Kâbe Tasviri	118
Foto 31: Topkapı Sarayı Ağalar Camii Kâbe Tasviri.....	118
Foto 32: Bursa Müzesi 2734 Envanter Numaralı Kâbe Tasviri	119
Foto 33: Bursa Müzesi 2736 Envanter Numaralı Kâbe Tasviri	119
Foto 34: Eyüp Cezeri Kasım Paşa Camii Mescid-i Haram Tasviri.....	120
Foto 35: Eyüp Cezeri Kasım Paşa Camii Mescid-i Haram Tasviri Detay	120
Foto 36: Hekimoğlu Ali Paşa Camii Mescid-i Haram Tasviri	121
Foto 37: Hekimoğlu Ali Paşa Camii Mescid-i Haram Tasviri Detay	122
Foto 38: Eskişehir Sivrihisar Hazine Dar Mescidi Mescid-i Haram Tasviri	126
Foto 39: Eskişehir Sivrihisar Hazine Dar Mescidi Mescid-i Haram Tasviri Detay	123
Foto 40: Tokat Zile Musa Fakih Türbesi Mescid-i Haram Tasviri	124
Foto 41: Tokat Zile Musa Fakih Türbesi Mescid-i Haram Tasviri Yan Cepheden Detay	124
Foto 42: Tokat Zile Şeyh Nusrettin Türbesi Mescid-i Haram Tasviri	125
Foto 43: Muğla Kurşunlu Camii Mescid-i Haram Tasviri	125
Foto 44: Manisa Soma Hızır Bey Camii Mescid-i Haram Tasviri.....	126
Foto 45: Manisa Kula Kurşunlu Camii Mescid-i Haram Tasviri.....	126
Foto 46: İzmir Eski Mordoğan Köyü Camii Kâbe Tasviri.....	127

Foto 47: İzmir Bademli Kılıczade Mehmet Ağa Camii Mescid-i Haram Tasviri.....	127
Foto 48: Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii Mescid-i Haram Tasviri Mataf Alanı	128
Foto 49: Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii Mescid-i Haram Tasviri.....	128
Foto 50: Denizli Pamukkale Akköy Yukarı Camii Kâbe Tasviri.....	129
Foto 51: Denizli Pamukkale Akköy Yukarı Camii Kâbe Tasviri Detay	129
Foto 52: Denizli Akköy Belenardıç Köyü Camii Kâbe Tasviri	130
Foto 53: Bursa Kemaliye Camii Kâbe Tasviri	130
Foto 54: Aydın Kayran Kuyucak Köyü Camii Kâbe Tasviri	131
Foto 55: Afyon Dazkırı İdris Köyü Camii Kâbe Tasviri.....	131

ÖNSÖZ

Osmanlı sanatı uzun tarihsel süreç geçirmiş bir medeniyet olmanın verdiği güçle mimariden süslemeye kadar sanatın her alanında kendine has bir üslup oluşturmuş ve İslam inancının temelini oluşturan tevhidi özellikleri vurgulama ve özümseme gayretinde bulunmuştur.

Mukaddes ve kutlu bir mekân olan Kâbe'ye olan inanç, sevgi ve önem Osmanlı'nın mimari dokusuna tasvirler olarak yansımıştır. Bu tasvirleri araştırmak ve incelemek için Danışman Hocam Dr. Öğr. Ü. Mehmet TOP bana bu görevi verdi. Osmanlı dokusunda bu araştırma ve incelemeyi bana görev olarak veren hocama teşekkür ediyorum.

Benim için oldukça zevkliydi. Kaynak taraması yapmakta az da olsa güçlük çektim. Neticede ulaşamadığım tasvirlerim oldu. Ama yeni bir şeyler keşfedip sanata farklı bir açıdan bakmak bana akademisyen olma yolunda çok şey öğretti.

Yaptığım çalışmada üzerime düşen herşeyi yaptım ve güzel sonuçlar elde ettim. Böyle bir çalışma yaptığım için çok mutluyum.

Bu yaptığım çalışmada benden desteklerini esirgemeyen saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Ü. Mehmet TOP'a, İstanbul'da bana her daim yardımcı olan sevgili arkadaşım Mehmet Can ASLANTATAR'a, kaynak taraması yaparken tezimi yazma sürecinde bana yol gösteren arkadaşım Sadettin BOR'a ve bana bu yolda gösterdikleri sabır ve destekten dolayı aileme sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayşenur SEZGİN

VAN-2018

1. GİRİŞ

Toplumsal düzeni sağlamak isteyen insanoğlu, din ile karşı karşı karşıya gelmiş ve ilahi vahye olan bağlılığını dini emir saydığı çeşitli ritüelleri gerçekleştirerek göstermiştir. Müslümanlar, dini emir saydıkları, kutsal mekânlardan biri olan Kâbe ve çevresini ziyaret ederek hac ibadetlerini gerçekleştirmişlerdir. Bu ibadetler farklı zamanlarda ve farklı topluluklar olarak yapılmış ve kutsal mekâna verilen önem ve ilgi artmıştır. Kâbe, Müslümanlar için günlük olarak yapılan namaz ibadetlerinde kible yönü olmuştur.

Osmanlılar dönemine kadar İslam tarihinde Mekke şehri ve Kâbe etrafında Emeviler ve Abbasiler döneminde çeşitli imar faaliyetleri yürütülmüştür. Osmanlılarda da kutsal mekânlar önemini korumuş; çeşitli imar faaliyetleri yapılmış, hac yolculuğu için düzenlenen yollar, çeşmeler yapılmış, Surre Alaylarıyla¹ hediyeler ve maddi yardım gönderilmiştir. Hilafetin Osmanlılara geçmesiyle, Mekke şehri daha çok ziyaretçi olarak Kâbe'yi görme arzusu gerçekleşmiştir.

İslam âleminin en kutsal yeri kabul edilen Mekke şehrindeki Kâbe resim sanatlarında ve bilhassa çinicilikte yapılmış olan tasvirleri ile karşımıza çıkmaktadır. Türk sanatında Kâbe tasvirleri yapmak sadece çini sanatına has bir özellik değildir. Elde mevcut bazı vesikalara göre hacca giden hacıların el kitaplarında bu çeşit tasvirler yer almaktadır. Kutsal kent tasvirleri, hac, töre ve yöntemlerini Mekke ve Medine şehirlerinin özelliklerini anlatan, mesnevi tarzında, manzum, mensur yazılmış eserlerde veya hac vekâletnamesi olarak düzenlenmiş, rulo şeklinde eserlerde de var olmaktadır.

Kutsal kent tasvirleri, İslam dini tasvirciliğinin önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Osmanlıtasvirciliğine özgü olan bu tür çalışmalarda, özellikle Mekke ve Medine kentleri ve bunların civarındaki kutsal yöreler, insan figürüne yer vermeden tasvir edilirler. Bu konu üzerinde 1959 yılında Kurd ERDMAN'IN yaptığı çalışma çok kapsamlı olmayıp fakat genel itibariyle birkaç tasvir örneğine değinilmiştir. Daha sonra Sabih erken; *Osmanlı Çiniciliğinde Kâbe Tasvirleri* adlı makalesinde otuz bir adet Kâbe tasvirli çini panoları açıklamış ve kendi ulaşabildiği

---

¹Surre, sözcüğu Arapça olup kese, para kesesi anlamına gelmekle birlikte Türkçede kıymetli armağanlar, Haremeyne gönderilen hediyeler anlamında kullanılmaktadır.

kadarıyla sınırlamıştır. Bu konuda Yüksek Lisans Tezi olarak Fatma ÇETİN; *Osmanlı Süsleme Sanatında Kâbe Tasvirleri* adlı çalışma yapmış. Süsleme unsuru olarak çini ve duvar resimlerini örneklerle anlatmıştır.

Bu konuda kutsal kent ve yöre tasvirleri olarak Osmanlı mimari yapılarında Mescid-i Haram ve Kâbe tasvirleri daha kapsamlı bir şekilde ele alınarak, mimarideki konumlarına, hangi dönemde yapılmış olduklarına, üslup olarak, tasvirin içinde yer alan mimari unsurlarına da değinerek sadece süsleme olarak değil de estetik ve ikonografi açısından ele alıp incelenmiştir.

Eldeki örneklerden Kâbe tasvirinin halı üzerine 15-16. yy'lar da yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak 1610'da Şeyhülislamlıktan Kütahya halıcılarına gelen bir yazı ile ayakaltında kaldığı için bu uygulama yasaklanmış daha sonra aynı tasvirler çini, duvar resmi olarak yapılmaya başlanmıştır. Kutsal kentlerle ilgili eserlerin yazılıp resimlendirilmesi ilk kez Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılmaya başlamıştır. Bu dönemde yapılmış olması padişahın imar hareketlerinin sonucu olmalıdır. Çinicilik ile başlayan Kâbe tasvirleri dönem üslup ve teknik açısından gelişerek karşımıza çıkmıştır. 18-19. yy' larda Batı resminin özellikleri de Osmanlılarda uygulanmaya başlamıştır. Çiniciliğin dışında duvar resmi olarak bazı bölgelerde camilerin duvarlarında Kâbe resimlerinin yapılmış olduğu görülmektedir. Belli bir çevre portresi niteliğinde olan bu tasvirler dönemin sevilen motifleri olmuştur.

1.1. Konunun Niteliği ve Amacı

İslam dünyasında hac mevsiminde, hac niyetiyle yapılan; hac mevsiminin dışında umre niyetiyle Müslümanların toplanarak Kâbe-i Muazzama'yı ziyaret etmeleri asırlar boyunca devam etmiştir. Kâbe-i Muazzama Müslümanlar için hac dışında kible yönünü ifade etmesi, Müslümanlığın simgesi olması, bugüne kadar değişmeden hala yerinde olması açısından oldukça önem arz etmektedir. Hem İslamiyette hem de başka dinlerde yapılan bu ziyaretleri birtakım sözlü ve yazılı ifadeler yansıtmaktadır. Bu yazılı ve sözlü ifadeler kutsal kent ve yörelerin tasvir edilerek yansıtılmış halini göstermektedir.

Yapılan incelemelerde Osmanlı Dönemi, Mescidi Haram'ın tasvirlerle nasıl ifade edildiği, neyi yansıttığı ve mananın sadece bir bilgiden mi ibaret olduğu ortaya konacaktır. Osmanlı sanatında görülen kutsal kent ve yöre tasvirlerinden en dikkat çekici olanı Mescid-i Haram tasvirleridir. O dönem şartlarının elverişli olmaması, Mescid-i Haram'a gidişlerin çok zor olduğu bir dönem olması, gidip göremeyenler için sadece tasvir ve resimlerle bilgilendirilmelerine sebep olmuştur. Bunun için en önemli bilgi kaynakları o dönemde hac ziyaretini yapanların vekâletnamelerinde o yöreyi anlatmış olmalarıdır. Bu anlatılanlardan yola çıkılarak o kutsal yöre hakkında birçok tasvir ve resimler yapılmıştır.

Tasvirler ve resimlerde Mescid-i Haram ve Kâbe, bazen iki boyutlu, perspektif ve derinlik olgusuna sahip gerçeği tıpatıp yansıtan resimler şeklinde olmuştur.

Çalışmamıza konu olan "Osmanlı Dönemi Mescid-i Haram Tasvirleri" bilimsel çalışmalarda yeterli derecede ele alınıp incelenmemiş olması, tasvirlerin ne amaçla yapıldığı, Mescid-i Haram'a bakış açısının estetik açıdan araştırılmamış olması nedeniyle bu alandaki bilgi boşluğunun hem teknik hem de mimari gelişim açısından tasnif edilerek doldurulması amaçlanmıştır.

Osmanlı döneminde yapılmış olan tasvirlerin ve resimlerin daha detaylı incelenip yorumlanması amacıyla; o dönemde yapılmış olan tasvirlerin nasıl yansıdığını, Osmanlı'nın Kâbe'ye olan aşkını, üslup açısından hangi teknikle yapıldığını, estetik açıdan neyi ifade ettiğini araştırıp analiz ederek yorum yapılmıştır.

1.2. Kaynaklar ve Araştırmalar

Kutsal kent ve yöre tasvirleri Osmanlı sanatında özellikle 17. yy'dan başlayarak 18. yy sonlarına kadar görülmüştür. Birkaç özellik ve teknikle yapılmış olan bu tasvirlerin gerçekten hangi amaçla, ne için sadece belirli dönemlerde ele alındığı henüz tam olarak bilinmemektedir. Tasvirlerin farklı tekniklerde yapılmış olması, inceleme açısından çok yönlü bir araştırma gerektirmektedir. Yapılar üzerinde durulan bu tasvirler bazı makale ve bildirimlerde ele alınmıştır. Fakat üslup, estetik, kuram açısından derlenip, toplanıp değerlendirilmemiştir. Çalışmamızda elde

edilen verilerle Kutsal kent tasvirlerinden Kâbe' nin farklı üslup, teknik kullanılarak nerelerde, hangi tarihte yapıldığını belirten birkaç kaynağa değineceğiz:

ERDMAN, Kurd; *Ars Orientalische*, Ka'bah Flesen, Michigan Universty USA, 1957, C.3

Kâbe tasvirlerini küçük bir not halinde incelemeye çalışarak çinilerin ilk defa tasvirini yapıp bunları minarelerinin durumuna göre dört gruba ayırmıştır. Bütün dökümantasyonun biraraya getirilmeden bu şekil bir ayırım yapmak oldukça hatalıdır.

ERKEN, Sabih; "Türk Çiniciliğinde Kâbe Tasvirleri" Ön Asya Dergisi, Ankara, 1970, C.59

Çini tekniğinde yapılmış olan Mescid-i Haram Tasvirleri ele alınmıştır. Mimari dokulara dekoratif amaçlı olarak yansıtılmış olan çini tekniğinde yapılmış Mescid-i Haram tasvirlerini üslup, teknik açısından incelemiştir. Başta İstanbul olmak üzere farklı iller ve yurt dışındaki müzelerde yer alan bu tasvirler toplamda otuz adet olarak tespit edilmiştir.

ÖZSAYINER, Dr. Zübeyde Cihan; "Türk Vakıf Halk Sanatları Müzesi'ndeki Kutsal Kent Tasvirleri", Antik Dekor Dergisi, S.84, İstanbul, 2004

Dünyada ve Türkiye'de tek olan "Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi Koleksiyonunda" yer alan Mekke, Medine, Arafat, Mina, Müzdelife'yi tasvir eden eserler üzerinde durulmuştur.

TANINDI, Zeren; "İslam Resminde Kutsal Kent ve Yöre Tasvirleri" Journal of Turkish Studies 7, Orhan Şaik Gökyay Armağanı 2, 1983

İslam dini ve Hz Muhammed (Sav) ile ilgili ilk tasvirler 13. yy' ın ilk yarısında, Anadolu'da Konya' da resimlendiği sanılan Varka ve Gülşah isimli iki sevgilinin aşklarının konu edildiği romantik bir eserin tasvirlerin görülüyor.

ARIK, Prof. Dr. Rüçhan; "Osmanlı Sanatında Duvar Resimleri", *Osmanlı Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, XI. Ankara, 1999

19. yy' da Osmanlı Sanatı'nda başkent İstanbul ve Anadolu'daki yapıları süsleyen duvar resimleri vardır. Bunlardan biri de manzara resimleridir. Manzara resimlerinden en yaygın olanı belli bir yerin tasvirleridir. İlk bakışta kesinlikle belli

olan resimler Mekke ve Medine tasvirleridir. Anadolu'da Soma Hızır Bey Camisi, Delail-ül Hayrat kitabında bu tasvirlerle rastlanmaktadır.

DİLAVER, Sadi; Osmanlı Sanatında Kâbe Tasvirli Bir Fresk, TTK Belleten XXXIV.

Osmanlı sanatında Fresk olarak yapılmış olduğu bilinen ilk ve tek örnek Eskişehir Sivrihisar Hazinedar Mescidi'nde bulunmaktadır. Kâbe tasviri bu mescidin mihrap duvarına daha önce yapılmış ve silinmiş olan çiçek motifi de diğer bir fresk üzerine yapılmıştır.

1.3. Metot ve Düzen

Osmanlı Dönemi mimari yapılarında yerini alan Kâbe tasvirleri ile ilgili daha önce yapılmış kapsamlı ve geniş bir çalışma bulunmamaktadır. Sadece birkaç makalede göz önüne alınmış bilgiler bulunmaktadır.

Yapılan çalışmada öncelikle Kâbe tasvirlerinin yurtiçinde hangi bölge ve illerde yapılmış olduğu, nerelerde yaygın olarak kullanıldığı araştırılıp bir katalog oluşturulmuştur. Temel olarak mimari yapılarda yer alan Osmanlı Dönemi Kâbe tasvirleri ele alınacağından, öncelikle mimari yapıların hangi illerde yer aldığı tespit edilmiştir. Elde edilen veri ve kaynaklara göre çini teknikte yapılan tasvirler İstanbul ve çevresinde, duvar resmi olarak yapılan tasvirler ise Batı Anadolu ve İç bölgelerde olan illerde bulunmaktadır.

Osmanlı'nın başkenti olan İstanbul, çini teknikte yapılmış Kâbe ve Mescid-i Haram tasvirlerinin en yaygın olduğu şehir olup oraya gidilerek dini mimari olan camilerdeki çini Mescid-i Haram ve Kâbe tasvirleri tespit edilmiştir. Daha sonra saray mimarisi ve müzelerle gidilerek orada sergilenen, başka yapılardan getirilmiş Kâbe tasvirleri tespit edilmiştir. Bütün gidip görülen bu tasvirler fotoğraflanıp tarihsel bir sıralamaya konulmuştur. Ulaşılmayan tasvirlerin sonradan ortadan kaybolduğu veya müzelerde depolandığı yetkililere ve görevlilere sorulup öğrenilmiştir. Arşivlerde duran dosyalarda ulaşılabilen tasvirlerle ulaşılabilmiştir. İstanbul'da birçok kütüphaneye gidilerek kaynak taraması yapılmıştır. Bursa iline gidilerek müzelerde yer alan tasvirler fotoğraflanmıştır. Elde edilen Kâbe ve Mescid-

i Haram tasvirleri tarihsel sıralamaya konularak değerlendirilmiştir. Özellikle çini tasvirlerin tarihi, üslubu, tekniği, özellikleri üzerinde durulmuştur.

Çalışmada Kâbe ve Mescid-i Haram tasvirli çinilerden sonra Batı Anadolu ve çevresindeki illere gidilerek duvar resmi olarak yapılmış Kâbe ve Mescid-i Haram tasvirleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen kaynak ve makalelere göre hala yerinde duran, yıpranmış da olsa günümüze kadar gelebilen duvar resimleri tespit edilip yerinde incelemeye gidilmiştir. Başta Aydın olmak üzere İzmir, Manisa, Denizli, Afyon illerine gidilerek tasvirlerin yer aldığı yapılara ulaşılmıştır. Tasvirler fotoğraflandırılmıştır. Bunların dışında yine başka yerlerde bulunan aynı bölgedeki başka şehirlerdeki tasvirlerin bazılarında ulaşılamamıştır. Batı Anadolu'daki iller dışında ekstra Eskişehir ve Bursa illerindeki duvar resimleri de bizzat gidip görülerek fotoğraflandırılmıştır.

Geniş bir Anadolu coğrafyasında özellikle Osmanlı dönemi Kâbe tasvirlerinin, batı bölgelerdeki iller ve iç bölgelerdeki illerde yoğun olması o dönem çini atölyelerinin o bölgelerde faaliyet göstermesi ve yerli ve yabancı ustaların elinden çıkarak tasvirlerin yapılmış olabileceğine işaret etmektedir. Duvar resimlerinin Ege bölgesindeki illerde yaygın olması ise yabancı seyyahların, gemicilerin, ressamın o bölgeye ziyaretlerinin sonucu kutsal mekân tasviri olan Kâbe ve Mescid-i Haram tasvirlerini yapılara işlemiş olduklarını göstermektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölüm olan giriş kısmında; “Konunun Niteliği ve Amacı”, “Kaynaklar ve Araştırmalar”, “Metod ve Düzen” yer almış, daha sonra Kâbe; “ İlk İnşası”, “Yapısı Ölçüleri”, “Görsel Sanatlar Açısından Tasviri”, “Edebi Sanatlar Açısından Önemi” başlıkları altında tez konusuna zemin hazırlayıcı genel bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde önce çini teknikte olan Kâbe tasvirleri tarihsel sıralamayla verilmiş, tarihçe ve tanımı diye alt başlıklara ayrılmıştır. Daha sonra duvar resmi olan Kâbe ve Mescid-i Haram tasvirleri buldukları illere göre sıralanmış, tarihçe ve tanımı diye alt başlıklara ayrılmıştır.

Üçüncü bölümde ise konunun bir bütün olarak değerlendirilmesiyle ulaşılan sonuç belirtilmiştir.

2. MESCİD-İ HARAM VE KÂBE

Kâbe, sözlükte dört köşeli veya küp şeklinde olmak anlamındaki ka'b kökünden gelen bir ibadethanedir. Mekke-i Mükerrerme'de Harem-i Şerif'in ortasında bulunan ve bütün müslümanlar tarafından kible olarak kabul edilen İslam dininin ilk ve en kutsal mekanıdır. Binlerce yıllık bir geçmişe sahip olan bu yapı ilk inşasından bu tarafa pek çok kere yenilenmiş ve tamir edilmiştir.² İslam öncesi döneme ait Kâbe'den günümüze Hacerü'l-Esved denilen kutsal taş hariç hemen hemen hiçbir şey intikal etmemiştir. Bugünkü yapı, büyük ölçüde İslam'ın ilk yıllarına ait olup, zaman içinde bazı ufak onarımlar görmüştür.³

Kâbe'nin etrafında yapılanma ilk kez Hz. Ömer döneminde olmuştur. Hz. Ömer, Kâbe'nin etrafına bir tavaf duvarı yaptırmıştır. Daha sonra Hz. Osman döneminde İslam Devleti'nin sınırları Ön Asya'ya kadar ulaşmıştır. Bu durumda müslümanların sayıları ve hacca umreye gelenlerin sayıları da arttığı için, çevrili alan biraz daha genişletilerek, Kâbe'nin etrafına ilk kez revaklı bir gölgelik yapılmıştır. Emeviler döneminde ve Abbasiler döneminde de Mescid-i Haram yine birçok yeniliklerle genişletilmiştir.⁴

Osmanlılar zamanında Ortadoğu'nun siyasal, fiziksel ve ekonomik durumu büyük bir dönüşüme hazırlanmıştır. 1517 yılında Osmanlı Padişahı Sultan Selim, Mısır ve Hicaz Bölgesini fethederek tarih sahnesinde yerini almıştır. Mekke şehri de canlı ve hızla gelişen kozmopolit bir şehre dönüşmüştür. Sultan Süleyman döneminde daha da artan hacı sayısının sığabilmesi için Mescid-i Haram'ın genişletilmesi çalışmalarına başlanmıştır. O tarihte İstanbul'daki Süleymaniye Camii'nin inşasıyla uğraşan Mimar Sinan'a Mekke'ye giderek Mescid-i Haram'ın genişletilmesi için bir plan yapması emredilmiştir. Kâbe'nin çatısı değiştirilmiş, Mescid-i Haram'ın içinde (el- Mataf olarak bilinen) döşemeleri yenilenmiş, bir minare daha inşa ettirilmiş ve mermer bir minber eklenmiştir. Daha sonra II. Selim döneminde başarılı bir hattattan Mescid-i Haram'ın iç kısmının süslemelerinin

---

²Sadettin Ünal, TDV, İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2001, C. 24, s.14

³Yılmaz Can, Kâbe, **On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Samsun, 1993, S.7, s.67

⁴Talha Uğurluel, Mekanlar ve Olaylarıyla Hz. Muhammed'in Hayatı Mekke-Medine, İstanbul, 2015 s.43

yapılması emredilmiştir⁵Böylece Mescid-i Haram çeşitli yapım ve onarım faaliyetleri geçirmiştir.

1920’lerde Osmanlı Devleti oralardan çekilince Mekke şehri ve Mescid-i Haram, Şerif Hüseyin ailesi ve daha sonra Haşimi sülalesi tarafından yönetilip yapılandırılmıştır. 1926’da Suudiler yönetimi ele almış ve yapılandırılma yenilenme çalışmaları devam ettirilmiştir.

2.1. Kâbe’nin İlk İnşası

Allahu Teala, Kâbe’yi bir rivayete göre arzdan (dünyadan), diğer bir rivayete göre ise Hz. Adem’den iki bin sene önce yaratmıştır. Bu konudaki rivayetleri dikkate alan bazı bilginler, Kâbe’yi ilk defa meleklerin inşa ettiği kerametini ileri sürmüşlerdir.⁶ Yine başka bir rivayete göre; Hz. Adem tarafından inşa edilen Kâbe binası Nuh Tufanı ile yıkılmıştır. Binlerce yıl yeri gizli kalan Kâbe’yi yeniden ortaya çıkarmak ve inşa etmek Hz. İbrahim’e vesile olacaktır.

Kur’anı Kerim’de Kâbe’nin İbrahim ve onun oğlu İsmail tarafından revaklarıyla inşa etmiş oldukları belirtilir. (Bakara suresi 127) “İbrahim, İsmail ile birlikte Beytullah’ın (Kâbe’nin) temellerini yükseltiyor”

Ayet-i Kerime’de İbrahim ve İsmail tarafından Kâbe’nin temellerinin yükseltildiğinin belirtilmesi Kâbe’nin ilk olarak Hz. İbrahim tarafından inşa edilmediğini göstermektedir.⁷ (foto 1)

2.2. Kâbe’nin Yapısı ve Ölçüleri

Kâbe’nin de içinde bulunduğu alanı çevreleyen büyük mescide “Mescid-i Haram” denilmektedir. Kâbe’nin geniş duvar yapısı yaklaşık bir küp şeklindedir. Kâbe’nin duvarları Mekke tepelerindeki granit taşlarından yapılmıştır. 25 cm yükseklikte ve 30 cm kadar çıkıntı bir mermer kaide üzerinde bulunmaktadır. Kâbe’nin köşeleri “Rükun” olarak adlandırılmaktadır. (foto 2) Kuzey

⁵Ziyaüddin Serdar, Mukaddes Belde Mekke, 2015, s.253-263

⁶İbrahim Kafi Dönmez, **İslam’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul, 1997, s.490

⁷Wensnek, A. J, Kâbe, **İslam Ansiklopedisi**. İstanbul, 1977, C.6, s.9

köşesine “Rükn-üliraki”, batı köşesine “Rükn-ülsami”, güney köşesine “Rükn-ülyemani”, Hacer-ülEsved’in bulunduğu doğu köşesine de “Rükn-ül Hacer-ülEsved” denir.⁸

Doğu köşesinde yerden 1,5 m yükseklikte Hacer-ülEsved vardır. Hacer-ülEsved ile Kâbe kapısı arasında kalan bu kısma El muntazam denmektedir. Kâbe’nin kuzey köşesi ile batı köşesi arasında altınoluk bulunmaktadır. Kuzeybatı duvarında El Hatim adı verilen daire biçiminde bir duvar bulunmaktadır. Kâbe’nin duvarları Sitare adı verilen örtü ile örtülmüştür. Kâbe’nin kuzey doğu duvarı 12,63 m, kuzeybatı duvarı 11,03 m, güneybatı duvarı 13,10 m, güneydoğu duvarı 11,22 m ve yüksekliği 13 m’dir. Böylece Kâbe binası 145m² üzerine kurulmuştur.

2.3. Kâbe’nin Görsel Sanatlar Açısından Tasviri

Osmanlı sanatında manzara tasvirleri, 6.yy’dan bu yana minyatürlere başlayarak gelişmiş ve zamanla tüm süsleme sanatlarına yayılarak 19. yy sonlarına kadar en önemli konu olarak devam etmiştir. III. Murad Dönemi’nde (1574-1595) Lütüfî Abdullah isminde bir hattat Mekke şehri ve Kâbe’nin çizimlerini minyatürlere dönüştürmeye başlayarak Kutsal yörenin resimlere yansıtılarak yayılmasına vesile olmuştur. Lütüfî Abdullah gibi o dönem ressamlarında Hint Ressam Lari’de Hac rehberi niteliğinde görsel eserler vermiştir. Bu her iki ressam da kendilerinden sonra gelen ressam kuşaklarını etkilemiş ve 19. yy’lara kadar yöre ve kentlerin tasviri ve resimlendirilmesi devam etmiştir.⁹ Örneğin; İstanbul Topkapı Sarayı’nın Harem Dairesi’ndeki çeşitli odalarda erken örneklerin görüldüğü manzara tasvirlerinde köşkler, kuleli yapılar, çeşmeler, belli bir yerin tasviri olan Mekke şehrinin resimleri görülmektedir.¹⁰

Anadolu’da manzara tasvirleri iki türde görülmektedir:

- Belli Bir Yerin Tasviri
- Hayali Yerlerin Tasviri

⁸Ünal, a.g.m, c.24, s. 14-25

⁹Serdar, a.g.e, s.263-265

¹⁰Rüçhan Arık, Osmanlı Sanatında Duvar Resimleri, **Osmanlı Kültür ve Sanat Ansiklopedisi XI**. Ankara, 1999 s.424

Belli Bir Yerin Tasviri

Bu türde yapıldığı ilk bakışta kesinlikle belli olan resimler, Mekke ve Medine tasvirleridir. Mekke ve Medine tasvirlerine daha önceki dönemlerde de, çini, halı, kitap resmi gibi el sanatı alanlarında rastlanmaktadır. Bu dönemde de böyle el sanatları alanında, özellikle Delail-ül Hayrat kitap resimlerinde, Mekke ve Medine tasvirleri duvar resimleriyle paralel olarak devam etmiştir.

Anadolu duvar resimlerinde, Soma Hızır Bey, Koçarlı Cihanoğlu, Muğla Kurşunlu camilerinde Mekke ve Medine tasvirlerinin güzel örnekleri görülmektedir.¹¹

Kâbe tasvirli çinilerin çok az oluşu, özel siparişlerle yapılmış olmalarından ileri gelmektedir. Bilhassa bazı çinilerin üzerindeki vakfiyeler bunu açıkça ortaya koymaktadır.¹² Birbirinden ufak nüans farklarıyla ayrılmış değişik kompozisyonlar halinde işlenmiş olan bu çinilerin belli bir sipariş üzerine yaptırıldığını, ancak çiniyi yapan ustanın daima bir önce işlemiş olduğu kompozisyonun benzerini meydana getirdiği bilinmektedir.¹³

Bu güne kadar yapılmış olan araştırma ve incelemeler neticesinde Kâbe tasvirlerini yapan ustaların sayısının birkaç kişiyi geçmediği görülmektedir.

XVII.yy çini ustaları arasında birkaçının ismi şöyledir:

- Ameli Ahmet
- Teberdar Nakkaş Ali İskenderiye
- Nakkaş Müstecepzade Süleyman
- Tabakzade İznikli Mehmet Bey
- Mehmet el Sami
- İznikli Osman bin Ahmet

Kâbe tasvirli çinilerin ilk defa tasnifini yapan KurdErdman, bunları minarelerinin durumlarına göre 4 guruba ayırmaktadır.

¹¹Arık, Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, Ankara, 1988, s.120

¹²Sabih Erken, Türk Çiniciliğinde Kâbe Tasvirleri, **Ön Asya Dergisi**, Ankara, 1970, C. 5, s.297

¹³Gönül Öney, Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı, İstanbul, 2007, s.287

Bugün için elimizde mevcut olan Kâbe tasvirli çinilerin en eskisi muhakkak ki kitabesinden de anlaşılacağı üzerine Ayasofya müzesinde bulunan çini olarak bilinmektedir. (H 1053 M 1643) bu çiniyi takiben bu gurubun ayrı bir tipine dahil olan ve vaktiyle İstanbul Mahmutpaşa'da antikacı kent isimli bir ticarethanede bulunan çini gelmektedir.

2.4. Kâbe'nin Edebi Sanatlar Açısından Tasviri

Kâbe edebi eserlerde zemzem suyu, altınoluk saçağı, Astar-ı Kâbe denen örtüsü, hac farızası, Hz. İbrahim ve İsmail, Safa ve Merve gibi mekanları; tavaf, say gibi Kâbe'ye mahsus kıyafetler ve davranışlar; telbiye ve ziyaret duaları ile hacca dair ayet ve hadisler ile zikredilmiştir.

Tasavvufçular Kâbe'yi bir sembol olarak görmüşler, asıl Kâbe'nin aşkın gönlü olduğunu ifade etmişlerdir. Mutasaffılara göre ilahi aşk gönülde tecelli ettiğinden asıl Kâbe, saf ve temiz gönüldedir. Gönül Allah'ın evi kabul eden dervişler Kâbe ile gönül arasında çeşitli teşbihler, tevriyeler, tenasüpler ve mecazlar kullanmışlardır.

Belirtmek gerekir ki, Müslümanların Kâbe'ye duydukları derin sevgi ve saygı edebiyatlarına da yansımıştır. Örneğin; Türk Edebiyatında Kâbe hakkında ilk müstakil şiir Ahmed Yesevi'nin "Divan-ı Hikmet" adlı eserinde yer almaktadır. Bir diğer Kâbe hakkında şiir ise Fedayi'nin "Derd Medh-i Kâbe-i Muazzama Şerefeullah" adlı eseridir. Bunun gibi birçok edebi eserlerde Kâbe hakkında söylemler bulunmaktadır.¹⁴

---

¹⁴Dönmez, a.g.e, s.497

3. KATALOG

Katalog No : 3.1.

Tasvirin Adı : İSTANBUL AYASOFYA MÜZESİ KÂBE TASVİRİ

Fotoğraf :7-8

İnceleme Tarihi : 01.06.2015

Tarihçe :Yapı, İstanbul'da Sultanahmet'te yer almaktadır.

Yapının ilk olarak kilise aşaması; birinci kilise imparator Konstantinos tarafından (337-361)'de yaptırılmıştır. İkinci kilise II. Theodosios tarafından (408-450)'de yaptırılmıştır. Ayasofya Fatih Sultan Mehmet'in 1453'de İstanbul'u fethetmesiyle (1451-1481)'de camiye çevrilmiştir.¹⁵ Hemen güçlendirilerek en iyi şekilde korunmuştur.¹⁶ Yapıda yer alan, süsleme unsuru olan Kâbe tasvirliğini pano, üzerindeki kitabesine göre Tabakzade İznikli Mehmed Bey tarafından H.1053 M.1643 tarihinde yapılmıştır.

Tanımı :Kâbe tasvirli çini pano, daha önce mihrap nişinin ortasında yer almıştır. Daha sonra oradan sökülerek minberin sağ tarafındaki dehlizin içerisindeki duvara monte edilmiştir.¹⁷Çiniden yapılmış Kâbe tasviri, kitabeler dahil yüksekliği 0,92 m genişliği ise 0,41 m olup 8 çini karodan meydana gelmektedir. Kâbe tasvirli çini panonun sol orta kısmında 0,25 m lik bir kısmın eksik olduğu görülmektedir. Kâbe tasviri, duvar yüzeyine dıştan dikdörtgen formda olup, yukarı doğru sivri kemerle sonlandırılmıştır. İç kısım üç bölüm halinde düzenlenmiştir. Bu üç bölümün tamamını en dıştan çevreleyen bordür, lacivert zemin üzerine beyaz renkli rozetler, rumilerle süslenmiştir. Üst kısımda sivri kemer şeklinde sonlandırılmıştır. Yine esas kompozisyon olan Kâbe ve üst kısımdaki Ayet-i Kerime ise açık mavi renkli, uçları dışa doğru olan palmetlerle ikinci defa çevrilmiştir.¹⁸ İlk bölümde üçgen alınlık şeklinde, stilize bitki motifleri ile beyaz zeminde Kuran'dan bir ayet (Ali İmran suresi 96-97. ayet) yazılmıştır.

¹⁵Ahmet Akgündüz, Kiliseden Müzeye Ayasofya, Haziran, 2006, İstanbul

¹⁶Meltem Cansever, 100 Mimari Şaheser ,**Türkiye'nin Kültür Mirası**, Kasım, 2009, s.91

¹⁷www.mustafacambaz.com

¹⁸Erken, .a.g.m, s.28

Ayetin Meali: “ Şüphesiz, alemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (mabet), Mekke'deki (Kâbe)dir. Orada apaçık nişaneler, (ayrıca) İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Yoluna gücü yetenlerin o ev haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.”

İkinci ve esas kompozisyonun olduğu bölümde ise Kâbe ve mataf alanı betimlenmiştir. Eksik kısımdan dolayı elde edilen verilere dayanarak bu kısmiki boyutlu, derinlik olgusu olmayan bir üslupözelliği göstermektedir. Avlu ortasında esas kompozisyonu Kâbe ve etrafını çevreleyen şebekeler oluşturmaktadır. Sadece sağ kısmında pek az bir kısmı kalmış olan tasvirin mezheplere ait makamlardan Hanefî ve Malikimakamlarına ait olanlar kalmış, diğer ikisi eksilen çinilerde kaybolmuştur.

Kâbe ve etrafını dört yönden çevreleyen revaklar tek katlı olup üzerleri yuvarlak kubbelerle örtülmüştür. Revakların kemerleri yuvarlak kemer formunda tasvir edilmiş ve her kemerin içine kapı ve kandil ışığı gibi aydınlığı temsil eden motifler yapılmıştır.

Panonun görünen kısmıyla sadece altı minaresi olduğu görülmektedir. Üst kısımda revakların iki köşesinde, alt kısımda sağ köşesinde ve giriş kapısının üzerinde ve yine sağ kenarda iki adet minare betimlenmiştir. İki şerefeli Klâsik Osmanlı minare stilinde tasvir edilmiştir. Çini tasvirde mavi, turkuaz, beyaz, kırmızı renkler kullanılmıştır.

Panonun alt kenarını esas kompozisyondan ayıran geniş bitkisel süslemeli bordür arasına konmuş, beyaz zeminli kartuş içinde çininin kitabesi yazılmıştır. Burada çininin Tabakzade İznikli Mehmed Bey tarafından H.1053 M.1643 tarihinde yapılmış olduğu yazılmıştır.

Kâbe tasvirinin sol tarafında ise yine aynı kare bölme içerisinde Medine tasviri yer almaktadır.¹⁹ Bu tasvir üç kısımdan oluşmaktadır. Duvar yüzeyine dikdörtgen formda olup üstten bitkisel süslemeli bir alınlığı olan sivri kemerle sonlandırılmıştır. Minber, türbe, zemzem kuyusu ve hurma ağaçları sembolize edilmiştir.

¹⁹Mehmet Akif Aydın, Antik Çağdan XXI. yy' a Büyük İstanbul Tarihi, Ankara, 2006, s.68

Katalog No : 3.2.
Tasvirin Adı :İSTANBUL EMİNÖNÜ RÜSTEM PAŞA CAMİİ
KÂBE TASVİRİ
Fotoğraf :9-10
İnceleme Tarihi :02.06.2015
Tarihçe :Camii, İstanbul Eminönü'nde Tahtakale semtindeki hasırcılar çarşısında yer almaktadır. Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamlarından Rüstem Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılan camii, 1560 veya 1561 yılı başlarına tarihlendirilmektedir.²⁰ Çini pano, üzerindeki kitabesine göre, Sahib-u Ekmeçizade Muhammed Beşe tarafından H.1071 M.1660 tarihinde yapılmıştır.²¹ Çini panonun camii için yapılıp yapılmadığı tam olarak bilinmemektedir.

Tanımı :Caminin son cemaat yerinde bulunan Kâbe tasvirli çini pano İznik çini atölyelerinde özel olarak yaptırılmış yekpare bir parçadır. Kare formda, etrafı düz bir çerçeve ile sınırlandırılmış 0,30x0,30 m ebatlarındadır. Şematik ve sade bir kompozisyonla işlenmiştir. Herhangi bir bordürle çevrelenmemiş olup Kâbe ve mataf alanı esas kısım olarak dikkati çekmektedir. Tasvirde Kâbe etrafının revaklarla gösterilmediği göze çarpmaktadır. Esas kompozisyon Kâbe ve diğer yapılardan meydana gelmektedir. Kullanılan renkler, arka zemin tamamıyla beyaz, Kâbe'nin arka zemini turkuaz, genel olarak da tasvirde kiremit kırmızısı ve mavi renkler hakim olmuştur.

Kare panonun dört köşesinde birer minare, sağ tarafında ve alt kısımda ise bir minare yapılmıştır. Bunlardan dördü iki şerefeli, ikisi bir şerefelidir.

Esas kompozisyon Kâbe olup özellikle yapıların dizilişi Kâbe'ye doğru yönelmiş bir vaziyettedir. Kâbe siyah renkte etrafı hatim ile çevrilmiştir. Alt kısımda minber, zenzem kuyusu yer almaktadır. Üst kısımda ise ikişer ikişer sıralanan sekiz adet zenzem kapları yine Kâbe'ye doğru yönelmiş olarak tasvirde göze çarpmaktadır. Mezheplere ait binalar tek boyutlu, zemine oturmuş biçimde tasvir edilmiştir. Panonun alt kısmında bir kartuş içerisinde tarihçe ve usta imzası bulunmaktadır.²²

---

²⁰Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul, 1986, s. 5

²¹Erken, a.g.m, s.28

²²Reha Günay, Mimar Sinan ,Nisan, 2010, s.102

Katalog No	: 3.3.
Tasvirin Adı	: KASTAMONU KÜRE HOCA ŞEMSETTİN CAMİİ KÂBE TASVİRİ
Fotoğraf	:11-12
İnceleme Tarihi	:15.09.2016
Tarihçe	:Yapı, Kastamonu ilinin, Küre ilçesinde, Camii Kebir Mahallesi'nde bulunmaktadır. Caminin (1465-66) tarihli vakfiyesinden, bu tarihte yapıldığı anlaşılmaktadır. Camiide yer alan çini pano ise üzerindeki kitabesine göre H.1087 M.1676 yılında Hüseyin Çelebi Bin El Hac Mustafa Küreci tarafından, Nakkaş Müstecepzade Süleyman Eşrefi'ye yaptırıldığı anlaşılmaktadır. ²³
Tanımı	:Kâbe tasvirli çini pano, camiinin harim mekanında, mihrabın sol tarafında yer almaktadır. Pano, duvar yüzeyine dikdörtgen bir formda, çini karoların birleşimiyle oluşturulmuştur. Panonun dış bordürü 14 parça karo, iç kısmı ise 8 parça karodan meydana gelmektedir. Kompozisyona bakıldığında iki boyutlu, derinlik ve perspektif olgusu olmayan bir üslup özelliği taşıdığı görülmektedir. Panoyu en dıştan, karanfil, hatayi ve hançer motiflerinden oluşmuş bir bordür çevrelemektedir. Bordürün çevrelediği esas orta kısım en üstten itibaren ilk başta yukarıda iki kartuş halinde Kelime-i Tevhid yazısı görülmektedir. Bunun alt kısmında ise yine iki kartuş içerisinde. “Ey latif cisimlilerin gizlileri, bizi korktuklarımızdan koru!” diye bir dua yazılmıştır.

Orta kısmını dört yönden revaklar çevrelemektedir. Bu revaklar tek katlı olup üzerleri kubbelerle örtülmüştür.

Revakların dışındaki kısımlarda, sağ ve sol tarafında üçer şerefeli birer minare yerleştirilmiştir. Revakların üst kısmında köşelerine yine üçer şerefeli birer minare daha yerleştirilmiştir. Minarelerin ikisi kaideli diğerleri kaidesizdir. Yivli bir gövdeye sahiptirler.

Üstteki iki minarenin arasında iki kartuş içerisinde Besmele ve Fatiha Suresi'nin bir ayeti geçmektedir. Ayrıca kartuşların ve minarelerin arasına

---

²³Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, İstanbul, 1989, C.4, s.808-813

rengarenkkandil motifleri resmedilmiştir. Kandil motifleri, aydınlığın ve kutsallığın simgesi olarak yansımaktadır.

Kâbe'nin bulunduğu esas kısımda Kâbe, kompozisyona derinlik verecek kadar üç boyutlu olarak yansımıştır. Etrafı yeşil renkte hatim ile çevrilmiştir. Hatiminetrafında ise mezheplere ait makamlar resmedilmiştir. Kâbe-i Şerif'in alt kısmında Makam-ı Şafi ve Zemzemi (Zemzem Kuyusu) yer almaktadır. Yine ikisi sağda bir tanesi solda olmak üzere minareler iç avluda yerini almıştır. Kompozisyonun en altında ise iki kartuş içerisinde kitabeler bulunmaktadır. Soldaki kartuşta; “ **Nakkaş Müstecepzade Süleyman Bin Eşrefyan**”, sağdaki kartuşta ise; “ **Sahib-ul Hayrat Hüseyin Çelebi İbn-i Hac Mustafa Gürece**” yazılmaktadır. Bu kitabeler önemli bilgiler içermekte olup, çini panonun tarihini ve kim tarafından yapıldığını göstermektedir.

Katalog No : 3.4.
Tasvirin Adı :İSTANBUL ÜSKÜDAR SOLAK SİNAN PAŞA
CAMİİ KÂBE TASVİRİ

Fotoğraf :13-14

İnceleme Tarihi :03.06.2015

Tarihçe :Yapı, İstanbul Üsküdar'da, Selami Ali Caddesi ile Tophanelioğlu Sokağı'nın arasındaki üçgen alanda yer almaktadır. Yapı, minaresinin üzerindeki kitabeden anlaşıldığı üzere H.955 M.1548 tarihinde inşa edilmiştir.²⁴Kâbe tasvirli çini pano teknik ve üslup özellikleri bakımından 17. yy a tarihlendirilmektedir. Panonun yapıya hangi tarihte getirilmiş olduğu tam olarak bilinmemektedir.

Tanımı :Kâbe tasviri, kible duvarında, mihrabın solundaki duvar yüzeyine kare şeklinde, yekpare bir parça olarak yerleştirilmiştir. Kâbe tasviri, 0,26x0,27 m ebatlarındadır. Çini tekniği kullanılarak yapılmış olan tasvir, minyatür resim özelliklerini yansıtmaktadır. Sade formda bir kompozisyon özelliği göstermektedir. Çini üzerinde zeytin yeşili, kiremit rengi, firuze yeşil ve mavi renkler kullanılmıştır. Genel olarak Kâbe ve Mataf alanı çini de tasvir edilmiştir.

Kâbe ve mataf alanını dört yönden çevreleyen revaklar tek katlı, yuvarlak kemerli olarak yapılmıştır. Her revak içinde bir kandil asılı durmaktadır. Revaklar kahverengi bir zemin çizgisiyle sınırlandırılmıştır.

Panonun iki yanında firuze renkli zemin üzerine ikişerden dört minare yerleştirilmiştir. Bu minareler iki şerefelidir. Ayrıca mataf alanının içerisinde iki tanesi iki şerefeli, bir tanesi de tek şerefeli olarak yapılmıştır. Bu minareler KlâsikOsmanlı minare stilini yansıtmaktadır.

Esas kısımdaKabe hatim ile çevrelenmiş, siyah renkte resmedilmiştir. Hatimin çevirdiği alan kesme taş motifli olarak betimlenmiştir. Minber ve zemzem kuyusu Kâbe'nin alt kısmına resmedilmiştir. Kâbe etrafında mezheplere ait binalar Kâbe' ye doğru yönelmiş şekilde resmedilmiştir. Üst kısımda bulunan zemzem

---

²⁴Oğuzhan Sezer, Üsküdar Sinan Paşa ve Solak Sinan Camileri (Müştemilatlarıyla Birlikte). Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, lisans tezi, Sakarya, 2016, s.15

kapları maşrapa gibi kulpludur. Üçer üçer sağ ve sol tarafta zenzem suyunu ifade etmek amacıyla dizilmiştir. Alt kısımda üç minare ve aralarında yine makamlara ait binalar tasvir edilmiştir.²⁵ Kâbe tasviri diğer benzer örneklere nazaran primitif kalmakta olup, Üsküdar’ da başka bir camide böyle bir tasvire rastlanmamaktadır.²⁶

---

²⁵Erken, a.g.m, s.308

²⁶Sezer, a.g.ç, s.17

Katalog No : 3.5.
Yapının Adı :İSTANBUL YENİ CAMİİ MESCİD-İ HARAM
TASVİRİ

Fotoğraf :15-16

İnceleme Tarihi :04.06.2015

Tarihçe :Camii, İstanbul'un Fatih ilçesinin Eminönü semtinde yer almaktadır. 1597 yılında sultan III. Murat'ın eşi Safiye Sultan'ın emriyle temeli atılmış olup 1665'te IV. Mehmet'in annesi Hatice Turhan Sultan'ın büyük çabalarıyla tamamlanmıştır. Yapıda yer alan Kâbe tasvirli çini pano üslup ve teknik özellikleri açısından 17. yy a tarihlendirilmektedir.²⁷

Tanımı :Çiniden yapılmış Kâbe tasvirli pano, kubbeyi taşıyan kuzey batı payesi üzerinde bulunmaktadır. 0,44x0,30 m ebatlarında olan pano teknik ve kompozisyon teşkili bakımından İznik çinileri grubuna girmektedir.²⁸ Panonun çevresinde birbirine uymayan çiniler mevcut olup panonun üzeri altı sıra halinde ve yakın aralıklara konmuş lama demirlerle kapatılmıştır. Bazı kısımları kısımların görülmesede görülen kısmı bize bilgi vermektedir.²⁹ Çini pano minyatür resim özelliğinden üç boyutluluğa geçiş göstermektedir. Derinlik olgusu ve perspektif çok fazla işlenmemiştir.

Boyuna dikdörtgen şeklinde olan panoda orta kısımda zemin firuze renkte, revaklar kiremit kırmızısı, revak üzerleri mavi renklidir. Üstte ise zemin beyaz olarak bırakılmıştır.³⁰

Çini panoda Kâbe ve mataf alanını görüldüğü kadarıyla üç yönden çeviren revaklar, yuvarlak kemerli, üçgen formda mavi renk kubbelerle örtülmüştür. Kemerlerin içerisinde birer kapı açıklığı bulunmaktadır.

Kâbe revaklarının dört köşesinde minareler yer almaktadır. Yanlarda ise birbiri üzerinde ikişer minare bulunmaktadır. Bu minareler Klâsik Osmanlı dönemi

²⁷Yüksel Yoldaş Demircanlı, İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi, **Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları**, İstanbul, 1989, s.189-190

²⁸Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Yeni Camii Maddesi, **Tarih Vakfı**, İstanbul, 1994, c.7, s.464

²⁹Aslanapa, a.g.e, s.58

³⁰Erken, .a.g.m, s.314

minarelerini yansıtmaktadır. İki şerefeli ve kaideleri yine kemer açıklığı formunda görülmektedir.

Esas kompozisyon orta kısmı kaplayan Kâbe ve etrafını çeviren revaklardan meydana gelmektedir. Üst kısımlarda sembolik dağlar betimlenmiştir. Kompozisyonun ortasında Kâbe siyah renkli olup sol köşesinde Hacer-ülEsved, sağ köşesinde Hicr-i İsmail belirtilmiştir. Mezheplere ait binalar üst kısımda bulunmaktadır. Kâbe'nin etrafında sütunların teşkil ettiği bir daire bulunmaktadır ve rastgele zenzem kapları da bu kısımda sıralanmaktadır. Dairevi alt kenar ortasında iki kemerli tak (kapı) bulunmakta olup bunların altında Minber ve zenzem kapları yer almaktadır.

Katalog No	: 3.6.
Tasvirin Adı	:KÜTAHYA ULU CAMİİ MESCİD-İ HARAM TASVİRİ
Fotoğraf	:17-18
İnceleme Tarihi	:21.09.2016
Tarihçe	:Yapı, Kütahya’ da Gazi Kemal Mahallesi’nde bulunmaktadır. Yapının inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte arşiv kayıtları, onarım kitabeleri ışığında 1381-1389 yılları arasında Yıldırım Bayezid’in Kütahya Valiliği yaptığı dönemde yapılmış olduğu kabul edilmektedir.Camii’nin tek çinisi olarak yapılmış olan buKâbe tasvirli çini pano teknik ve üslup özellikleri bakımından 17. yy a tarihlendirilmektedir. ³¹
Tanımı	:Pano, caminin mihrap duvarına monte edilmiştir. Kare şeklinde duvar yüzeyine 0,41x0,41 m ebatlarında 4 karo halinde yerleştirilmiştir. ³² Çini pano, sıraltı tekniğinde yapılmış olup, Kütahya çinileri grubundadır. ³³ Çok karmaşık bir işçilik göstermektedir. Kompozisyon çok karışık, girift bir şekilde tasvire yansımıştır. Mekke şehri tamamıyla bu panoramada resmedilmiştir. Minyatür resim özelliğinden üç boyutluluğa gidilmiş ve yapılar gelişigüzel resmedilmiştir. Pano iki kısımdan oluşmaktadır. İç kısım yani revakların çevrelediği matafalanı Kâbe ve mezhep binalarını, dış kısım ise Mekke şehrini kuşatan dağlar, binalar ile betimlenmiştir. Çini panoda, beyaz zemin üzerinde lacivert, turkuaz, kahverengi, hardal sarısı renkler kullanılmıştır.

Mescid-i Haram’ı çevreleyen revaklar iki katlı olarak dört yönden bir mataf alanı oluşturmuştur. Zemin özelliği yokmuş gibi gelişigüzel sıralanan revakların ilk katı turkuaz ve mavi renklerde ikinci katı ise hardal sarısı renkte göze çarpmaktadır. Revakların kubbeleri soğan kubbe formunda büyüklü küçüklü dizilmiştir.

Mataf alanının dışında kalan ikisi revakların üzerinde olmak üzere altı minare betimlenmiştir. Minareler; iki şerefeli, turkuaz renkli, KlâsikOsmanlı minare stilini yansıtmaktadır. Üç şerefeli yedinci minare ise revakların iç yüzeyinde alt kısımda

³¹www.osmanlımedeniyeti.com

³² Ara Altun, Kütahya’nın Türk Devri Mimarisi “bir deneme”, İstanbul, 1981, s.204

³³Erken, a.g.m, s.313

betimlenmiştir. Orta yüzey yani Kâbe'nin bulunduğu kısım biraz karmaşık içiçe geçmiş gibi betimlenmiştir.

Kâbe'yi çevreleyen hatim kare şeklinde bölmelere ayrılmış ve içinde kandiller asılı durmaktadır. Kâbe ise siyah renkte tam ortada göze çarpmakta olup ikinci bir kesme taş motifli kahverengi bir hale ile çevrilmiştir. Mataf alanının içerisinde mezheplere ait binalar, zenzem kuyusu, minber bir de Mekke ve Medine şehirlerinin sembolü sayılan hurma ağacı motifleri dikkat çekmektedir. Bu motifler gelişigüzel zemin olgusu olmadan havada asılı duruyor gibi bir görünüm sergilemektedir.

Katalog No : 3.7.

Tasvirin Adı :TÜRK İSLAM ESERLERİ MÜZESİ 828
ENVANTER NUMARALI KÂBE TASVİRİ

Fotoğraf : 20

İnceleme Tarihi :06.06.2015

Tarihçe :Teknik ve üslubu açısından değerlendirildiğinde 17. yy' a tarihlendirilmektedir. Elde edilen verilere göre 828 envanter numaralı panonun Eyüp Süleyman Subaşı camiiden getirilmiş olduğu belirtilmektedir.³⁴

Tanımı :Kâbe tasvirli pano, çini teknikte yapılmış,0,37x0,44 m ebatlarındadır. Yarıya yakını alttan kırılmış ve kaybolmuştur. Bugün için elde kalan kısmı 827envanter numaralı çiniye göre daha ince bir işçilik göstermektedir. Bütün şekillerin konturları ince çizgiler halinde belirtilmiştir. Beyaz zemin üzerine lacivert, mavi, kiremit kırmızısı renkler kullanılmıştır. Minyatür özellikli olan tasvir derinlik ve perspektiften uzaktır. Çini panonun alt kısmı yok olduğu için pano görünen kısmı ile ele alınmaktadır.

Çininin üç tarafı örgülü bir bordürle çevrilmiştir. Halı ve seccadelerde olduğu gibi köşeleri üçgenler şeklinde dolmuş olan çininin iç çevresi bir mihrap şeklindedir. Köşelerdeki boşluklar mavi lacivert renkli kıvrık dal rumilerle süslüdür. Çerçevenin iç yüzeyi, üç kenarda hepsi iç yüzeye bakan bir sıra palmet dizisi ile çevrilmiştir.

Üst kısımda iki bölüm halinde bir alınlık bulunmakta olup, üçgen alınlık beyaz zemin üzerine kırmızı renkte çin bulutları ile kaplanmış ve bunlar ortada birleşerek ters bir palmet meydana getirmektedir. Altta ise ince çizgili bir çerçeve içine Kuran'dan alınmış bir ayet (Ali İmran suresi 96-97. ayet) yazılmıştır.

Ayetin Meali: “Doğrusu insanlar için kurulan ilk ev, Mekke’de dünyalar için mübarek ve doğru yol gösteren Kâbe’dir. Orada apaçık deliller vardır. Kim oraya giderse güvenlik içinde olur. Buraya gelen bulabilen insana Allah için Kâbe’yi haccetmesi gereklidir.”

---

³⁴Erken, a.g.m, s.302

Çini panoda yer alan yapı ve genel bölümleri şunlardır:

Panonun görünen kadarıyla Kâbe'yi etrafındaki revaklar tek katlı olarak üç yönden çevrelemektedir. Revakların içine asılmış olan kandiller çok muntazam bir şekilde yapılmıştır. Revakların üzeri kubbelerle örtülmüştür.

Panonun alt kısmı olmadığı için sadece görülen dört minareden, iki tanesi üst kısımda, revakların iki köşesinde ve diğer iki tanesi de sağ revakların üzerine tasvir edilmiştir. İki şerefeli minareler Klâsik Osmanlı minarelerini anımsatmaktadır.³⁵

Orta kısmı yine Kâbe ve etrafındaki şebekeler ile mezheplere ait makamları gösteren binalar meydana getirmektedir. Kâbe' nin etrafını çeviren hatim beyaz renkte olup, içindeki kandil motifleri aydınlığı kutsallığı betimlemiştir. Kâbe siyah renkte resmedilmiş, sağında ise Hicri İsmail gösterilmiştir. Alt kısımda zenzem kuyusu ve minber görülmektedir. Kâbe' nin etrafında mezheplere ait binalar Kâbe' ye dönük bir şekilde betimlenmiştir.

---

³⁵Aslanapa, .a.g.e, s.19-20

Katalog No :3.8.

Tasvirin Adı : 827 ENVANTER NUMARALI KÂBE TASVİRİ

Fotoğraf :19

İnceleme Tarihi :06.06.2015

Tarihçe :16. yy ın sonlarında Sultan II. Bayezit'in torunu Neslişah Sultan tarafından kendi adına yaptırılan çini tasvir Edirnekapı'daki Neslişah Sultan Camii'nden 1914 yılında müzeye getirilmiştir.³⁶

Tanımı :Kâbe tasvirli pano, çini teknikte yapılmış, 0,34x0,62 m ebatlarındadır. Minyatür resim özelliği göstermektedir. Derinlik ve perspektiften uzaktır. Beyaz zemin üzerine lacivert, mavi, kiremit kırmızısı renkler kullanılmıştır.

Çini panonun dört etrafını örgülü bir bordür çevirmektedir. Halı ve seccadelerde olduğu gibi köşeleri üçgenler şeklinde dolmuş olan çininin iç çevresi bir mihrap şeklindedir. Köşelerdeki boşluklar mavi, lacivert renkli kıvrık dal rumilerle süslenmiştir. Çerçevenin iç yüzeyi dört kenarda hepsi iç yüzeye bakan bir sıra palmet dizisi ile çevrilmiştir. Üst kısımda iki bölüm halinde bir alınlık bulunmakta olup, üçgen alınlık beyaz zemin üzerine kırmızı renkte çin bulutları ile kaplanmış ve bunlar ortada birleşerek ters bir palmet meydana getirmektedir. Altta ise ince çizgili bir çerçeve içine Kuran'dan alınmış bir ayet (Ali İmran suresi 96-97. ayet) yazılmıştır.

Ayetin Meali: “Doğrusu insanlar için kurulan ilk ev, Mekke’de dünyalar için mübarek ve doğru yol gösteren Kâbe’dir. Orada apaçık deliller vardır. Kim oraya giderse güvenlik içinde olur. Buraya gelen bulabilen insana Allah için Kâbe’yi haccetmesi gereklidir.”

Panonun görünen kısmıyla Kâbe üç yönden tek katlı revaklarla çevrilmiştir. Revakların içine asılmış olan kandiller çok belirgin bir şekilde yapılmıştır. Revakların üzeri kubbelerle örtülmüştür.

Tasvirde revakların dört köşesi ile sağ kenar üzerinde altı minare Türk stili minarelerdir. İki şerefeli minareler Klâsik Osmanlı minarelerini anımsatmaktadır.

---

³⁶Türk İslam Eserleri Müzesi, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, no.54864, s.282

Orta kısmı yine Kâbe ve etrafındaki şebekeler ile mezheplere ait makamları gösteren binalar meydana getirmektedir. Kâbe' nin etrafını çeviren hatim beyaz renkte olup içinde kandil motifleri aydınlığı kutsallığı betimlemiştir. Kâbe siyah renkte, sağında Hicri İsmail gösterilmiştir. Alt kısımda zemzem kuyusu ve minber görülmektedir. Kâbe' ninetrafında mezheplere ait binalar Kâbe' ye doğru yönelmiş bir biçimde betimlenmiştir.³⁷

---

³⁷Erken, .a.g.m, s.28

Katalog No : 3.9.

Tasvirin Adı : 830 ENVANTER NUMARALI KÂBE TASVİRİ

Fotoğraf : 21

İnceleme Tarihi :01.07.2016

Tarihçe :Tekniği ve üslubu açısından 830 envanter numaralı tasvir, 827 ve 828 envanter numaralı çinilerle aynı dönemde yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.17.yy tarihli Kâbe tasvirli çini panonun elde edilen bilgilere göre Bursa Çelebi Sultan Mehmet Camii'nden 1924 yılında müzeye getirilmiş olduğu bilinmektedir.³⁸

Tanımı :Kâbe tasvirli çini pano 0,54x0,81 m ebatlarındadır. 6 adet çini karonun birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Sıraltı tekniğinde yapılmış olan bu çini beyaz zemin üzerine yeşil, mercan kırmızısı ve lacivert renkler kullanılarak oluşturulmuştur. İki boyutlu, derinlik olgusu olmayan bir üslup özelliği göstermektedir. Panonun etrafını s kıvrım şeklinde dallar, iki renkli yapraklar ve her yaprak arasına konmuş palmet şeklinde motiflerin teşkil ettiği bir bordür çevrelemektedir. Birinci bordüre bitişik üst kısımda bir kartuş içerisine Kelime-i Tevhid yazılmıştır. Boyuna dikdörtgen olan yüzey ve mataf alanı dört yönden revaklarla çevrelenmiştir.³⁹

Kubbeleri soğan kubbe formunda olan sivri kemerli revakların içlerinde birer kandil motifi görülmektedir. Kubbeler lacivert tonlarında renklendirilmiş, kandil motifleri ise kırmızı tonlarındadır.

Mescid-i Haram'ın esas giriş cephesini gösteren alt kenarda ise minareler betimlenmiştir. İki yandaki boşluklarda kaideleri dikdörtgen ve papuç kısımları hafif konik olan minareler, gövdeleri iki renkte burmalı olarak yapılmıştır. Üçer şerefeli ve birbirine benzeyen minareler, aynı şekilde üst kısımda revakların dış tarafının ve iç tarafının iki köşesinde, revakların dışında sağ tarafta bir minare daha yapılmış olduğu görülmektedir.

---

³⁸TİEM, a.g.k. s.282

³⁹Erken, a.g.m, s.309-310

Esas kısım olan Kâbe, siyah renkte merkezi bir şekilde yer almış olup etrafı mezheplere ait binalarla betimlenmiştir. Kâbe, açık kahve tonlarında hatim ile çevrelenmiştir. Kâbe ve onu çevreleyen hatimin arasındaki kısım kesme taş formunda gösterilmiştir. Zemzem kuyusu ve minber turkuaz tonlarında daha belirgin bi şekilde betimlenmiştir. Mezheplere ait binalar hatimin dış tarafında üç yönde gösterilmiştir.

Katalog No : 3.10.

Tasvirin Adı :BİLECİK OSMANELİ RÜSTEM PAŞA CAMİİ
MESCİD-İ HARAM TASVİRİ

Fotoğraf :22-23

İnceleme Tarihi :23.09.2016

Tarihçe :Yapı. Bilecik ilinin Osmaneli ilçesinde, kentsel sit alanı içerisinde, Kebir Mahallesi, Sakarya Caddesi üzerinde yer almaktadır. Camiinin yapım tarihi bazı kaynaklara göre 1516-1522 ve 1560-1565 yıllarında inşa edildiği geçmektedir. Camii, Kanuni Sultan Süleyman'ın damadı ve veziri Rüstem Paşa tarafından yapılmaya başlanmış, daha sonra onun vefatının üzerine cariyesi tarafından yapımına devam ettirilmiştir. Kâbe tasvirli çini pano üslup ve teknik açısından değerlendirildiğinde 17. yy çini grubunda ele alınmaktadır.⁴⁰

Tanımı :Kâbe tasvirli çini pano, yapının içerisinde mihrabın sol tarafında yer almaktadır. Dikdörtgen formda, 6 adet çini karonun birleşimiyle oluşturulmuş olup 0,35x0,60 m ebatlarındadır.⁴¹Sıralı tekniğinde yapılmış olan bu çini panoda beyaz, turkuaz, mavi, yeşil ve lacivert renkler hakimdir. İki boyutlu, derinlik olgusu olmayan bir üslup özelliği göstermektedir. Dikdörtgen panonun etrafı dört yönden sarmaşık şeklinde rumi ve palmet motiflerinden oluşan bir bordürle çevrelenmiştir. Panonun üst kısmında Süleyman Mehmet Nahifi'ye ait iki satır halinde beyit yazılmıştır:

“ Her kime Kâbe nasip olsa Huda rahmet eder.”

“ Her kişi sevdiğini hanesine davet eder.”

Panonun orta kısmı dört yönden revaklarla çevrilmiştir. Revaklar tek katlı olup üzerleri kubbelerle örtülmüştür.

Revakların üst kısmında dıştan iki köşesine birer minare yerleştirilmiş, alt kısımda dıştan iki köşesine yine birer minare yerleştirilmiş ve sağ tarafında dıştan alt minarenin üst tarafına bir minare daha eklenmiştir. Revakların çevirdiği avlunun alt

⁴⁰Ünal Doğan, Bilecik Osmaneli Anıtsal Yapılarının Analitik Açısından Değerlendirilmesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Rölöve- Restorasyon Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s.82

⁴¹www.osmaneli.bel.tr

kısmına içten iki minare daha köşelere yerleştirilmiş olup toplam yedi minare betimlenmiştir. Minareler üçer şerefeli, KlâsikOsmanlı mimari stilini yansıtmaktadır.

Alt kısımda minarelerle aynı hizada Mescid-i Haram ve binalar yerleştirilmiştir. Binaların yerleşim mimarisi girift bir şekilde görülmektedir. Panonun orta kısmını oluşturan Kâbe ise siyah örtüsüyle göze çarpmaktadır. Etrafi hatim ile çevrili, arka zemini kesme taş formunda belirtilmiştir. Etrafında mezheplere ait binalar halenin dış tarafında betimlenmiştir. Kâbe'nin alt kısmında zemzem kuyusu ve minber en sade şekliyle yerini almıştır. Panonun en alt kısmında ise tek satır halinde dört kartuş içerisinde Vankulu Mehmet Efendi'ye ait dörtlük yer almaktadır:

“Budur ayin-i Arap bir kavmin ölse seyidi”

“Az olur kim kabri üzre bende azad olmaya”

“Sen ki Sah-ı Mürselin ve Seyyid-i Kevneysin”

“Hasa lillah kabrine yüz süren azad olmaya”

Katalog No	: 3.11.
Tasvirin Adı	:İSTANBUL TOPKAPI SARAYI ÇİNİLİ KÖŞK KÂBE TASVİRİ
Fotoğraf	:24-25
İnceleme Tarihi	:07.06.2015

Tarihçe :Köşk, Topkapı Sarayı'nın dış surları içerisinde yer alan 1472 yılından kalma bir köşktür. II. Mehmet tarafından yaptırılmıştır. Çinili Köşk' te 539 envanter numaralı Kâbe tasvirli çini pano üslubu ve tekniği açısından 17. yy'a tarihlendirilmektedir.⁴² Çini panonun buraya kim tarafından ve nereden getirildiği tam olarak bilinmemektedir.

Tanımı :Kâbe tasvirli çini pano, dikdörtgen formda, 0,34x0,63 m ebatlarında, yekpare pano halindedir. İki boyutlu, derinlik ve perspektiften uzak bir üslup kullanılmıştır. Çini panoda mavi, açık firuze, beyaz ve yeşil renkler kullanılmıştır.Üç dilimli palmet şeklinde motiflerden meydana gelen dış bordürün içinde, mavi renkli palmetlerden iç bordür, kompozisyonun etrafını çevirmektedir. Çininin üst kısmı kemer şeklinde bitkisel motiflerle süslenmiştir. Kemerin alt kısmında ise süslü alınlığın altında beyaz zeminde siyah yazı ile Kuran'dan bir ayet (Ali İmran suresi 96-97. ayet) yazılmıştır.⁴³

Ayetin Meali: “Şüphesiz, alemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (mabet), Mekke'deki (Kâbe)dir. Orada apaçık nişaneler, (ayrıca) İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Yoluna gücü yetenlerin o ev haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.”

Çini panoda yer alan yapı ve genel bölümler de ise revaklar, Kâbe ve mataf alanını dört yönden dikdörtgen şeklinde çevrelemiştir. Revak yapısı tek katlı, yuvarlak kemerli ve üzeri kubbeyle örtülü olarak betimlenmiştir. Kemer açıklıklarında kapı açıklığı ve kandiller asılı olarak resmedilmiştir.

---

⁴²Hayal Meriç Uğraş, Topkapı Sarayı Çinili Köşk İşlevi, Anlamı Ve Tarihsel Gelişimi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010, s.123

⁴³Erken, .a.g.m, s.303

Minareler iki şerefeli olup KlâsikOsmanlı minareleri gibi betimlenmiştir. Üst revakların iki köşesinde, sağ revakların üstünde iki adet ve altta sağ revağın köşesinde ve sol revaklarda da bir adet olmak üzere toplam altı adet minare bulunmaktadır.

Esas kısımda ise zemini açık firuze olan mataf alanı oldukça sade bir şekilde yapılmıştır. Kâbe' nin olduğu hatimin çevrelediği kısım yeşil renkte yapılmıştır. Klâsik Kâbe tasvirlerinde görülen, mezheplere ait makamlar, zemzem kuyusu, güneş saati çok sade bir şekilde burada da işlenmiştir. Revaklı çerçevenin alt kenar ortasındaki çıkıntının sağında üç kule ise Medrese-i Süleymaniye olarak tasvir edilmiştir.

Katalog No : 3.12.
Tasvirin Adı :TOPKAPI SARAYI VALİDE SULTAN DAİRESİ
KÂBE TASVİRİ

Fotoğraf :28-29

İnceleme Tarihi :07.06.2015

Tarihçe :Sultan III. Murad'ın 1574-1595'de annesi Nurbanu Sultan için yaptırdığı Valide Sultan Dairesi, haremin merkezini teşkil etmektedir. Valide sultanların günlük yaşam yeri olan bir sofadan oluşmaktadır.⁴⁴ Kâbe tasviri 17.yy' a tarihlendirilmektedir. Teberdar Keşşah Ali İskenderiye tarafından saraydan özel siparişle yapılmıştır.

Tanımı :Duvar yüzeyine boyuna dikdörtgen bir şekilde yerleştirilmiş olan çini pano, 0,14x0,14 m ebatlarında 48 karodan oluşmaktadır.⁴⁵ Sağ taraftan örgülü bir dış çerçeve tek tarafı kuşatmıştır. Panonun diğer tarafları düz çizgisel bir çerçeve ile sınırlandırılmıştır. Mescid-i Haram'ın dışında kalan kısımlarda sol tarafta ince saplı yapraklar arasına yazılmış olan kapı isimleri yer almaktadır. Bunlar: Bab-1 Ümmehani, Bab-1 Suef, Bab-1 Haya, Bab-1 Rahme, Bab-1 Cisiyan ve Bab-1 Yala olarak okunmaktadır.

Sağ tarafta ise tepe kısımları aynı hizada olan iki minare bulunmaktadır. Minareler ince, uzun gövdeli ve üçer şerefelidir. Üç minare ise alt kısımda üçer şerefeli olarak, ince uzun gövdeli olarak tasvir edilmiştir.

Esas kısım olan Kâbe ve Mataf alanı ise dört yönden iki katlı revaklarla çevrilmiştir. Revakların üzeri mavi renkte kubbelerle örtülmüştür. Her revakta renkli birer kandil motifi işlenmiştir.

Kâbe, hatim ile çevrelenmiş orta kısımda siyah örtüsüyle esas kısmı teşkil etmektedir. Hatimin içerisine de yine renkli kandil motifleri işlenerek nurun, ışığın ve kutsallığın simgesi olarak tasvire yansımıştır. Hatimin çevrelediği kısım, Kâbe, minber ve zezem kuyusunun olduğu kısım zemin olarak kesme taş motifli olarak tasvire yansımıştır. Kâbe ve mataf alanının diğer tarafı ise mavi renge boyanmıştır.

---

⁴⁴Cansever, a.g.e, s.148

⁴⁵Aslanapa, a.g.e, s.19-90

Katalog No : 3.13.
Tasvirin Adı : ŞEHZADELER MEKTEBİ KÂBE TASVİRİ
Fotoğraf :30
İnceleme Tarihi :07.06.2015

Tarihçe :Bu mekân, ortası kubbeli, yanlarda tekne tonozla örtülü iki taraflı bir mekandan oluşmaktadır. Üst seviyede 17.yy Osmanlı çinileri Klâsik görünümü oluştururken, kat seviyesinde barok süslemeler görülür.Tasvir, saraya özel sipariş üzerine TeberdarKeşşah Ali tarafından 17. yy' da yapılmıştır.

Tanımı :Bu mektepte yer alan Kâbe tasviri, boyuna dikdörtgen bir şekilde,0,24x0,25 m ebadında 60 karodan meydana gelmiş olarak duvar yüzeyine monte edilmiştir.⁴⁶ Tasvir, en dıştan yeşil renkte çini karolarla üç yönden çevrenmiştir. Daha sonra içten örgülü bir bordürle çevrilmiştir. En üstte ise iki minare arasında kandil motifleri görülmektedir. Bu motiflerin üst ve alt taraflarına iki kartuş içerisine Kelime-i Tevhid yazılmıştır. Kelime-i Tevhid tıpkı camii minarelerinin arasına asılmış mahya durumunu almıştır. Hurma ağaçları motifi her iki yanda üst kısımda Mekke şehrini betimler nitelikte resmedilmiştir.

Orta kısım ise revakların dışında kalan sol tarafta kapı isimleri ve bitkisel süslemeler görülmektedir. Sağ tarafta ise tepe kısımları aynı hizada olan iki minare görülmektedir. Minareler, ince, uzun gövdeli ve üç şerefeli olarak tasvire yansımıştır.

Esas kısım olan Kâbe, dört yönden iki katlı revaklarla çevrilmiş ve revakların üzeri kubbelerle örtülmüştür. Her revakta birer kandil asılı durmaktadır.

Orta kısım mavi zemin üzerine Kâbe, hatim, zezem kuyusu, minber ve makamlara ait binalardan oluşmaktadır. Kâbe, hatimle çevrilmiş arka zemini kesme taş formunda yapılmıştır. Alt kısımda solda bir sağda ise iki minare yer almaktadır.

---

⁴⁶Mehmet Özel, Türkiye'nin Şaheserleri, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997, s.84

Katalog No : 3.14.
Tasvirin Adı : KARAAĞALAR MESCİDİ KÂBE TASVİRİ
Fotoğraf :26-27
İnceleme Tarihi :07.06.2015

Tarihçe :Mescit, 1665 yangınından sonra yenilenmiştir. Duvarlar bitkisel bezemeli Kuran-ı Kerim'den ayetler içeren 17.yy çinileri ile kaplıdır. Diğer iki tasvirde de olduğu gibi bu tasvir de TeberdarKeşşah Ali tarafından saraya özel sipariş üzerine 17. yy' da yapılmıştır.

Tanımı :Mihrabın içerisine yapılmış olan Kabe tasviri mihrap nişini tamamen kaplamış olup her biri 0,24x0,24 m ebatlarında 60 karodan oluşmaktadır.⁴⁷Tasvir, en dıştan örgülü bir bordürle çevrelenmiştir. Üst kısımda iki yanda hurma ağacı motifleri Mekke şehrini temsil etmektedir. En üst kısımda ise tek kartuş içerisinde Besmele yazılmıştır. Sağ ve sol taraftan iki minare arasına kandil motifleri işlenmiş ve kandil motiflerinin alt tarafına iki kartuş içerisine Kelime-i Tevhid yazılmıştır.

Alt tarafta ise esas kısmı oluşturan Kâbe ve mataf alanını üç yönden revaklar çevrelemiştir. İki katlı revakların üzeri kubbelerle örtülmüştür. Her revakta renkli kandil motifleri asılı durmaktadır. Revakların sol tarafı dıştan bitkisel süslemeler ve kapı isimleriyle bezenmiştir. Sağ tarafında ise tepeleri aynı hizada olan iki minare yerleştirilmiştir.

Kâbe ve Mataf alanı ise mavi zemin üzerine işlenmiştir. Kâbe ortada bir hatimle çevrilmiştir. Zemzem kuyusu ve minberise alt kısımda betimlenmiştir. Sağ tarafta bir sol tarafta ise iki minare yer almaktadır. İnce, uzun gövdeli ve üçer şerefeli olarak tasvir edilmiştir. Makamlara ait binalar ise minarelerin ortasında durmaktadır.

Harem dairelerinde olan üç çininin saraya sipariş olarak yaptırılmış olması ve aynı usta tarafından yapılmış olması ayrı bir değer taşımaktadır.

---

⁴⁷Erken, a.g.m, s.28

Katalog No	: 3.15.
Tasvirin Adı	:İSTANBUL TOPKAPI SARAYI AĞALAR CAMİİ KÂBE TASVİRİ
Fotoğraf	:31
İnceleme Tarihi	:27.07.2016
Tarihçe	:Camii, Topkapı Sarayı II. Avlusunda Fatih Sultan Mehmet döneminde yapılmıştır. Daha sonra IV. Mehmet döneminde 1665 yangını sonrası onarım görmüş ve yenilenmiştir. Teknik ve üslubu açısından17. yyKâbe tasvirli çini panolarla aynı döneme tarihlendirilmektedir. ⁴⁸

Tanımı :Caminin alt katında, doğu duvarını süsleyen çiniler arasında, yekpare pano halinde bulunmakta olan çini 0,31x0,53 m ebatlarındadır. İki boyutlu, zemin olgusu taşımayan, derinlik olgusu olmayan üslup özelliği göstermektedir. Çini panonun üst köşeleri hafif kesilerek sivriltilmiştir. Panonun etrafını, dış yüzeyleri içe bakan mavi renkte palmetlerden meydana gelmiş olan bordür çevrelemektedir. Kenar bordürü içinde ikikısımdan meydana gelmiş olan kompozisyonun üstü diğer örneklerde olduğu gibi bir Ayet-i Kerime (Ali İmran Suresi 96-67. Ayet)ve kıvrık dallarla süslü alınlıktan ibarettir. Beyaz zemin üzerine mavi renkte kıvrık dallardan oluşan alınlığın dışı yine dalgalı formda yeşil renkte bordürle çevrelenmiştir.⁴⁹

Ayetin Meali: “ Şüphesiz, alemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev (mabet), Mekke’deki (Kâbe)dir. Orada apaçık nişaneler, (ayrıca) İbrahim’in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Yoluna gücü yetenlerin o evhaccetmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkar ederse bilmelidir ki, Allah bütün alemlerden müstağnidir.”

Panonun yüzeyi dört yönden revaklarla çevrilerek Mescid-i Haram tasvir edilmiştir. Revaklar sanki zemin olgusu yokmuş gibi palmet şeklinde kubbe ile örtülü mataf alanını çevrelemektedir. Revakların içerisinde bazılarında yuvarlak formda kandil motifi, bazılarında ise pencere şeklinde açıklıklar görülmektedir.

---

⁴⁸www.topkapisarayi.gov.tr

⁴⁹Erken, a.g.m, s.300

Lacivert ve beyaz tonların hakim olduğu revakların üst ve alt kısmında Mescid-i Haram'a giriş kapıları yer almaktadır.

İki şerefeli, sade formda olan minareler; üst kısımda revakların iki köşesinde çapraz bir şekilde iki minare, alt kısımda sağ köşede çapraz bir minare, sağ tarafta iki ve sol tarafta revaklara bitişik bir minare görölmektedir.

Kâbe, mataf alanının ortasında siyah renkte betimlenmiştir. Mataf alanı açık mavi tonlarda renklendirilmiştir. Kâbe ise etrafını çeviren hatim içerisinde mavi kesme taş formunda bir zemin üzerinde göze çarpmaktadır. Hatimin içinde yine revaklarda olduğu gibi yuvarlak formda kandil motifleri görölmektedir. Üç yönden mezheplere ait binalar Kâbe'ye doğru yönelmiş biçimde betimlenmiştir. Zemzem kuyusu ve minber turkuaz ve yeşil renklerde göze çarpmaktadır.

Katalog No :3.16.

Tasvirin Adı :BURSA MÜZESİ 2734 ENVANTER NUMARALI
KÂBE TASVİRİ

Fotoğraf :32

İnceleme Tarihi :03.08.2016

Özellikleri

Tarihçe :Bursa müzesine eserin kim tarafından ve hangi tarihte getirildiği bilinmemektedir. Çini üzerindeki kitabeden H.1085 M.1674 tarihinde Sahib'ül Hayrat Bahçeci Hasan tarafından yapıldığı görülmektedir.⁵⁰

Tanımı :Yekpare bir pano halinde olan çini, 0,29x0,29 m ebatlarındadır. İki boyutlu, derinlik ve perspektiften uzak bir şekilde tasvir edilmiştir. Çini pano, iki yandan çerçevesi, iç yüzeyi dikdörtgen şeklinde yapılmıştır. Firuze, beyaz, mavi ve kiremit kırmızısı renkler mevcuttur. Kâbe Tasvirli çini panoda yer alan yapı ve genel bölümleri şunlardır:

Minareler, iki yanda firuze zemin üzerine üst üste ikişer adet olmak üzere yapılmıştır. Tek şerefeli, kaideleri bir hacim halinde görülmektedir. Alt kısımda köşelerde yan minarelere bitişik iki minare daha resmedilmiştir.

Esas kompozisyonun yer aldığı dikdörtgen zemin beyaz renktedir. Zeminin ortasında siyah renkte Kâbe-i Muazzama bir hatim içerisinde ön plana çıkmıştır. Mezheplere ait makamlar Kâbe'ye yönelmiş bir biçimde betimlenmiştir. Bu bize iki boyutlu sanki bir minyatür tekniğinde yapılmış olabileceğini göstermektedir. Kâbe'nin üst kısmında iki yanında üçer adet zemzem kabı yine zemin olgusu yokmuş gibi sıralanmıştır. Kâbe'nin alt kısmında zemzem kuyusu, minber, kubbeli binalar ve bu binaların arasında yer alan kitabe görülmektedir.⁵¹

---

⁵⁰Gamze Görgünay, Bursa Türk ve İslam Eserleri Müzesinde Sergilenen ve Depoda Yer Alan Çini Eserlerin Katalog Çalışması, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2011, s.129-132

⁵¹Erken, a.g.m, s.306

Katalog No	: 3.17.
Tasvirin Adı	:2736 ENVANTER NUMARALI KÂBE TASVİRİ
Fotoğraf	:33
İnceleme Tarihi	:03.08.2016

Özellikleri

Tarihçe :Bursa müzesine eserin kim tarafından ve hangi tarihte getirildiği bilinmemektedir. Üslup ve teknik açısından değerlendirildiğinde 17. yy'a tarihlendirilebilmektedir.

Tanımı :Kâbe tasvirli çini pano, yekpare bir pano şeklinde,0,29x0,29 m ebatlarındadır. İki boyutlu, derinlik olgusu olmayan bir üslup özelliği göstermektedir. İstanbul Rüstem Paşa Camii'nde bulunan Kâbe tasvirli çini ile şekiller ve kompozisyon açısından benzerlik göstermesi, çininin aynı usta tarafından yapılmış olabileceğini varsaymaktadır.

Çini panonun kenarları mavi renkte ince bir bordürle çevrenmiş, zemin ise beyaz renktedir. Çinide yeşil, açık mavi, yağ yeşili ve kiremit rengi kullanılmıştır.

Tek şerefeli altı minare, iki şerefeli bir minare olmak üzere yedi minare betimlenmiştir. Kare yüzeyin dört köşesinde, bir adet sağda, iki adet de alt kısımda minareler görülmektedir. Gövdeleri fıstık yeşili, şerefeleri mavi tonlardadır.⁵²

Zeminin tam ortasında Kâbe resmedilmiş olup çevresi turkuaz renkli bir hatim ile çevrilmiştir. Üst kısımda zemzem kapları ikişer adet yapılmış olup Kâbe'ye doğru yönelmiş bir şekilde betimlenmiştir. Ayrıca mezheplere ait binalar, zemzem kuyusu ve minber de yine sade bir şekilde görülmektedir.⁵³

---

⁵²Erken, a.g.m, s.311-312

⁵³Görgünay, a.g.e, s.129-132

Katalog No : 3.18.

Tasvirin Adı :İSTANBUL EYÜP CEZERİ KASIM PAŞA
CAMİİMESCİD-İ HARAM TASVİRİ

Fotoğraf :34-35

İnceleme Tarihi :08.06.2015

Tarihçe :İstanbul Eyüp'de nişancı mahallesinde ZalmahmutPaşa Caddesi ile Akar çeşme sokağı köşesinde yer almaktadır. Banisi nişancılık, defterdarlık ve vezirlik görevlerinde bulunmuş Cezeri lakaplı Kasım Paşadır. Yapı H.921 M.1515 tarihinde yapılmıştır.⁵⁴ Pano, üzerindeki kitabesine göre İznikli Mehmet Oğlu Osman tarafından H.1138 M.1726 tarihinde vakfedilmiştir.

Tanımı :Kâbe tasvirli çini pano, camiinin mihrabının sağındaki pencere üstünde yer almaktadır. 0,25x0,25 m ebadındaki 6 çini karodan meydana gelmektedir.⁵⁵ İki boyutluluktan üç boyutluluğa geçilmiş olduğu görülmektedir. Zemin olgusu ve perspektif uygulanmıştır. Çizilen objeler çok fazla olup üç boyutlu üslup özelliği göstermektedir.

Kâbe tasvirli panonun dört tarafı 9 cm genişliğinde bir bordürle çevrilmiştir. Bordür; firuze ve mavi renkli olup birbirine ince dallar ve yapraklarla bağlanan; kırmızı, firuze, mavi, beyaz renkli: hatayi, penç ve bunların arasında dallanan kırmızı renkli çin bulutu motifinden oluşmaktadır. Panonun üst kısmı üç parça çiniden alınlıkla süslenmiştir. Alınlık, lacivert zemin üzerine kıvrık dallar ile bağlanan firuze renkli hatayi, yaprakçıklar ve kırmızı renkli rumilerden oluşmaktadır. Bu alınlığın üzerinde kırmızı konturlu beyaz zeminli kartuşların içinde siyah renkte Kelime-i Tevhid yazılmıştır.⁵⁶

Revaklı avlunun dışında Mekke şehri oldukça bakış açısı geniş bir şekilde betimlenmiştir. Diğer birçok çinilerden farklı olarak Mescid-i Haram tek değil Mekke şehrinin tamamını gösterecek şekilde bir uygulama yapılmıştır. Revaklı

⁵⁴Zübeyde Cihan Özsayiner, Eyüp Cezeri Kasımpaşa Camii'ndeki Çini Pano Bağlamında Kabe Tasvirleri, **Eyüp Sultan Sempozyumu 7**, İstanbul, 2003, s.85

⁵⁵Erken, a.g.m, s.28

⁵⁶Özsayiner, a.g.s, s.86

avlunun dışında yer alan binalar ve bu binalar aşağısındaki çadırlar, çiniye minyatür resmi havası katmıştır.

Revaklı avlunun güneyinde Bab-i Selam kapısı yer alır. Bu bölümün altında solda Safa, sağda Merve tepeleri bulunmaktadır. Çadırlar, mezar yapıları, konutlar sıralanmış olarak yapılmıştır. Her ne kadar ilk bakışta dikkati çeken siyah renkli Kâbe olsa da, kirli yeşil zemin üzerinde birbirine girmiş vaziyetteki yapılar ve şehir daha çok dikkati çekmektedir.

Kâbe ve mataf alanını dört yönden çevreleyen revaklar iki katlı olarak yapılmış ve üzerleri soğan kubbelerle örtülmüş olarak betimlenmiştir. Revakların güney tarafında Bab-ı Selam kapıları Kâbe' yi Şerif' e açılır şekilde yapılmıştır. Sağ revakların yanına yine bitişik olarak üç yönden tek katlı revaklar yapılmıştır. Bunların üzerlerine de soğan kubbeler yerleştirilmiştir.

Revakların köşelerinde ikişer adet, sağ ve sol revakların orta kısmında birer adet ve güney revakların ortasında yine bir adet olmak üzere toplam yedi minare yapılmıştır. İçlerinde sadece sol revakların ortasında duran minare üç şerefeli olarak gösterilmiş, diğerleri iki şerefeli olarak yapılmıştır. Klâsik Osmanlı minare stili uygulandığı görülmektedir. Kâbe' nin bulunduğu zemin mavi renkte olup etrafı kemerlerle çevrili olarak betimlenmiştir.

Siyah renkte olan Kâbe realist bir üslupta betimlenmiştir. Kâbe ve etrafında bulunan Hanefi, Şafi, Hambeli, Maliki makamları, zemzem kuyusu perspektif anlayışla işlenmiştir. Mataf alanı sade bir şekilde gösterilmiştir.⁵⁷

---

⁵⁷Tahsin Öz, İstanbul Camileri, Ankara, 1965, C.2, s.39

Katalog No : 3.19.
Tasvirin Adı : İSTANBUL HEKİMOĞLU ALİ PAŞA CAMİİ
MESCİD-İ HARAM TASVİRİ

Fotoğraf : 36-37

İnceleme Tarihi : 09.06.2015

Tarihçe : İstanbul Fatih’de, Davut Paşa mahallesinde Kızılelma Caddesi ile Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi kavşağında yer almaktadır. 1734-1735 yılları arasında inşa edilmiştir. Üç kere sadrazamlık yapmış olan Hekimoğlu Ali Paşa adına yaptırılmıştır. Mimarları: Çuhadar Ömer ağa ile Hacı Mustafa ağadır. Kâbe tasvirli çini üslup ve teknik açısından 18. yy a tarihlendirilmektedir.⁵⁸

Tanımı : Kâbe tasvirli çini pano caminin kible duvarında yer almaktadır. 0,25x0,25 m ebatlarında 16 çini karodan meydana gelmektedir. Panonun tamamı 0,100x0,100 m ebatlarındadır. Üç boyutlu, derinlik ve perspektif olan bir üslup özelliği taşımaktadır.

Mekke şehrinin bütün detayları realist bir ifade ile panoya işlenmiştir. Panonun çevresi 10 cm genişliğinde bir bordürle çevrilmiştir. Panoda renk olarak tekfur sarayı çinilerinin bir özelliği olarak silik soluk renkler kullanılmıştır. Çininin revaklı avlu dışında kalan kısımları Mekke şehrini betimlemiştir. Üst kısmında sıralanmış durumda dağlar yer almaktadır. Bu dağlar soldan sağa Cebel-i Arafat, Cebel-i Ebu Kubeys, Cebeli Nur ve Cebel-i Mina şeklinde adlandırılmıştır. Şehrin mimari yapıları perspektif şekilde sıralı olarak yapılmıştır. İleri aşamada bir tasvir özelliği taşımaktadır.⁵⁹

Kâbe’yi dört yönden çevreleyen revaklar üç sıra halinde iki katlı olarak yapılmıştır. Revakların üzerleri soğan kubbelerle örtülü olarak gösterilmiştir. Revakların alt kenarına bakan gözünde üç büyük kapı görülmektedir ki bu kapılar Bab-ı Safa, Bab-ı Ali ve Bab-ı Hayr’dır. Üç girişli portikler halinde yapılmış olan bu kapılar daha çok antik mimari elamanlarını hatırlatmaktadır.⁶⁰

⁵⁸Nurcan İnci, 18. yy’da İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler, **Vakıflar Dergisi 19**, İstanbul, 1985, s.225

⁵⁹Erken, a.g.m, s.28

⁶⁰Aslanapa, a.g.e, s.19-90

Kâbe'nin etrafını çeviren revakların köşelerinde bulunan minareler Klâsik Osmanlı minare stilini yansıtmaktadır. İki şerefeli, kaideleri olan son derece belirgin bir şekilde betimlenmiştir. Kâbe sarı zemin üzerine, etrafı kemerlerle çevrili olarak, siyah renkte revaklı avlunun ortasında yer almaktadır. Etrafında minber, zenzem kuyusu, mezheplere ait binalar oldukça sade bir mimari tarzda işlenmiştir.

Katalog No	: 3.20.
Tasvirin Adı	: ESKİŞEHİR SİVRİHİSAR HAZİNEDAR MESCİDİ MESCİD-İ HARAM TASVİRİ
Fotoğraf	:38-39
İnceleme Tarihi	:15.02.2017
Tarihçe	:Mescid, Eskişehir’ in Sivrihisar ilçesinde, Unkapanı Caddesi’nde yer almaktadır. H.673 M.1274 yılında yapılmıştır. Kitabesi yerinde olmadığı için tarihi hakkında kesin bir şey bilinmemektedir. ⁶¹ Anadolu’nun Kâbe tasvirli ilk mescidi olarak bilinmektedir. Kâbe’ye ait olan resmin 1629 yılında IV. Murat tarafından yaptırıldığı söylenmektedir. ⁶²

Tanımı :Kâbe-iMuazzama’nın olduğu duvar resmi mihrabın sol tarafında Mescid-i Haram’ı yansıtır derecede fresk görünümlü olarak yer almaktadır. Mescitteki diğer duvar resimleri gibi Kâbe minyatürlü duvar resmi de birkaç mm kalınlıkta taşlaşmış durumdaydı. Restorasyon çalışmalarında elde edilen verilere göre taşlaşmış kireç tabakaları yumuşatılarak alttaki duvar resimleri açığa çıkarılmıştır. Resimler siyah ve kahverengi tonlarında tamamen eski halinde farklı renklerde muhafaza edilmiştir.

Duvarda yer alan resim, kare şeklinde üç yönden revaklarla çevrilmiş bir Kâbeve mataf alanı ile etrafında yer alan mezheplere ait binalar ve kutsal yapılarla göze çarpmaktadır.

Revaklar Kâbe’yi üç yönden tek katlı yapılar olarak çevirmektedir. Üzerleri soğan kubbelerle örtülüdür. Resim çok net olmamakla birlikte görüldüğü kadarıyla tek boyutlu, derinlik ve zemin olgusu olmayan sade ve basit bir kompozisyonla tıpkı bir minyatür resim tekniği gibi duvara işlenmiştir.

Kâbe, kare şeklinde siyah renkte olup etrafında minare tarzında sütunlarla göze çarpmaktadır. Kâbe’nin üst ve alt taraflarında mezheplere ait yapılar, zenzem kuyusu, minber perspektiflikten yoksun, şekil olarak basit bir işçilik göstermektedir. Elde edilen verilere ve ulaşılabilen kaynaklara göre Mekke tasviri herhangi ikinci bir işlem görmemiş ve en doğal haliyle günümüze kadar gelebilmiştir.

⁶¹www.kulturportali.gov.tr

⁶²Sadi Dilaver, Osmanlı Sanatı’nda Kâbe Tasvirli Bir Fresk, **TTK Belleten XXXIV/134**, 1970, s.134

Katalog No : 3.21.
Tasvirin Adı : TOKAT ZİLE MUSA FAKİH TÜRBE Sİ MESCİD-İ
HARAM TASVİRİ

Fotoğraf :40-41

İnceleme Tarihi :24.02.2017

Tarihçe :Türbe Tokat'ın Zile ilçesinde, yer almaktadır.Danışmentliler tarafından Şeyh Musa'ya yaptırılmış olup 1206 ve 1305 tarihli iki kitabesi bulunmaktadır. İki kitabede geçen söz konusu senelerden hangisinin türbenin kesin inşasına ait olduğu bilinmemektedir.⁶³ 18. yy'da yenilenmiş olan türbede söz konusu diğer duvar resimleri gibi Mekke tasvirinin de bu yenileme sırasında yapıldığı anlaşılmaktadır.

Tanımı :Kubbe'ye geçişte yer alan pandantiflerden birine işlenmiş olan Mekke tasviri oldukça belirgin ve geniş düşünülerek yapılmıştır. Sivri kemer kavsi yeşil ağırlıklı kıvrım dallar ve aralarındaki yapraklarla ince bir bordür şeklinde boyanmıştır. Kemer alınlığının yüzeyinde tam merkezde boyanmış zemin üzerinde kahverengi ve kırmızı tonlarda boyanmış revaklı avlu içinde Kâbe yer almaktadır. Avluda başka türbeler, mezheplere ait binalar şematik olarak betimlenmiş ve zenzem kapları, Bab-ı Beni Şeybe işlenmiştir.

Kâbe'yi çeviren revaklar ve minareler perspektif olarak uyumlu bir şekilde sıralanmıştır. Mekke şehri tamamıyla tasvir edilmiştir. Avlunun arka duvarında revakların üzerinde dört ince minarenin aralarında hurma ağaçları betimlenmiştir. Revakların dışında kalan alanlarda önde büyük ağaçlar ve yukarıya doğru daha küçük ağaçlardan ve tepelerden müteşekkil doğa tasvir edilmiştir. İrili ufaklı ağaçlarla Kâbe sanki bir bahçe içinde tasvir edilmiş izlenimi yaratmaktadır. Yukarıya doğru genişleyen avlu duvarı ile derinlik sağlanmıştır.⁶⁴

⁶³Emine Saka Akın, Tokat Zile Şeyh Nusrettin Türbe ve Camii, **Vakıflar Dergisi** 47, Tokat, 2017, s.67-98

⁶⁴Dilek Şener, XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Anadolu Duvar Resimleri, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilimdalı, Yayınlanmamış Doktora tezi, Ankara, 2011, s.304-305

Katalog No : 3.22.

Tasvirin Adı :TOKAT ZİLE ŞEYH NUSRETTİN TÜRBESİ
MESCİD-İ HARAM TASVİRİ

Fotoğraf :42

İnceleme Tarihi :24.02.2017

Tarihçe :Türbe, Tokat'ın Zile ilçesinde, Tekke köyü'nde bulunmaktadır. Yapının kesin inşa tarihi belli değildir. Ancak H.754 M.1353, H.770 M.1368 ve H.792 M.1389 senesine ait üç ayrı vakfiyede tarihi yer almaktadır.⁶⁵Kâbe tasvirinin yapıya ne zaman ve kim tarafından yapıldığı kesin olarak belli değildir. Ancak yapılaşma özellikleri ve üslubu açısından Batılılaşma Dönemi özellikli duvar resmi olduğu görülmektedir

Tanımı :Türbenin güney duvarında, pencerenin alt tarafında yatay dikdörtgen pano şeklinde Kâbe tasviri işlenmiştir. Büyük dikdörtgen panoda yer alan Mescidi Haram tasviri, üç boyutlu derinlik ve zemin olgusuna sahip perspektif özellikte bir üslupta işlenmiştir.

Kâbe'nin alanını çevreleyen revaklar, dört yönden mataf alanını çevrelemiş olan revakların üzerleri kubbelerle örtülmüştür. Sol ve arka revak sırasında birer adet köşelerde, birer adet ortada olmak üzere beş adet üç şerefeli, sivri külahlı, minare yerleştirilmiştir. Sağdaki revak dizisi arkadaki ile birleşmeyerek yarım kalmıştır. Böylece oluşan boşluğa etrafı duvarla çevrelenmiş kare bir alan işlenmiştir. Bu kare planlı alanın girişi ön cephededir ve arkaya iki şerefeli, sivri külahlı minare yerleştirilmiştir. Sağdaki revak dizisinin hemen yanında bu sefer kaideleriyle birlikte işlenmiş bir minare daha bulunmaktadır. Ortada prizmal gövdesi ile Kâbe betimlemesi yer alır.

Avlunun tam ortasına yerleştirilmiş Kâbe'nin tümü siyah örtüyle kaplanmıştır. Kâbe'nin altın yıldızlı kapısı bu tasvirde beyaza boyanmıştır. Avluda yer alan türbeler prizmal gövdeli düz damlı olarak işlenmiştir. Merkezdeki Kâbe konulu mimari tasvirin etrafı açık mavi rengin egemen olduğu manzara grupları ile çevrelenmiştir. Sırtları koyu renkle boyanmış tepeliklerin arasında selvi ağaçları

---

⁶⁵Akın, a.g.e, s.67

ilestilize ağaç motifleri yükselmektedir. Evler iki katlı ve kırmızı kiremit renginde çatıyla örtülmüştür. Aralarına çok sayıda yerleştirilen kuyular vardır. Mekke şehri realist bir şekilde işlenmiştir.

Katalog No : 3.23.
Tasvirin Adı : MUĞLA KURŞUNLU CAMİİ MESCİD-İ HARAM
TASVİRİ

Fotoğraf :43

İnceleme Tarihi :12.05.2017

Tarihçe :Yapı, Muğla'da, Şeyh Mahallesi, Faruk Aksoy Sokak'ta yer almaktadır. Yapının inşa kitabesi bulunmamaktadır. Bazı kaynaklara göre; camii, Mentеше Beylerinden Esseyid Şucaaddin Bey tarafından 1493 tarihinde yaptırılmış olduğu geçmektedir. Kâbe tasvirinin kim tarafından ne zaman yapıldığı kesin olarak belli değildir. Caminin giriş açıklığında bulunan onarım kitabelerinde 1853-54 yıllarında onarıldığı ve bu onarımlardan sonra yapıya süsleme ve tasvirlerin yapılmış olabileceği tahmin edilmektedir.⁶⁶

Tanımı :Kubbe eteğindeki pendentiflerin içerisindeki, güney cephedeki madalyonun içerisinde Mekke tasvirinde, sanki Kâbe avlunun içindeymiş gibi bir izlenim verilmiştir. Avlu revaklarının iki kenardan resim ortasına doğru daralması ve ortadaki Kâbe resminin arkasında birleşmesi, resme derinlik kazandırmıştır.⁶⁷ Tasvire bakan ilk önce arkadaki irili ufaklı binalara, minarelere, sonra yamaçları gölgelendirilmiş tepelere bakmış gibi olmaktadır. Kompozisyon gri ve beyaz gökyüzü ile sonlanmaktadır. Sol yanda kalan tepelerin üzerine kale veya şato benzeri bir mimari göze çarpmaktadır.

Kâbe'nin arkasında kalan yuvarlak kemerli revak sırasında perspektif başarılı bir şekilde yansıtılmıştır. Ön planda sarı tonlarda boyanmış geniş ve boş arazinin tam ortasında Kâbe yer almaktadır. Perspektif, derinlik ve renk tonlamalarındaki ustalık, sanatçının batılı resim üslubunu benimseyerek çok iyi kullanmış olduğunu göstermektedir.

---

⁶⁶Şakir Çakmak, Muğla Camii ve Mescitleri, İzmir, 2013, s.44

⁶⁷Arık, a.g.e, s.55

Katalog No : 3.24.
Tasvirin Adı :MANİSA SOMA HIZIR BEY CAMİİ MESCİD-İ
HARAM TASVİRİ

Fotoğraf :44

İnceleme Tarihi :15.05.2017

Tarihçe :Yapı, Manisa' nın Soma ilçesinde yer almaktadır. Kuzey cephesinde yer alan kitabelerine göre H.1206 M.1791-92 senesinde inşa edilmiştir.⁶⁸Kâbe tasvirinin yapıldığı tarih kesin olarak belli değildir. Ancak teknik ve üslup özellikleri açısından 18. yy' da yapılmış olabileceği tahmin edilmektedir.

Tanımı :Tasvir, yapıda son cemaat yerinin batı yönündeki pencere alınlığında yer almaktadır. Barok üslupta C ve S kıvrımlarından oluşan kartuşun iç yüzeyine Mekke şehriyle birlikte Kâbe, tasvir edilmiştir. Tasvirde Kâbe kubbeli revaklı bir avlu içindedir. Çevresinde iki şerefeli, ince gövdeli altı minare bulunan avlunun içinde binalar özenle belirtilmiştir. Mekke şehrinin evleri ve arka planda ise griden beyaza geçen renklerle boyanmış flu sıradağlar ile ayrıca iki dağ yer almaktadır.

Siyah örtülü Kâbe'nin ortasındaki hatim beyaz bir şerit halinde betimlenmiştir. Hatimin çevresinde düzgün kesme taş motif yer almaktadır. Kâbe'nin yanısıra avluda türbeler, minber ve zenzem kabı bulunmaktadır. Avlu duvarının sağ köşesinde kare planlı, birminare ile betimlenmiş daha küçük bir avlu yer almaktadır. Cephelerindeki düzenli taş sıraları, pencereler ve kemerler detaylı işlenmiştir. Gökyüzü griden beyaza renk geçişiyle bulutlu tasvir edilmiştir.

---

⁶⁸Dilek Şener, Soma Hızır Bey Camii Duvar Resimleri Üzerine Bir Değerlendirme, **Journal Of Turkish Studies** 9, Ankara, 2014, s.718

Katalog No	: 3.25.
Tasvirin Adı	:MANİSA KULA KURŞUNLU CAMİİ MESCİD-İ HARAM TASVİRİ
Fotoğraf	: 45
İnceleme Tarihi	:15.05.2017
Tarihçe	:Yapı, Manisa'nın Kula ilçesinde CamiiCedid Caddesinde, 128. Sokakta yer almaktadır. Kuzey cephesinde harim kapısı üzerindeki inşa kitabesine göre H.902 M.1496 yılında Hoca Seyfeddin tarafından inşa ettirilmiştir. ⁶⁹ Kâbe tasvirinin yapım tarihi kesin olarak belli değildir.Camii'nin inşa kitabesinin üzerinde H.1194 M.1780 yıllarında onarım geçirdiği yazmaktadır. Süslemelerin ve duvar resimlerinin bu onarım tarihinde yapıldığı kabul edilmektedir. ⁷⁰

Tanımı :Mihrabın duvarında, üst pencerelerin iki yanında kubbeyi taşıyan sekizgen kasnağın hemen altında Mekke tasviri yer almaktadır.Batı yönündeki Mekke tasvirinde Kâbe, kubbeli, çift revak sırasıyla kuşatılmış, avlusunda dört mezhep, Safa ile Merve, Süleyman minberi, Kâbe kapısı, zezem kuyusu ve tavaf yerleri belirtilmiştir. Kâbe'yi çevreleyen kubbeli mekanlardanmüştekilrevak sıralarının arasında ve köşelerinde birer adet olmak üzere iki şerefeli toplam yedi minare yer almaktadır. Minarelerin gövdelerine ince siyah çizgilerle yivli bir görünüm kazandırılmıştır.

Revakların kubbeleri yeşil renkte olup perspektif gözetilmeden üst üste, yan yana, çift sıra halinde istiflenerek işlenmiştir. Revak sıralarının ön cephesinin düzgün kesme taş sıralı olduğu ve kapı açıklıklarının da yuvarlak kemer formunda olduğu görülmektedir. Siyah renkliKabe, revaklı avlunun tam ortasındadır.

Avlunun dışında Mekke şehri kırmızı damlı evleriyle Kâbe'yi çevrelemektedir. Şehir dokusu tasvirde özellikle avlunun dışında sağ tarafa yoğunlaşmıştır. Tasvirde hacimsiz ve yüzeysel bir üslup görülmekte olup minyatürlere özgü bir anlayışla yapıldığı dikkatten kaçmamaktadır.

---

⁶⁹Şener, a.g.ç, s.48

⁷⁰Şener, a.g.ç, s.149

Katalog No : 3.26.
Tasvirin Adı : İZMİR ESKİ MARDOĞAN KÖYÜ CAMİİ KÂBE TASVİRİ

Fotoğraf :46

İnceleme Tarihi :01.06.2017

Tarihçe :Ayşe Kadın Camii olarak da bilinen yapı, İzmir'in Karaburun ilçesinde Eski Mordoğan Köyü'nde bulunmaktadır. Caminin inşa ve usta kitabesi yoktur. Ancak sonradan Vakıflar Müdürlüğü'nce yerleştirilen latin harfli kitabede 14. yy' da yaptırıldığı yazmaktadır. Yapıdaki diğer süslemeler gibi Kâbe tasvirinin de Geç Dönem süslemelerinden olabileceği varsayılmaktadır.⁷¹

Tanımı :Caminin mihrabının kavsarasında oldukça dikkat çeken bir kompozisyonda yapılmış olan Kâbe tasviri tek boyutlu, şematik bir üslup özelliği göstermektedir. Üzerindeki siyah örtüsü ile birlikte verilmiş merkezdeki Kâbe tasviri bütün sahneye hakim bir konuma yerleştirilmiştir. İki yanında yer alan tek sıra halinde çizgilerle anlatılmış revakların ufacık silüetleri, Kâbe'nin önemi karşısında kendilerine münasip görülen bir nispettedir.⁷² Revakların kuşbakışı görünüşü başarısız olsa da bir mekân denemesine girişildiğine işaret etmektedir. Ayrıca Kâbe'nin çevresinde mavi, kırmızı, yeşilin yoğun olarak kullanıldığı kubbeli ve külahlı başka yapılar da mevcuttur. Bu yapılardan hem ön hem de geri plandakilerin, diğerlerine göre daha küçük gösterilmesi perspektif kurallarına aykırı bir durumdur.

Kâbe'nin önünde kompozisyonun sağ alt kenarına yakın yerde, iki şerefeli bir minare ve bozulmalardan dolayı pek seçilmeyen bir yapı görülmektedir. Bunun bir camii yapısı dolduğu kuvvetle muhtemeldir. Kaidersiz silindirik minarenin, mazgal şekilli açıklıklar, konik külahlı, ve çifte şerefesinin belirtilmiş olması ayrıntılı bir şekilde ele alındığını gösterir. Minarenin hemen üzerinde kırmızı kiremitlerle kaplı konik külahlı iki küçük kulesi olan bir başka yapının varlığı dikkat çeker.

⁷¹Ersel Çağrı Tütüncügil, Eski Mordoğan Köyü Cami Süslemeleri, Süleyman Demirel Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Isparta Mayıs, 2012, s.151

⁷²Tütüncügil, a.g.m, s.140

Kâbe'nin iki yanında yer alan ve boyut olarak ona yakın olan diğer yapılar, yüksek birer kasnak üzerine oturtulmuş, tek kubbe ile örtülü bir türbeyi anımsamaktadır.⁷³ Kâbe'nin solunda, mescit ya da türbe olması muhtemel yapı ile Kâbe arasında yer alan boşlukta, küçük bir mimari tasvirin daha varlığına dikkat çekmektedir. Bu yapı bir baldakentarzında çeşme yapısı olarak düşünülmüştür. Kavsaranın üst tarafında ağaç, çiçek motifi Kâbe'ye doğru yönelmiş bir şekilde betimlenmiştir.

Katalog No : 3.27.

Tasvirin Adı :İZMİR BADEMLİ KILCIZADE MEHMET AĞA CAMİİ MESCİD-İ HARAM TASVİRİ

Fotoğraf :47

İnceleme Tarihi :01.06.2017

Tarihçe :Yapı, İzmir'in Ödemiş ilçesine bağlı Bademli bucağının, Aşıklar Oba Mahallesi'nde bulunmaktadır. Yapının inşa tarihi ve kim tarafından yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Kılıczade Mehmet Ağa tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. İnşa kitabesinde H.1226 M.1811 yılında yenilediği yazmaktadır.⁷⁴Söz konusu süslemelerin yapıldığı tarih de H.1291 M.1874 yılları yapılmış olabileceği tahmin edilmektedir. Mescid-i Haram tasvirinin de bu tarihlerde yapılmış olabileceği tahmin edilmektedir. Yapılış özellikleri ve üslubu geleneksel dönem resim anlayışını göstermektedir.

Tanımı :Kuzey cephede giriş kapısının batı tarafında yer alan tasvirde Mekke şehri tümüyle göze çarpar. Arka planda pembe renk tonlamalarıyla geri plana gidildikçe küçülen dağlar ile bu dağların yamaçlarına serpiştirilmiş bina grupları yer alır. Derinlik olgusu bu şekilde işlenmiştir.

Tasvirin merkezinde çift sıra kubbeli, revaklı avlu ile çevrelenmiş Kâbe yer almaktadır. Kırmızı düz damlı ve siyah örtü ile örtülmüş Kâbe'nin ortasında beyaz renkli hizam ile yine beyaz renkli kapısı belirtilmiştir. Kâbe'nin yer aldığı avludaki ön revakların dıştan görünüşleri, düzgün kesme taş sıraları, köşelerdeki kemer gözleri, merdivenleri ve kapılarıyla işlenmiştir. Avlunun köşelerinde ve dışarıda yedi minare resmedilmiştir.

Avlunun etrafı düz damlı, pencereli evlerle kuşatılmıştır. Kubbeli avlu, avlu içindeki binalar ve gölgeleri yere vuran düz damlı evler ayrıntılı işlenmiştir. Bu tavırla sanatçının geleneksel üslubu benimsediği söylenilebilir. Kompozisyon arka plandaki mavi ve pembe tonlamalarıyla oluşturulmuş gökyüzü ile sonlanmaktadır.⁷⁵

⁷⁴İnci Kuyulu, Bademli Kılıczade Mehmet Ağa Camii (Ödemiş- İzmir), **Vakıflar Dergisi XXIV**, 1994, s.147-158

⁷⁵Oktay Hatipoğlu, XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalemişi Tezyinatı, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 2007, Yayınlanmamış Doktora Tezi

Katalog No : 3.28.
Tasvirin Adı :AYDIN KOÇARLI CİHANOĞLU CAMİİ MESCİD-İ
HARAM TASVİRİ

Fotoğraf :48-49

İnceleme Tarihi :03.06.2017

Tarihçe :Yapı, Aydın ilinin Köprübaşı Mahallesi'nde yer almaktadır. Kuzey cephesinde yer alan giriş kapısı üzerindeki kitabesine göre 1834-35 senesinde Cihanoğulları Mustafa Ağa tarafından inşa edilmiştir.⁷⁶Mescid-i Haram tasviriniyapılış tarihi kesin olarak belli değildir. Yapının güney duvarında yer alan tasvir yapılış özellikleri ve üslubu açısından Batılılaşma Dönemi özelliklerini taşımaktadır.

Tanımı :Tasvir, mihrabın üzerinde alçıyla rölyef olarak işlenmiş, Barok karakterli, çeşitli kıvrımlı, soyut yaprak ve çiçeklerden oluşan bezemenin ortasında yer almaktadır. Tasvirde tek boyutluluktan kaçınılmış, realist bir resim anlayışıyla yapıldığı anlaşılmaktadır.

Arka planda geniş arazi içine serpiştirilmiş hurma ağaçları arazinin engebesini belli eden hafif gölgeli çizgiler, merkezde, revaklı avlu ile çevrelenen Kâbe ve avlu duvarlarının dışında kalan alanlarda üst üste ve yan yana istiflenmiş şehri temsil eden binalar bulunmaktadır.⁷⁷ Kâbe'nin tam merkezinde yer aldığı revaklı ön avlu daha büyük, arka plandaki ikinci avlu ise daha küçüktür. Birinci avlunun revak sırası üzerinde tek şerefeli yedi minare yer almaktadır. Kâbe'nin etrafında ayrıca minber, türbe ve daha küçük baldakentarzında işlenmiş iki türbe bulunmaktadır. Sol yandaki evlerin arka planında bir su kemeri sırası göze çarpmaktadır.⁷⁸

---

⁷⁶ www.aydinkulturturizm.gov.tr

⁷⁷ Arık, a.g.e, s.46-47

⁷⁸ Şener, a.g.e, s.65-70

Katalog No : 3.29.

Tasvirin Adı : DENİZLİ PAMUKKALE AKKÖY YUKARI
CAMİİ KÂBE TASVİRİ

Fotoğraf :50-51

İnceleme Tarihi :07.05.2017

Tarihçe :Yapı, Denizli ilinin Pamukkale ilçesinin Akköy mahallesinde bulunmaktadır. Süsleme ve mimari özelliklerinden yola çıkılarak yapının Batılılaşma sürecinde (18 - 19. yy) inşa edildiği öngörülmektedir. Kâbe tasviri üslup özellikleri ve tekniği açısından 19. yy'a tarihlendirilmektedir.⁷⁹

Tanımı :Harim meknının batı duvarında alt seviyede yer alan panolardan birinde Kâbe tasviri yer almaktadır. Kırmızı, yeşil, mavi kubbelerle örtülü revaklarla çevrili Kâbe esas kısmı teşkil etmektedir. Bir hatimle çevrelenmiş olup hatim ve revakların arası altı bölüme ayrılmıştır. Revakların üzerinde iki şerefeli yedi minare görülmektedir. Minarelerde yine kırmızı, mavi, yeşil renklerle betimlenmiştir. Kâbe'nin etrafına hurma ağaçları yerleştirilmiştir. Oldukça sade formda, tek boyutlu minyatür resimlerinin duvara yansımış hali gibidir.

---

⁷⁹ www.denizlihaber.com

Katalog No	: 3.30.
Tasvirin Adı	:DENİZLİ AKKÖY BELENARDIÇ KÖYÜ CAMİİKÂBE TASVİRİ
Fotoğraf	:52
İnceleme Tarihi	:12.06.2017
Tarihçe	:Yapı, Denizli ilinin Güney ilçesi'ndekiBelenardıç Köyü'nde yer almaktadır. Kitabesine göre 1884 yılında inşa ettirilmiştir. ⁸⁰ Kâbe tasvirinin ne zaman yapıldığı kesin olarak belli değildir. Ancak yapılış özellikleri ve üslubu açısından Batılılaşma Dönemi resim anlayışını göstermektedir.

Kâbe Tasvirinin Özellikleri: Güney duvarın batısında yedi minareyle çevrelenmiş revaklı avlu içinde Kâbe ve Kâbe'yi çevreleyen merkezi kubbeli türbeler, çıkıklı kuyu, minber ve hurma ağaçlarının yer aldığı mimari tasvir yer almaktadır. Önden başlayan revaklar, avlunun geri planında daha dar gösterilerek resimde minyatür özellikleri ağır olmasına rağmen perspektif uygulanmıştır. Söz konusu perspektif çalışmasıyla birlikte minarelerin dizilişi ve revakların bakış açısına göre ters veya yanayatik durumda gösterilmesi gibi perspektif hataları da dikkati çekmektedir.

---

⁸⁰Şener, a.g.e, s.98

Katalog No : 3.31.
Tasvirin Adı :BURSA KEMALİYE CAMİİ MESCİD-İ HARAM
TASVİRİ

Fotoğraf :53

İnceleme Tarihi :05.02.2018

Tarihçe :Yapı, Bursa ilinin Keleş ilçesine bağlı bir mahallede bulunmaktadır. Camii son cemaat yerinde, harime giriş kapısı üzerindeki kalemişi kitabesine göre 1874-1875 tarihli olarak belirtilmiştir.⁸¹Mescid-i Haram tasvirinin yapıya ne zaman ve kim tarafından yapıldığı kesin olarak belli değildir. Ancak yapılış özellikleri, üslubu açısından Batılılaşma Dönemi duvar resmi olduğu anlaşılmaktadır.

Tanımı :Caminin harim bölümünde, batı duvarının güneyinde, dikdörtgen bir pano içerisine yapılmıştır. Mekke şehri tamamıyla kuş bakışı görümlü, panoramik bir şekilde tüm güzelliğiyle tasvir edilmiştir. Tasvire bakıldığında üç boyutlu, perspektif özellikli, derinlik ve zemin olgusu olan, realist bir şekilde betimlenmiştir. Üst kısımda Mekke şehrinin dağları sırayla perspektif bir dizilimle kahverengi olarak işlenmiştir. Hemen dağların ön tarafında sol tarafta iki çıkıntı üzerinde toplam üç palmye ağacı görülmektedir. Mekke şehrini simgeler şekilde betimlenmiştir.

Mescid-i Haram'ın etrafı dört yönden duvarla sınırlandırılmıştır. Büyük bir kare alan oluşturan duvarların tam ortasında Kâbe-i Şerif göze çarpmaktadır. Revaklar düz bir duvarmış gibi, kubbeleri yana yatırmışçasına betimlenmiştir. Burada minyatür gibi tek boyutluluk hakim olmuştur. Minareler ise revakların köşelerine yapılmış, her biri iki şerefeli Klâsik Osmanlı mimarisi tarzını yansıtmıştır.

Revakların doğu tarafında dört adet giriş kapısı yer almaktadır. Avluda iki tanesi batıda, iki tanesi doğuda olmak üzere toplam dört adet mezheplere ait makamlar göze çarpmaktadır. Herbiri tek katlı, üzerleri kubbelerle örtülmüştür. Zemzem kuyusu da yine aynı hizada küçük mimari bir yapı olarak yapılmıştır.

---

⁸¹ www.kültürportali.gov.tr

Avlunun tam ortasında ise Kâbe yerini almış olup kutsallığın simgesi olarak etrafı dairesel formda duvarla çevrilmiş gibi betimlenmiştir. Kâbe siyah renkte, üzeri düz damla örtülü olarak işlenmiştir. Tasvir realist bir anlayışla yapılmış olup, Batılılaşma Dönemi diğer duvar resimlerinden bazılarıyla aynı formda işlenmiştir. Bu da o dönem sanatçılarının aynı bakış açısıyla İslamın kutsallığı, Mekke şehrini ve Mescid-i Haram'ı yansıtmaktadır.

Katalog No : 3.32.

Tasvirin Adı :AYDIN KUYUCAK KAYRAN KÖYÜ CAMİİ
KÂBE TASVİRİ

Fotoğraf :54

İnceleme Tarihi :12.04.2018

Tarihçe :Camii, Aydın ilinin Kuyucak ilçesinin Kayran Köyü'nde bulunmaktadır. Yapının inşa tarihi tam olarak belli değildir. Yapıya dair bir inşa kitabesi bulunmamaktadır. Fakat camiye ek olan mekânının giriş kapısı üzerinde, dayanağı bilinmeyen 1811 tarihli bir tabela bulunmaktadır.⁸² Bu da yapılış tarihi hakkında net olmamakla birlikte bilgi vermektedir. Yapıda yer alan diğer kalemişi süslemelerle birlikte Kâbe tasvirinin de 19. yy'da yapılmış olabileceği tahmin edilmektedir. Gerek üslup ve gerekse tekniği açısından batılılaşma dönemi duvar resimleri özelliklerini yansıtmaktadır.

Tanımı : Tasvir, caminin batı duvarının üst kısmında, kuzeye doğru dördüncü pano içerisinde yer alır. Kırmızı, mavi, yeşil kubbelerle örtülü sarı revaklarla çevrili Kâbe tam ortada esas kısmı teşkil etmektedir. Kâbe'yi yeşil renk hatim çevrelemiş olup, hatim ile revaklar arası kırmızı şeritlerle altı bölüme ayrılmıştır. Kâbe'nin etrafında yeşil kubbelerle örtülü mezheplere ait makamlar yer almaktadır. Zemzem kuyusu ve minber ise Kâbe'nin alt tarafına resmedilmiştir. Şeritlerin arası ve boşluklarda hurma ağaçları betimlenmiştir. Revakların üzerinde sağ ve sol tarafta üç şerefeli üç minare ve üst kısmında ise ikişer şerefeli üç minare yer almaktadır. Tasvir, iki boyutlu, sade bir formda kompozisyon özelliği göstermektedir.⁸³

---

⁸²Erbil Aktuğ, Kadir Pektaş, Geç Dönem Kalemişi Süslemeli Bir Eser: Aydın Kuyucak Kayran Köyü Camii, **İMÜ Sanat , Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi**, 2016, C.2, S.2, s.10

⁸³Aktuğ, Pektaş, a.g.d, s.10

Katalog No : 3.33.
Tasvirin Adı :AFYON DAZKIRI İDRİS KÖYÜ CAMİİ KÂBE
TASVİRİ

Fotoğraf :55

İnceleme Tarihi :15.04.2018

Tarihçe :Yapı, Afyon'un Dazkırı ilçesinin İdris Köyü'nde yer almaktadır. Camii, kitabelerine göre M.1902 yıllarına tarihlendirilmektedir. Yapıdaki birçok kalemîşi süsleme gibi Kâbe Tasviri' de 20. yy başlarına tarihlendirilmektedir. Bölge o yıllarda tekke ve zaviyelerin çok olduğu ve tekke ikonografisine uygun sembolik motiflerin süslemelere yansımış olabileceğini göstermektedir. KâbeTasviri'nin de gezici sanatkar dervişler tarafından çalışılmış olabileceği tahmin edilmektedir.⁸⁴

Tanımı :Tasvir mihrabın doğu duvarında, kare alana yapılmıştır. Lacivert, sarı ve yeşille renklendirilmiş, şematik bir mimari tasvir olduğu göze çarpmaktadır. Yamuk şeklinde geometrik şema içerisine Kâbe; tek boyutlu, oldukça sade, derinlik ve perspektiften yoksun bir üslupla betimlenmiştir. Kâbe'nin etrafı dört yönden revaklarla çevrilmiştir. Revakların üzerleri kubbelerle örtülüdür; kubbeler ise mavi, turuncu, yeşil, sarı renklerle boyanmıştır. Üst kısımda revakların üzerinde tek şerefeli üç minare, iki yanda da iki şerefeli ikişer minare yer almaktadır.

Kâbe, ortada yeşil bir hatimle çevrili olup siyah renkte tasvir edilmiştir. Hatimin iki yanında palmiye ağaçları ve mezheplere ait bir bina yer almaktadır. Kâbe yapısının alt tarafında ikişer minber ve ikişer kapı açıklığı şeklinde yapılar betimlenmiştir. Bu yapıların tam ortasında ise elle ölçülebilen teraziye benzer bir form görülmektedir. Tasvirin geneline bakıldığında o dönemde yapılmış en sade ve basit tasvirlere benzemektedir.

---

⁸⁴Şeyda Algaç, Afyonkarahisar Dazkırı İdris Köyü Camii ve Kalemîşi Bezemeleri, AKÜ, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2017, s.2

4. DEĞERLENDİRME

İslam'ın en kutsal mabedi olan Kâbe-i Muazzama, İslam dünyasında hac mevsiminde, hac niyetiyle yapılan; hac mevsiminin dışında umre niyetiyle Müslümanların toplanarak Kâbe-i Muazzama'yı ziyaret etmeleri asırlar boyunca devam etmiştir. Kâbe'ye yüklenen aşırı kudsiyet ve duyulan büyük saygı; İslam Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti açısından önemi büyüktür. Osmanlı Dönemi'nde Kâbe ve Mescid-i Haram, mukaddes belde olarak görülmüş ve bir çok imar, yapılandırma, koruma faaliyetlerinde bulunularak sık sık ziyaret edilmiştir.⁸⁵

Osmanlı zamanında Müslümanların yaptığı ziyaretler Kâbe-i Muazzama'yı sanatta da kendini yansıtmaya özelliği göstermiştir. Kâbe, gidilip görüldüğü kadarıyla resmedilmiş, betimlenmiş ve tasvirleri yapılmıştır. Hacılarda, oraya gönderilen Surre alaylarında, yerli yabancı birçok gezgin ve seyyahta olan elde mevcut bazı vesikalar, bilgilendirici ve öğretici olmuştur. Sanata yansıyan Mescid-i Haram ve Kâbe, Mekke'nin Osmanlı Dönemi'ndeki durumunu vermesi açısından önemli belgeler niteliğinde olmuştur. Kaynaklara ve elde edilen verilere göre en erken bilinen tasvirler Selçuklu Dönemi Hac vekâletnamelerinde görülmüştür. Ancak imkanlar elvermediği için, bu vekâletnamelere ulaşılamadığı için sadece Osmanlı Dönemi'nde olan tasvirler üzerinde durulmuştur.⁸⁶

Kâbe ve Mescid-i Haram tasvirlerinin Anadolu'da Osmanlı mimari yapılarında, çini ve duvar resmi olarak örneklerine değinilmiştir. Tasvirler, Anadolu'da Başkent ve Taşrada yer alan çini ve duvar resimleriyle sınırlandırılmıştır. Osmanlı Dönemi başkentlik yapmış olan İstanbul ve çevresinde çini teknikte olan Kâbe ve Mescid-i Haram tasvirleri çalışılmıştır. Ayrıca Batı Anadolu Bölgesi ve İç Anadolu Bölgesi'nde olan illerde duvar resmi ya da kalemişi olarak yapılmış Kâbe Tasvirleri çalışmada ele alınmıştır. Kâbe tasvirleri; gelişimsel, teknik, üslup ve sosyolojik açıdan incelenmiştir. Burada amaç bu tasvirlerin Osmanlı Dönemi'nden günümüze kadar birçoğunun bozulmadan gelmiş olması ve o dönemde Kâbe-i Muazzama'nın nasıl bir etki bıraktığını anlamak ve yorumlamaktır. Sadece süsleme

---

⁸⁵Serdar, a.g.e, s.252-253

⁸⁶Erken, a.g.m, s.297

unsuru olarak değil manevi ve estetik açıdan da ne ifade ettiği ve ne hissettirdiği üzerinde durulmuştur.

Çini ve duvar resimlerinden kutsal kent ve yöre tasvirleri olarak ele alınmış olan Mescid-i Haram ve Kâbe Tasvirleri, ilk kez Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde yapılmaya başlanmıştır. Çünkü Kanuni Sultan Süleyman, kutsal kentlerdeki imar faaliyetlerini başlatan ilk Osmanlı padişahıdır. Bu işlerin yapılması hakkında o dönemin şeyhülislamı olan Ebu Suud Efendi' den fetva almıştır. Kutsal kentlerden olan Mekke Şehri'nde Kâbe'yi onartmış, Mescid-i Haram' da dört mezhep için (Hanefî, Şafîi, Hanbelî, Maliki) dört medrese kurdurmuştur. Kâbe örtüsü için Mısır'dan sipariş ettirmiştir. Tüm bunlar Kâbe ve Mescid-i Haram'ın Osmanlı Dönemi'nde görülüp resimlendirilmesi için fırsat olmuştur.⁸⁷

Osmanlı Dönemi Kâbe ve Mescid-i Haram Tasvirleri; 17. yy'dan itibaren minyatür, dokuma, el yazmaları, fresk, kalemîşi ve çini olarak sanatsal açıdan görülmeye başlanmıştır. Saray koleksiyonunda bulunan, Ahmed Bin Abdullah tarafından yazılan en erken tarihli, "*Delailü'l Hayrat*" (H 1120-M 1708) ve Kanuni Sultan Süleyman'nın oğlu Şehzade Mehmet adına (M 1544-45) "*Hac Vekaletnamesi*", kutsal kent tasvirlerinin olduğu eserler olup bize günümüze yansıyan şekliyle farklı tekniklerde olan tasvirler hakkında yorum yapabilmemizde faydalı olmuştur. Bu eserler birer Hac Rehberi olma özelliğini göstermektedir.⁸⁸

"Osmanlı Dönemi Mimari Yapılarında Mescid-i Haram ve Kâbe Tasvirleri" konulu çalışma çerçevesinde yapılmış olan araştırmalar sonucunda, Anadolu'da Mescid-i Haram ve Kâbe Tasvirleri çini ve duvar resmi olarak ele alınıp tespit edilen kadarıyla incelenmiştir. Bu tasvirlerin yapılış dönemi, tarihi, üslubu, tekniği açısından katalog kısmında ayrıntılarıyla tasnifi yapılmıştır. Elde edilen veriler ve kaynaklara göre çini teknikte olanlar ayrı gruplanmış, duvar resmi tekniğinde yapılmış olanlar da kendi arasında ayrı gruplanmıştır. Çini olarak yapılmış tasvirlerden **17 adet 17. yy'a, 2 adet de 18 yy'a** tarihlendirilmektedir. Böylece çini teknikte yapılmış Kâbe tasvirleri'nin **17. yy ve 18. yy** zaman diliminde yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu tasvirlerin miktarlarının çok az oluşu, özel siparişlerle

⁸⁷Tanıncı, a.g.e, .s. 287-292

⁸⁸Zübeyde Cihan Özsayiner, Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi'ndeki Kutsal Kent Tasvirleri, **Antik Dekor Dergisi**, S.84, İstanbul, 2004, s. 96-102

yapılmış olmalarından ileri gelmektedir. Özellikle çini tekniğın Osmanlı'nın başkenti olan İstanbul ve çevresinde görülmesi elbette tesadüf değıldir. Özellikle; Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi ve sonrasında Osmanlılara başkentlik yapmış olan İstanbul' dan Surre Alayları'nın Mukaddes beldeye gönderilmesi, bilginler, aydınlar, mistikler, mimarlar ve zannatkârların Mekke Bölgesi'ne hizmet için gitmesi etkili olmuştur. Gidilip görülen kutsal kent, çizimlere, minyatürlere, el yazmalarına, halılara, çinilere, duvar resimlerine yansımıştır.⁸⁹ Çini olarak incelenen tasvirler İstanbul' da bulunan çini atölyelerinde Mescid-i Haram ve Kâbe Tasvirleri, özel siparişler üzerine mimariye süsleme ve estetik açısından yansımıştır. Yerli ve yabancı birçok ustanın elinden çıkmış bu tasvirlerin, günümüze çok azı ulaşmıştır. Genellikle çini olan tasvirlerin kutsal yapılarımız olan camii ve mescitlerin içinde dekoratif malzeme olarak kullanılması çininin çok dayanıklı olmasından ileri gelmektedir.⁹⁰

Mescid-i Haram ve Kâbe'nin duvar resmi tekniğinde yapılmış olanları da özellikle Batı Anadolu başta olmak üzere İç Anadolu ve Kuzeybatı Anadolu'da yer alan illerdeki mimari yapılarda olan tasvirlerdir. Kalemışı olarak da isimlendirilen bu tasvirler Osmanlı mimarisinde özellikle Batılılaşma döneminin etkisiyle gelişmiş ve değışikliklere maruz kalmıştır. Bu süslemelerin yapının inşa edildiğı tarihte mimari üslup özelliklerine göre özellikler taşınması, yapıldıkları dönemin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel özelliklerini yansıtmaması, resim sanatının Osmanlı sanatı ve mimarisi içindeki gelişimini aktarmaması sebebiyle yeri ve önemi büyüktür. Bilhassa **18. yy** ve **19. yy' da** yapılan duvar resimleri Batı etkisi ile gelişen ve değışen Osmanlı resim sanatının en önemli örneklerini oluşturmaktadır. 19. yy' da Mekke ve Medine etrafındaki yapılaşmalar da bu tasvirlerle yansımıştır.⁹¹

Yapılmış olan tez çalışmasında duvar resmi tekniğinde olan Kutsal Kent ve Yöre Tasvirleri kapsamında ele alınan Mekke şehri ve Kâbe tasvirlerinden **1 adet 17. yy** (foto 38-39), **6 adet 18. yy**, **6 adet 19. yy** ve **1 adet de 20. yy' a** (foto55) tarihlendirilmektedir. Bu tarihlendirilmeye dayanarak duvar resmi özelliğinde olan

---

⁸⁹Serdar, a.g.e, s.254

⁹⁰Erken, a.g.m, s.297

⁹¹Deniz Demirarslan, 19. Yy Osmanlı Dini Mimarisinde Duvar Resmi Sanatı: Balkanlardan Kalkandelen Alaca Camii Örneğı, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, İstanbul, 2016, S 80, s.151

Mescid-i Haram ve Kâbe tasvirlerinin Batılılaşma Dönemi'nde şekillendiği anlaşılmaktadır. Belli yerlerin Tasviri olarak da geçen Kutsal Kent ve Yöre Tasvirleri'nde tasvir edilen yerin neresi olduğu kesinlikle bellidir. Batılılaşma Dönemi'nde perspektif ve kompozisyon açısından bize en başarılı halini yansıtmaktadır. Özellikle Batı Anadolu Bölgesi'nde yoğun bir şekilde görülmesinin sebebi ise seyyahların, gezginlerin, gemilerle gelen ressamın ve dervişlerin o bölgede olması, Batılılaşma hareketlerinin 18 ve 19. yy da hız kazanması etkili olmalıdır.

4.1. Buldukları Yer

Mescid-i Haram ve Kâbe tasvirleri buldukları yapılarda önemli bir ayrıcalık ve kudsîyet taşımaktadır. Müslümanların kiblesi olarak dini özellikte ve süsleme unsuru olarak yapılarda yerini almıştır. Mimari yapılarda (dini mimari), müzelerde farklı teknikte yapılmış olan bu tasvirler Osmanlı'nın "Mekke ve Kâbe Aşkı" olarak yansımaktadır.

4.1.1. Dini Mimari (Camii – Türbe)

Osmanlı Dönemi yapılmış olan birçok süsleme ve tasvirler taşıdıkları değer ve anlam kattıkları yere göre yerini almıştır. Belli bir yerin tasviri olarak yapılan Mescid-i Haram ve Kâbe tasvirleri de özellikle kible yönünü belirtmesi açısından camii ve türbelerde görülmektedir. Camiilerde mihrap duvarında en çok görülmekle birlikte son cemaat yerinde, kubbe eteklerinde, harim bölümünde batı veya doğu duvarlarında bu tasvirlerle rastlanmaktadır.

Çini teknikte olan Kâbe tasvirlerinden 8 adeti camii yapılarında yer almaktadır. İstanbul'da Solak Sinan Paşa Camii, Eyüp Cezeri Kasım Paşa Camii, Hekimoğlu Ali Paşa Camii'lerinde mihrap duvarında; Rüstem paşa Camii'nde son cemaat yerinde; Yeni Camii'de kubbeyi taşıyan kuzeybatı payede Kâbe ve Mescid-i Haram tasvirleri vardır. Kastamonu Küre Hoca Şemsettin Camii'sinde mihrap duvarında, Kütahya Ulu Camii mihrap duvarında ve Bilecik Rüstem Paşa Camii mihrap duvarında yine çini teknikte Kâbe tasvirleri bulunmaktadır.

Duvar resmi tekniğinde yapılmış olan Mescid-i Haram ve Kâbe tasvirleri de yine 11 adet camii yapılarında ve 3 tanesi de türbe yapılarında yer almaktadır. Manisa Kula Kurşunlu Camii, İzmir Eski Mordoğan Köyü Camii, Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii, Denizli Akköy Belenardıç Köyü Camii, Afyon Dazkırı İdris Köyü Camii'lerinde mihrap duvarının olduğu kısımda tasvirler bulunmaktadır. Muğla Kurşunlu Camii'sinde de kubbe eteğindeki pandantifinde bir Kâbe tasviri yer almaktadır. Denizli Pamukkale Akköy Yukarı Camii ve Aydın Kayran Kuyucak Köyü Camii'lerinde batı duvarında Kâbe tasvirleri yer almaktadır. Manisa Soma Hızır Bey Camii'sinde ise son cemaat yerinde bir Mescid-i Haram tasviri yer alırken, İzmir Bademli Kılıczade Mehmet Ağa Camii'sinde ise tasvir kuzey cephedeki giriş kapısının üzerinde yer almaktadır.

Duvar resmi olarak yapılan Kâbe tasvirlerinden türbe yapılarında da görülmektedir. Tokat Zile Musa Fakih Türbesi ve Şeyh Nusrettin Türbelerinde yine mihrap duvarı ve kubbeye geçişte yer alan pandantifte tasvirler bulunmaktadır. Eskişehir Sivrihisar Hazinedar Mescid'inde Anadolu'nun Kâbe tasvirli ilk mescidi olarak bilinmektedir.⁹²

4.1.2. Müzeler

Mescid-i Haram tasvirleri mimari yapılarda olduğu gibi ayrıca müzelerde de sergilenmek amacıyla ve bir başka yapıdan alınıp getirilerek korunmak maksadıyla sergilenmektedir. Önceden camii yapısı olan günümüzde müzeye dönüştürülen Ayasofya Müzesi, önceden saray mimarisiyken günümüzde müze olan Topkapı Sarayı Harem Daireleri ve Topkapı Sarayı Ağalar Camii'nde bulunan 17. yy Kâbe tasvirli çini panolar yapılara sonradan eklenmiş olup mimariye özgü süsleme unsuru olarak yapılmıştır.

Ayrıca başka bir dini mimariden alınıp müzelerde sergilenmek amacıyla olan çini tasvirler de vardır. Bunlar: Türk İslam Eserleri Müzesi 827 (foto 19), 828 (foto 20) ve 830 (foto 21) Envanter numaralı tasvirler, Topkapı Sarayı Çinili Köşk'de sergilenen Kâbe tasviri (foto 24) ve Bursa Müzesi'nde 2734 (foto 32) ve 2736 (foto 33) Envanter numaralı çini panolardır.

⁹²Dilaver, a.g.m, s. 134

4.2. Malzeme ve Teknik

Mescid-i Haram ve Kâbe tasvirleri İslam Sanatı içerisinde Osmanlı Dönemi'nde birçok değişik malzeme ve teknik üzerinde sevilerek kullanılmıştır. Kur'anı Kerim'de, Hilye Albümünde, Delail'ülHayrat'larda, Hat Levhalarında, Güneş Saati ve Kiblenümalarda, çini ve kalemişlerinde ve halı sanatı gibi farklı malzeme ve teknikte görülmektedir.⁹³ Tez çalışması kapsamında Kâbe tasvirlerinin çini ve duvar resmi tekniğinde olanları ele alınarak incelendi.

4.2.1. Çini Tekniği

Osmanlı Dönemi'nde çini erken dönemlerden itibaren mimarlık süslemesine katılmış, çeşitli teknikte çiniler birarada kullanılmış, yapıları değerlendirmişlerdir. Başlıca çini üretim merkezleri: İznik, Bursa, Kütahya, Edirne, ve İstanbul'du. Çini teknik kullanılarak birçok sırlı seramikler de üretilmiştir. Mescid-i Haram ve Kâbe tasvirleri de çini teknikte yapılmış olup süsleme unsuru olarak yapılarda yerini almıştır. Genellikle tasvirlerin çini üzerinde bulunması, kutsal yapılarımız olan camii ve mescitlerin içinde dekoratif malzeme olarak dayanıklı olmasından ileri gelmektedir.⁹⁴

4.2.2. Duvar Resmi Tekniği (Kalemişi)

Osmanlı Dönemi'nde Batı ile siyasal, sosyal ve kültürel etkileşimin yaşandığı 18. ve 19. yüzyıllarda, geleneksel kitap resminde yeni denemeler dönemine girildiği gözlemlenir. Bunun yanında, modernleşen mimarideki süslemelere dahil olan duvar resimleri, yeni bir resim anlayışının Osmanlı görsel kültür alanına girdiğini göstermektedir. Bu dönemde, Osmanlı kitap resminde kullanılmaya başlanmış geleneksel biçim ve ifaelerin yerini, mimarideki manzara resimlerinin almaya başladığı görülür.⁹⁵

---

⁹³Özsayın, a.g.s, s.89

⁹⁴Erken, a.g.m, s.297

⁹⁵Filiz Toprak, Kılıczade Mehmet Ağa Camii'nde Bulunan Bir Manzara Resmindeki Ağaç Tasvirlerinin Batı Tarzı Resme Geçiş Bağlamında Değerlendirilmesi, Mayıs, 2013, S. 11, s.2

Yapılan manzara resimlerinden biri de Kutsal Kent Tasvirlerinden olan Kâbe ve Mescid-i Haram tasvirleridir. Yapıldıkları devrin özelliğini yansıtan, rehber özelliği taşıyan, öğretici belgelerdir. Türk İslam Sanatı ile Barok ve Rokoko sanatlarının biraraya geldiği bu duvar resimleri şimdiye kadar herhangi bir tipolojik yaklaşımla tasnifi yapılmamıştır. Manzara resimleri olarak hayali olmayan manzara resimleri olarak gözleme dayalı yapılmış olduğu varsayılmaktadır.⁹⁶Mescid-i Haram ve Kâbe tasvirlerinin duvar resmi tekniğinde özellikle Batı Anadolu Bölgesi'nde yoğun bir şekilde görülmesinin sebebi ise seyyahların, gezginlerin, gemilerle gelen ressamın ve dervişlerin o bölgede olması, Batılılaşma hareketlerinin 18 ve 19. yy da hız kazanması etkili olmalıdır. Ele alıp incelediğimiz 12 adet Mescid-i Haram ve Kâbe tasviri duvar resmi tekniğinde yapılmış en güzel örnekleri yansıtmaktadır.

4.3. Bani ve Sanatçı

Bugüne kadar yapılmış olan araştırma ve incelemeler neticesinde Kâbe tasvirlerini yapan ustaların ve sanatçıların sayısının çok az olduğu görülmektedir. Bazı tasvirlerde ise herhangi usta veya sanatçı imzası bulunmadığından kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

4.3.1. Çini Sanatçıları

Birçok tasvir ve süsleme alanında kullanılan çini tekniğin, Kâbe tasvirlerinde de bazı tanınmış, yetenekli usta ve sanatkarlar tarafından yapılmış olduğu görülmektedir. Önemli olan husus çini teknikte Mescid-i Haram ve Kâbe tasvirlerinin sanatçılarının bir kaçının isimlerini sıralayabilmektir. Bu çini sanatçıları:

Çini Ustası Olarak;

-Tabakzade İznikli Mehmed Bey

-Müstecepzade Süleyman

-Ameli Ahmet

-TeberdarKeşşah Ali İskenderiye

---

⁹⁶Demirarslan, a.g.m, s.156

-İznikli Mehmed Oğlu Osman

İsimlerini verilmiş bu çini ustaları eserlerine imzalarını atmak suretiyle yüzyıllar boyu birer sanat şaheseri olan çinilerin büyük sanatkârlarıdır.⁹⁷ Bazı çinilerde usta isminin olmaması o dönemlerde görülen iş sıkıntısının olmasına bağlanabilir. Ustaların saray dışından gizli olarak sipariş alıp çini yapabilecekleri tahmin edilmektedir.

Bani Olarak;

-Sahib'ul Hayrat Mehmet Ağa

-Sahib'ul Hayrat Bahçeci Hasan

-Sahib'ul Ekmekçizade Muhammed Beşe

-Sahibul Hayrat Hüseyin Çelebi

-Sahib'ul Hayrat ve Hasenat İznikli Osman Bin Ahmet

Çini panolarda bani isimlerinin olması, tasvirlerin birer hayrat olarak sipariş üzerine yaptırıldığını göstermektedir.

4.3.2. Duvar Resmi Ustaları

Kâbe ve Mescid-i Haram tasvirlerinin duvar resmi tekniğinde bir çok yapıda görülmesine rağmen bani ve sanatçıların imzalarının olmayışı ya da herhangi bir vakfiyelerinin olmayışının sebebi kesin olarak belli değildir. Ancak yapılmış olduğu tarihlerde ve bulunduğu bölgelerde tekke ve zaviyelerin çok olduğu, gezici sanatkârların uğrak yeri olduğu için adı geçmemiş birileri tarafından yapılmış olabileceği varsayılmaktadır.⁹⁸

---

⁹⁷Erken, a.g.m, s.316

⁹⁸Algaç, a.g.e, s.2

4.4. Üslup

Mescid-i Haram ve Kâbe tasvirlerinin bazıları benzer kompozisyon ve üslupta bazıları da tamamen farklı bir üslup özelliği göstermektedir. 17. yy itibariyle yapılmaya başlanan tasvirlerde ilk başlarda daha sade ve tek boyutlu, iki boyutlu üslup özelliği görülürken 18. yy ve 19. yy a doğru resim tekniğinin geliştiği ve Batılılaşma hareketlerinin olması tasvirlerde üç boyutluluğa geçişi yansıtmaktadır.

4.4.1. Minyatür (Tek Boyutluluk) Özelliği

Minyatür, çok ince işlenmiş ve küçük boyutlu resimlere verilen addır. Doğu ve Batı sanatında çok önceden beri bilinen bir resim tarzıdır. Kitapları resimlemek amacıyla yapıldığından boyutları küçüktür.⁹⁹Osmanlı Dönemi'nde minyatür Sanatı Fatih döneminden 19. yy' a uzanmaktadır. En çok Kanuni döneminde kendini yenileyen minyatür sanatı, geleneksel üslubu sürdürmüştür. Ele alınıp incelenen tasvirlerde de bu minyatür üslubuna rastlanmaktadır. Kitap resmi yerine, çini ve duvar resmi tekniğinde süslemelere yansımıştır. Tek boyutluluk, hacimsizlik, büyüklük küçüklük özelliği, zemin olgusu olmayan bu özellikler bize minyatür tekniğini hatırlatmaktadır.

Mescid-i Haram ve Kâbe tasvirli çinilerin kompozisyon ve kalite bakımından hemen hemen en iyi ve güzel olanları minyatür özelliği gösteren (tek boyutlu, hacimsizlik özelliği gösteren, derinlik olgusu olmayan, perspektifsiz) çiniler olmaktadır. Şekillerin yerleştirilişi büyük bir sadelik içinde yapılmıştır. Renkler parlak ve İznik çinilerinin genel karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Genellikle bu çiniler tek yada iki parça halinde olabilmektedir. Bu çini grubuna en iyi örneklerden biri Üsküdar Solak Sinan Camii mihrap duvarında yer alan Kâbe tasvirli çinidir. İki karodan oluşan bu çininin üst kısmı Kâbe tasvirinin yer almış olduğu kısımdır. Sadece Kâbe-i Şerif ve minarelerin kompozisyonda ön plana çıktığı görülmektedir. Bu gruba diğer bir örnek Bursa Müzesi'nde yer alan 2734 Envanter numaralı çinidir. Bu çini ise tek parça halinde olup yine Kâbe ön plana alınarak betimlenmiştir. Yurtdışında olan Kahire Arap Müzesi ve Kahire Türk İslam Eserleri Müzesi'nde iki Kâbe Tasvirli çinilerde bu gruba örnek gösterilebilir.

⁹⁹www.cigdemkabadayı.com

Duvar resimlerinde ise Anadolu'nun ilk Kâbe tasvirli mescidi olarak Sivrihisar Haznedar Mescid-i tek boyutlu, minyatür resim tekniği (tek boyutlu, hacimsizlik özelliği gösteren, derinlik olgusu olmayan, perspektifsiz) özelliği göstermektedir. Bunun yanı sıra Manisa Kula Kurşunlu Camii, İzmir Eski Mordoğan Köyü Camii, Denizli Akköy Belenardıç Köyü Camii, Denizli Pamukkale Yukarı Camii, Aydın Kuyucak Kayran Köyü Camii ve Afyon Dazkırı İdris Köyü Camii Mescid-i Haram tasvirleri tek veya iki boyutluluk özelliği göstererek geleneksel üslubu yansıtmaktadır

4.4.2. Resim (Üç Boyutluluk) Özelliği

Bu grubu oluşturan tasvirler 18. yy içerisinde yapılmış olan tasvirlerdir. Daha ayrıntılı tasvirler olup realist bir üslup özelliği görülmektedir. Üç boyutlu, derinlik ve zemin olgusuna sahip, perspektif özellik gösteren Kâbe ve Mekke şehri tüm yönleriyle tasvirlerde göze çarpmaktadır. Bu gruba çini teknikte yapılmış örnekler; Eyüp Cezeri Kasım Paşa Camii Kâbe tasviri ve Hekimoğlu Ali Paşa Camii Kâbe tasviridir. Mekke şehri ve Kâbe Osmanlı'nın mimariye kattığı gelişimiyle sanatçının izlenimine ve görselliğine yansımıştır.

Duvar resmi tekniğinde olan Kâbe ve Mekke tasvirlerinde birçoğunda üç boyutluluk hakimdir. Sadece Kâbe değil Mekke şehri, binaları, dağlarının perspektif dizilimi, zemin olgusu, mekân olgusu, realist ifadeler, revakların dizilişi, Kâbe'nin küp formunda ortada kendini belli etmesi...vb. sanatçının ustalıkla tasvire yansıtılmış harikulade izlenimi ve yeteneği olmaktadır. Bu tasvirlere örnek: Tokat Zile Musa Fakih Türbesi, Tokat Zile Şeyh Nusrettin Türbesi, Muğla Kurşunlu Camii, Manisa Soma Hızır Bey Camii, İzmir Bademli Kılıczade Mehmet Ağa Camii, Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii, Bursa Kemaliye Camii Kâbe ve Mekke tasvirleridir.

4.5. Kompozisyon Özellikleri

Öğelerin belirli düzen ve kurallar çerçevesinde biraraya gelerek sanat eserini oluşturması anlamına gelen kompozisyon, yüzyılların getirdiği deneyimlerle Türk süsleme sanatında zengin bir çeşitliliğe ulaşmıştır. Çünkü toplumların yaşam

tarzlarından, tarihi birikimlerinden, kültürlerinden kaynaklanan farklılıklar, ortaya koydukları eserlere yansımaktadır.¹⁰⁰

4.5.1. Seccade Görünümlü Kompozisyon Özelliğine Gösteren Kâbe Tasvirleri

Kompozisyon özelliği bakımından bu gruba giren Kâbe tasvirli çinilerin bütünü 30-40 cm eninde, 50-60 cm boyunda tek parça pano halindedir. (foto 7-19-20-24) Bu çiniler 17. yy' da yapılmış olup kullanılan renkler ve desenler ise İznik üretimi oldukları görüşünü desteklemektedir.

Tipoloji olarak Kâbe revaklarıyla dikdörtgen bir çerçeve içerisinde yer almaktadır. Kâbe'nin hemen üstünde sırasıyla yer alan yatay dikdörtgen yazı kartuşu, sivri kemerli alınlık ve tüm bunların palmet dizileriyle sivri kemer oluşturacak şekilde çevrelendiği, adeta seccade görünümünde tasarlanmış olduğu görülmektedir.

Topkapı Sarayı Çinili Köşk, Türk İslam Eserleri Müzesi 827 ve 828 Envanter numaralı çini panolar, Ayasofya Müzesi ve Topkapı Sarayı Ağalar Camii'inde bulunan çini panolar bu gruba girmektedir.

4.5.2. Kare Planlı, Perspektifsiz Kompozisyon Özelliği Gösteren Kâbe Tasvirleri

Kare planlı ve perspektifsiz olarak yapılmış bu çinilerde 17. yy İznik çini atölyeleri ve Kütahya çini atölyelerinin faaliyet gösterdiği dönemde üretildikleri anlaşılmaktadır. İznik ve Kütahyalı ustaların yapmış olduğu çini panolar, 30x30 ya da 40x40 cm ebatlarında kare planlı olarak üretilmiştir.

Bu grup çinilerde kendi içerisinde karakteristik bir yapı oluşturmasa da yazma eserlerde, hac vekâletnamelerindeki tasvirlerle benzeliği, fazla bezeme unsuru kullanılmayıp sadece basit olarak Kâbe'nin tasvir edilmesi, renklerde ve tonlarındaki çeşitlilik ile aslında o dönem çini atölyelerinde görülen değişimin açık bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. 17. yy'ın ortalarında İznik atölyelerindeki teknik

---

¹⁰⁰İlhan Özkeçeci, Türk Sanatında Kompozisyon, İstanbul, 2008, s.13

başarısızlıklar, ustaları renk kısıtlamasına sevk etmiştir. İznik atölyelerinin teknik başarısızlıkları ve saray siparişlerini yetiştirememelri sonucu Kütahya atölyeleri devreye girerek çini üretimi yapmışlardır.¹⁰¹

Bu grubu oluşturan örnekler; Bursa Müzesi 2734 ve 2736 Envanter numaralı çini panolar, Üsküdar Solak Sinan Camii, Rüstem Paşa Camii ve Kütahya Ulu CamiiKâbe tasvirli çinilerdir.

4.5.3. Saray Üslubuna Geçiş ve Perspektifli Kompozisyon Özelliği Gösteren Kâbe Tasvirleri

Üç boyutluluğa geçiş özelliği gösteren bu grup çinilerde Kâbe ya da revaklar üç boyutlu olarak yapılmıştır. Tasvir anlayışında yavaş yavaş değişimin başlamış olduğu görülmektedir. Resimler artık boyut kazanmaya ve görünelene benzetilmeye başlıyor.

Topkapı Sarayı Harem Dairelerinde olan çiniler saraya sipariş üzerine yaptırılmış olup saray üslubuna uygun titiz ve ayrıntılı bir işçilik göstermektedir. Tasvirlerde; minareler ince uzun ve zarif bir şekilde, dağınık bir şekilde yerleştirilmiş bitkisel motiflerin arasında yükselmektedir.¹⁰² Topkapı Sarayı 830 Envanter numaralı çini, Kastamonu Küre Hoca Şemsettin Paşa Camii, Bilecik Osmaneli Rüstem Paşa Camii' de yer alan Kâbe tasvirleri de yine oldukça süslü ve üç boyutlu olarak yapılmıştır. Revakların dizilişi, bitkisel motifler, ayetlerin yer alması tasvirlerin ne kadar özenilerek çalışıldığını göstermektedir. Ayrıca Denizli Akköy Belenardıç Camii, Denizli Akköy Yukarı Camii, Afyon Dazkırı İdris Köyü Camii, İzmir Eski Mordoğan Köyü Camii ve Aydın Kuyucak Kayran Köyü Camii duvar resimli Kâbe tasvirlerinde de üç boyutluluğa geçiş ve mimari unsurları göstermede titizlikle çalışılmış olduğu görülmektedir.

¹⁰¹ Gönül Öney, Türk Çini Sanatı, İstanbul, 1976, s.73

¹⁰² Nedret Bayraktar, Osmanlılar Zamanında Saray Ve Çevresi İçin Eser Veren Mısırlı İki Sanatçı, **İlgi dergisi: Kültür Sanat Mimarlık 81**, İstanbul, 1995, s.27

4.5.4. Batılılaşma Dönemi Kompozisyon Özelliği Gösteren Mescid-i Haram Tasvirleri

Batılılaşmayla birlikte minyatürde ve duvar resimlerinde değişen anlayış son dönem çini örneklerine de yansımıştır. Eski İznik geleneğindeki gibi mavi, beyaz, kırmızı tonları kullanılırken sonraları sarı, yeşil ve kahverengilerin kullanıldığı bir tasvir gelişir. Minyatürlerin etkisinde çıkılarak resim anlayışının kriterlerine uygun olarak betimlenmiştir. 18. ve 19. yy resim özelliğini yansıtan Mescid-i Haram tasvirlerinin hiç birinin birbirine benzememesi, farklı ustalar tarafından yapıldığının da bir göstergesidir.

İstanbul Yeni Camii, Eyüp Cezeri Kasım Paşa Camii ve Hekimoğlu Ali Paşa Camii Mescid-i Haram çini tasvirlerinde renk skalasının duvar resimlerine oranla daha geniş olduğu görülmektedir. Ayrıca Kâbe ve çevresindeki tepeler, evler, çadırlar, su kuyuları...vb. unsurlar ayrıntılı olarak tasvirde görülmektedir. Duvar resmi olarak Tokat Zile şeyh Nusrettin Türbesi, Tokat Zile Musa Fakih Türbesi, Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii, Muğla Kurşunlu Camii, İzmir Bademli Kılıczade Mehmet Ağa Camii ve Bursa Kemaliye Camii duvar yüzünde yer alan Mescid-i Haram tasvirlerinde perspektif anlayışın tamamen yansıdığını görmekteyiz.

4.6. Tasvir Özellikleri

Mescid-i Haram ve Kâbe tasvirlerinin hem çini teknikte hem de duvar resmi tekniğinde yapılmış olması daha farklı bir kompozisyon ve bakış açısına göre yorumlanmaktadır. Manzara tasviri adı altında belli bir yerin tasviri olan Kâbe ve Mekke tasvirleri birbirinden ufak nüans farklarıyla ayrılmaktadır. Benzer ya da farklı kompozisyon özelliği olsa da hepsinde amaç kutsal mekânı birebir ya da benzer bir şekilde ortaya koymaktır. Gidilip görüldüğü kadarıyla ya da izlenimlere ve belgelere dayanarak usta ve sanatçıların estetik ve gerçekçi bakış açısıyla hem Kâbe hem de diğer mimari yapılar işlenmiş ve süsleme unsurlarıyla zenginleştirilmiştir.

4.6.1. Şehir Panoraması Halinde Verilen Mekke Tasvirleri (Çini)

Son dönem Tekfur Sarayı çini fabrikasında yapılmış olduğu bilinen bu tasvir grubu kendi aralarında gruplar meydana getirmektedir. Herşeyden önce 17. yy başında yeni bir anlayışla canlandırılmış olan, çini atölyelerinde eski çiniler yapılmaya çalışılmış ise de fazla bir muaffakiyet elde edilememiştir. Bu grup çinilerde sadece Kâbe değil Mekke şehri bütünüyle resmedilmiştir. Kompozisyonda hem minyatür tekniği hem de realist bir üslup kendini göstermektedir. Bu gruba örnekler; Yeni CamiiKâbe Tasvirli çini, Eyüp Cezeri Kasım Paşa CamiiKâbe Tasvirli çini, Hekimoğlu Ali Paşa CamiiKâbe Tasvirli çini ve yurtdışında olan Kahire Arap Müzesi'nde yer alan çini örnek verilebilir.

4.6.2. Şehir Panoraması Halinde Verilen Mekke Tasvirleri (Duvar Resmi)

Bu gruba giren duvar resimlerinde tasvir edilen yerin neresi olduğu kesinlikle bellidir. Minyatür tekniğinden Batı sanatı duvar resmi evresine geçiş özellikleri yansımaktadır. Batı resim tekniği, üslup özellikleri tipolojiye birebir yansımıştır. Sadece Kâbe tasviri değil de Mekke şehri ya da Mescid-i Haram ve Kâbe tasviri diye de adlandırılan bu duvar resimleri Kutsal kentin görülüp yansımış hali gibidir. Geç dönem resim teknikleri, daha gelişmiş uygulama resimde kendini göstermiştir. Bu gruba örnekler; Tokat Zile Musa Fakih Türbesi, Tokat Zile Şeyh Nusrettin Türbesi, Manisa Soma Hızır Bey Camii, Manisa Kula Kurşunlu Camii, Muğla Kurşunlu Camii ve İzmir Bademli Kılıcızde Mehmet Ağa Camii, Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii ve Bursa Kemaliye Camii'sinde bulunan duvar resimleri verilebilir. Manisa Soma Hızır Bey Camii ve Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camisi duvar resimlerinde tıpkı Delai-lül Hayrat minyatürleri gibi Perspektif ve kompozisyon bakımından en başarılı örneklerdir.¹⁰³

---

¹⁰³ Arık, a.g.e, s.55

4.6.3. Mescid-i Haram (Kâbe) Tasvirleri (Çini)

Tek parça çini halinde bulunmakta olan bu grup çinilerde genellikle kompozisyonda teferruat çok azdır. Genel olarak esas kısım Kâbe mimarisi olup diğer yapılar diagonal veya düz bir zemin üzerine oturmuş bir biçimde Kâbe-i Muazzama'ya yönelmiş bir durumdadır. Bu grup çinilere örnek; Rüstem Paşa Camii Kâbe tasvirli çini, Solak Sinan Camii Kâbe tasvirli çini, Bursa Müzesi'nde 2736 ve 2734 Envanter numaralı çiniler ve yurtdışında Almanya Berlin Staatliche Müzesi'nde bulunan çini örnek gösterilebilir. Bu çini grubu ilk bakışta minyatür ve kitap resmi özelliğini yansıtmaktadır.

4.6.4. Mescid-i Haram (Kâbe) Tasvirleri (Duvar Resmi)

Bu gruba giren duvar resimlerinde Kâbe-i Muazzama esas kısmı teşkil etmektedir. Sade bir fomda, iki boyutlu ya da bazen üç boyutluluğa geçiş de görülebilmektedir. Tipolojik açıdan Kâbe ve etrafındaki revaklar geleneksel kitap resmi üslubunu yansıtmaktadır. Bu gruba en iyi örneklerden Eskişehir Sivrihisar Haznedar Mescidi'nde olan Anadolu'nun bilinen ilk Kâbe tasvirli fresk (duvar resmi) olan tasviridir. Dikdörtgen bir çerçeve içinde Kâbe siyah renkte ortada esas kısmı teşkil etmektedir. Diğer yapılar sanki daha geri planda kalmış gibidir. Bir diğer örnek ise İzmir Eski Mordoğan Köyü Camii'sinde olan kavsara kısmının içine yapılmış Kâbe tasviridir. Kâbe siyah renkte örtüsüyle bütün sahneye haki bir konumdadır. Revaklar ve diğer yapılar kuşbakışı görünüşe başarısız bir örnek olsa da resme derinlik kazandırma olgusu yerleştirilmeye çalışılmıştır.¹⁰⁴ Afyon Dazkırı İdris Köyü Camii duvar resmi, Denizli Akköy Belenardıç Köyü Camii duvar resmi, Denizli Pamukkale Akköy Yukarı Camii duvar resmi, Aydın Kuyucak Kayran Köyü Camii duvar resimlerinde Kâbe merkezde esas kısmı teşkil etmektedir. Etrafı dörtgen formda revaklarla çevrili olup bir minyatür resim tekniğini yansıtmaktadırlar.

---

¹⁰⁴Tütüncügil, a.g.m, s.151

4.7. Tasvirdeki Mimari Unsurlar

4.7.1. Kâbe

Kâbe yapısı ilk kez Hz Adem'in inşa ettiği, Nuh Tufanı ile yıkılan ve Hz. İbrahim oğlu Hz. İsmail tarafından yeniden inşa edilen mukaddes bir yapıdır.¹⁰⁵

Küp formunun dini mimarideki bilinen örneği Kâbe, küp kelimesine karşılık gelmektedir. Fiziki olarak 12 m uzunluğunda, 10 m genişliğinde ve 16 m yüksekliği ile tam bir küp formu ortaya koymamış olsa da genellemeye gidilerek küp formuna sahip olduğu kabul edilmiştir.¹⁰⁶Kâbe yapısı küp formu ile Osmanlı süsleme ve tasvir sanatında yerini almıştır. Mescid-i Haram ve Kâbe tasvirlerinde çini ve duvar resmi tekniğinde olan küp formu ve üç boyutluluk bazı tasvirlerde tam olarak görülürken bazılarında ise düz bir kare form özelliğinde tek boyutlu olarak yapılmıştır. Çini teknikte olan Mescid-i Haram ve Kâbe tasvirlerinde; Küre Hoca Şemsettin Camii, Türk İslam Eserleri Müzesi 830 Envanter numaralı pano, Osmaneli Rüstem Paşa Camii, Eyüp Cezeri Kasım Paşa Camii ve Hekimoğlu Ali Paşa Camii yapılarında olan tasvirlerde Kâbe tam anlamıyla esas kısmı oluşturmuş, küp formunda siyah renkte örtüsüyle dikkati çekmektedir. Aynı şekilde Soma Hızır Bey Camii, Kula Kurşunlu Camii, Bademli Kılıczade Mehmet Ağa Camii, Koçarlı Cihanoğlu Camii ve Kemaliye Camii yapılarında olan Mescid-i Haram ve Kâbe tasvirlerinin duvar resmi tekniğinde yine üç boyutlu, küp formunda, siyah örtüsüyle esas kısmı teşkil etmesi tasvirlerin daha realist bir anlayışla yapıldığını göstermektedir.

Mekke panoraması halinde olan tasvirler ve Kâbe merkezli tasvirlerde olsun Kâbe yapısı her zaman kutsallığıyla tasvirde ön plana çıkmıştır. Bazı tasvirlerde etrafını çeviren Hale, Hacer'ülEsved, Kâbe kapısı, Hicr-i İsmail ve mataf alanıyla kompozisyonu en realist bir anlayışla yansıtmaktadır.

---

¹⁰⁵Uğurluel, a.g.e, s.36

¹⁰⁶Ahmet Çaycı, İslam Mimarisinde Anlam ve Sembol, Konya, 2017, s.69

4.7.2. Revaklar

Kâbe ve Mescid-i Haram tasvirlerinin Kâbe mimarisinden sonra göze çarpan bir diğer mimari yapısı ise etrafını çeviren revaklardır. Kimi tasvirlerde revaklara yer verilmemiş, kimisinde tek katlı olarak tasvire yansımış ve bazılarında ise iki katlı revak yapısı olarak işlenmiştir.

4.7.2.1. Revak Yapısı Olmayan Tasvirler

Revak yapısının tasvire işlenmemiş olduğu bu tasvirlerde sadece Kâbe mimarisi, minareleri ve mataf alanında olan diğer yapılar görülmektedir. Tıpkı Kâbe mimarisinin ön planda olduğu tasvir grubunda olduğu gibi fakat bu tasviri yapan sanatçı sadece kutsal olan Kâbe yapısını vurgulamaya çalışmıştır. Revakla çevrili geniş bir alan mataf alanı yerine daha özel ve yekpare bir tasvir ortaya koyulmuştur. Bu gruba çini teknikte olan örnekler; Rüstem Paşa Camii Kâbe tasvirli çini ve Bursa Müzesi 2736 ve 2734 envanter numaralı çiniler verilebilir. Duvar resmi tekniğinde olan tasvirlerde ise İzmir Eski Mordoğan Köyü Camii Kâbe tasvirinde revak yapısı işlenmemiştir.

4.7.2.2. Tek Katlı Revak Yapısının Olduğu Tasvirler

Bu grubu oluşturan tasvirlerde ise revaklar tek katlı olarak göze çarpmaktadır. Tasvirler iki veya üç boyutlu olarak işlenmiştir. Kâbe yapısı bazı tasvirlerde dört yönden bazılarında ise üç yönden tek katlı revaklarla çevrilmiştir. Ayasofya Müzesi Kâbe tasvirli çini, Rüstem Paşa Camii Kâbe tasvirli çini, Küre Hoca Şemsettin Camii Kâbe tasvirli çini, Solak Sinan Camii Kâbe tasvirli çini, Yeni Camii Kâbe tasvirli çini, Kütahya Ulu Camii Kâbe tasvirli çini, Türk İslam Eserleri Müzesi 827, 828 ve 830 envanter numaralı çiniler, Osmaneli Rüstem Paşa Camii Kâbe tasvirli çini, Çinili Köşk Kâbe tasvirli çini ve Ağalar Camii Kâbe tasvirli çiniler bu gruba örneklerdir. Duvar resmi olarak ise Eskişehir Sivrihisar Hazinedar Mescidi, Tokat Zile Musa Fakih Türbesi, Tokat Zile Şeyh Nusrettin Türbesi, Manisa Soma Hızır Bey Camii, Manisa Kula Kurşunlu Camii, İzmir Bademli Kılıczade Mehmet Ağa Camii, Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii, Aydın Kuyucak Kayran köyü Camii, Denizli

Pamukkale Yukarı Camii, Denizli Akköy Belenardıç Camii ve Bursa Kemaliye Camii Mescid-i Harem ve Kâbe tasvirleri örnek gösterilebilir.

4.7.2.3. İki Katlı Revak Yapısının Olduğu Tasvirler

17. yy ın sonu ve 18. yy ın başlarına kadar olan bu tasvirlerde iki boyutluluktan üç boyutluluğa geçiş görülmektedir. Kâbe tasvirleri daha kapsamlı ve geniş bir açıdan betimlenerek işlenmiştir. Mekke şehri ve Kâbe-i Muazzama son dönem Osmanlı mimarisinin izlerini taşımakta ve sanatçı bu son gelişen haliyle tasvirlerle yansıtmıştır. Revak yapısı da Osmanlı Dönem’inde ikinci bir kat daha eklenerek genişletilmiştir. O dönem itibariyle son 18. yy’ a doğru bunu Kâbe tasvirlerinde görmekteyiz. Çini teknikte yapılmış olan tasvirlerden Topkapı Sarayı Harem Dairelerinde üç yerde olan Karaağalar Mescidi Kâbe tasviri, Valide Sultan Dairesi Kâbe tasviri ve Şehzadeler Mektebi Kâbe tasvirlerinde saraya has bir şekilde ısmarlanarak yapılan çini tasvirlerde açıkça bu grubun örneklerini görmekteyiz. Diğer örnekler ise Eyüp Cezeri Kasım Paşa Camii Kâbe tasviri ve Hekimoğlu Ali Paşa Camii Kâbe tasviridir. Duvar resmi tekniğinde yapılmış olan Kâbe ve Mescid-i Haram tasviri ise iki katlı revak yapısı ve üç boyutlu üslubuyla Muğla Kurşunlu Camii’inde olan tasvirdir.

4.7.3. Minareler

İslam kentinin simgesi olan minare, ibadet yapısı camii ve mescitlerin vazgeçilmez bir ögesi olmuştur. Osmanlı mimarlığında bu ögenin özellikle simgesel anlamı değer kazanmış ve kent boyutunda ifadesi niteliksel ve niceliksel güçlenmiştir. Minare yapısı temel, kürsü, papuç, gövde, şerefe, külah ve alemden oluşmaktadır.¹⁰⁷ Osmanlı yapıları başta olmak üzere Mekke şehri’nin kutsal mekanı Kâbe yapısının da toplamda yedi adet minaresi bulunmaktadır. İlk başta altı minare yapısı varken daha sonra yedinci minare eklenmiştir. Bunun sebebi ise Sultanahmet Camii yaptırıldığı dönemde altı minareli olarak yaptırılmıştır fakat bu pek hoş karşılanmamıştır. Çünkü o dönemde altı minareli tek mabet Kâbe yapısıydı.

¹⁰⁷Sedat Çetintaş, Minarelerimiz, *Güzel Sanatlar Dergisi*, Ankara, 1942, S.4, s. 57-74

Bunun üzerine Sultan I. Ahmet mimarını Mekke'ye gönderir ve Kâbe'ye yedinci bir minare daha eklemesini emreder. Bunun üzerine Kâbe'ye yedinci bir minare daha eklenmiş olur.

Mescid- Haram ve Kâbe tasvirlerinde minareler ya altı adet ya da yedi adet olarak tasvirlerde yer almıştır. Klâsik Osmanlı Minare stili uygulanmıştır. Genel olarak tasvirlerde kaideli, ince uzun gövdeli, tek, iki ya da üç şerefeli ve bir papuçluklu olan minareler görülmektedir. Bazı minarelerin gövdesi düz bazılarının ise burmalı sütun şeklinde tasvirlerde yer almaktadır. Muhtemelen tasviri yapan çini ustası ya da kalemkarlar Osmanlı mimari yapılarından yola çıkarak minare stilini Klâsik ve geleneksel olarak resime uygulamışlardır.

Kâbe ve Mescid-i Haram tasvirlerine bakacak olursak çini teknikte olan tasvirlerde; Küre Hoca Şemsettin Camii, Solak Sinan Paşa Camii, Kütahya Ulu Camii, Türk İslam Eserleri Müzesi 830 Envanter numaralı pano, Osmnaeli Rüstem Paşa Camii, Topkapı Sarayı Harem Dairelerinde olan üç pano, Bursa Müzesi 2736 Envanter numaralı pano, Eyüp Cezeri Kasım Paşa ve Hekimoğlu Ali Paşa Camii'lerinde bulunan Kâbe ve Mekke tasvirli çini panolarda minareler yedi adet olup Klâsik Osmanlı Minare stilini yansıtmışlardır. Ayrıca Zile Musa Fakih Türbesi, Kula Kurşunlu Camii, Bademli Kılıczade Mehmet Ağa Camii, Koçarlı Cihanoğlu Camii, Kayran Kuyucak Köyü Camii, Pamukkale Yukarı Camii ve Dazkırı İdris Köyü Camii duvar resimlerinde de yedi adet minare Kâbe ile birlikte resmedilmiştir. Tasvirlerde hemen hemen aynı stil uygulanmıştır.

4.7.4. Mezheplere Ait Makamlar

Kâbe-i Muazzama'nın olduğu, revaklarla çevrili alanda mezheplere ait makamlar da mevcuttur. Toplam dört mezhep makamı vardır. Bunlar:

-Makam-ı Hanefi, Beytullahın kuzey tarafında Altın Oluk'un karşısındadır.

-Makam-ı Şafii, Beytullah'ın doğu tarafında, Makam-ı İbrahim'in arkasındadır.

-Makam-ı Hanbeli, Kâbe'nin güneyinin azıcık doğuya meyilli tarafındadır.

-Makam-ı Maliki, Kabenin batı tarafında ve Kâbe'nin arka tarafındadır.

Kâbe tasvirlerinde de mezheplere ait makamlar resimlere yansıtılmış olup genellikle tek katlı, üzeri kubbeye örtülü, kemer açıklığı şeklinde kapıları olan mimari unsur olarak görülmektedir.

4.7.5. Zemzem Kuyusu ve Minber

Zemzem kuyusunun tarihi İslamiyetten yaklaşık 4000 yıl öncesine dayandığı tahmin edilmektedir. Bu kuyu Kâbe'ye yakın bir yerde bulunmaktadır. Makam-ı İbrahim'den Kâbe'ye bakarken sol tarafa düşmektedir.¹⁰⁸

Zemzem kuyusu Mesci-i Haram ve Kâbe tasvirlerinde mataf alanında genellikle resmedilmiştir. Dikdörtgen ve kare formunda, üzeri kubbeye örtülü olan kuyu tasvirlerde oldukça sade ve tek boyutlu olarak daha çok göze çarpmaktadır.

İslam mimarisinde bir diğer form ise minberdir. Kelime anlamı ise kademe kademe yükselerek çıkılan yer anlamına gelen Arapça “nebr” kelimesinden türetildiği ileri sürülmektedir. İslam dünyasında görülen ilk minberin Hz. Muhammed döneminde yapıldığı bilinmektedir. Rivayete göre, Hz. Muhammed, halka vaaz verirken bir hurma kütüğüne dayanıyordu. Daha sonra, konuşmalarını ayakta yapan peygamberin yorulduğunu gören inananlar, O'na uygun bir kürsü yapmaya karar verirler. Bu nedenle kaynaklarda, Hz. Muhammed'e, ilgin ağacından üç basamaklı bir minber yaptırıldığı yazmaktadır. Bu minberi yapan kişinin Bakum ya da Bakul adında bir marangoz olduğu bilinmekle beraber, ustanın kökeni hakkında farklı görüşler bulunmaktadır.¹⁰⁹

Kaide, giriş, aynalık, yan aynalıklar, korkuluk, köşebent, geçit, geçit üstü panosu, köşk altı panosu ve köşk bölümlerinden oluşmaktadır. Mescid- Nebevi'de yer alan minber III. Murat'ın yaptırmış olduğu minberdir.¹¹⁰Kabe Mescid-i Haram tasvirlerinde minber tıpkı zemzem kuyusu gibi Kâbe ile birlikte kutsal mekanı yansıtmaktadır. Topkapı Sarayı Harem Daireleri'nde olan üç çini pano, Türk İslam Eserleri Müzesi'nde olan üç çini pano, Muğla Kurşunlu Camii Duvar resmi, Afyon

¹⁰⁸Mehmet Mahfuz Ata, Zemzem Suyu ve Özellikleri, **EKEV Akademi Dergisi**, Erzincan, 2013, S.1, s.381

¹⁰⁹Sedat Bayrakal, Erken Osmanlı Dönemi Minberleri (1300-1500), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilimdalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2007, s.17

¹¹⁰Oktay Aslanapa, Minber, **İslam Ansiklopedisi VIII**, İstanbul, 1986, C.8, S.335

Dazkırı İdris Köyü Camii Duvar resmi, Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii duvar resimlerinde minber daha detaylı ve net bir şekilde tasvire işlenmiştir.

4.8. Tasvirdeki Süsleme Unsurları

Osmanlı dönemi tasvirlerinde süsleme büyük bir önem taşımaktadır. Manzara tasvirlerinden belli bir yerin tasviri olan Mescid-i Haram ve Kâbe tasvirlerinde de kutsal mekân tüm gerçekliğiyle yansıtılmaya çalışılmışsa da süsleme öğeleri ile zenginleştirilerek daha hayali bir görünümüne kavuşturulmuştur. Çini panolar ve duvar resimlerinde asıl olan Kâbe, etrafını çeviren revaklar, mezheplere ait binalar, Mekke şehri, dağları, evleri tasvirlerde olduğu gibi ya da benzetilerek betimlenmiştir. Bunların yanısıra Mekke'yi temsil eden bazı süsleme unsurları da birkaç çini pano ve duvar resimlerinde görülmektedir. Ayrıca çini panolarda özellikle pano etrafı süslü bordürlerle çevrilerek tam bir resmi sınırlandırılarak ortaya koymak hedeflenmiştir.

4.8.1. Bordürler

Bir şeyin kenarını koruyan, süsleyen veya sınırını belirleyen çerçeve olarak sanat alanında, el sanatlarında ve farklı teknikte yapılmış tasvirlerde kullanılmaktadır. Resim sanatında özellikle kenar süsü olarak yansımış ve kullanılmıştır. Bordürlere Mescid-i Haram ve Kâbe tasvirlerinde çini panolarda da rastlanmıştır. Çini panolar bordür kullanılmama ve bordür çeşitine göre şu şekilde tasnif edilmektedir:

4.8.1.1. Dış Bordürü Olmayan Tasvirler

Bu grubu oluşturan çinilerde dış bordür bulunmamakta, sadece panonun iç kısma bakan, mataf alanını çevreleyen palmet motifleri görülmektedir. Topkapı Sarayı Ağalar Camii Kâbe tasvirli çini pano da bu gruba dahildir. Pano dikdörtgen bir formda, esas kısmı mavi beyaz palmet motifleriyle çevrilidir. Boyuna dikdörtgen olan pano, yukarı doğru üçgen formda sonlanmaktadır. Buna benzer bir diğer örnekler ise yine yurtdışında bulunan Almanya Berlin Müzesi'nde olan çinidir. Tıpkı Ağalar Camii'ndeki Kâbe tasvirli çini pano gibi kompozisyon özelliklerine sahiptir.

Dikdörtgen formda, bordürü bulunmayan ve palmet motifleriyle çevrilidir. Palmetlerin bir yüzü içe diğer yüzü dışa doğrudur. 17. yy Kâbe Tasvirli çini panoların şematik incelemelerine dayanarak bu grubu oluşturan çinilerde bordür bulunmaması ve sadece palmet motifleriyle çevrili olması tıpkı bir seccade şeklini andırması olmasından kaynaklanabilir.

4.8.1.2. Bordürü Dalgalı ve Çin Bulutu Formunda Olan Tasvirler

Bu grupta bulunan çinilerden biri Topkapı Sarayı Çinili Köşk' te bulunan Kâbe tasvirli çinidir. En dıştan çin bulutu motifli bir bordürle çevrilidir. Dikdörtgen formda olan bu çini en dıştan çin bulutu motifliyle çevriliyken içten ikinci bir bordür olan palmet motifleriyle çevrilmiştir. Bordür bulunmayan çinilerden farkı palmetmotiflerinin de dışında bir bordür ile çevrilmiş olmasıdır. Diğer örnekler ise yurtdışında Londra Victoria Albert Müzesi'ndeki 427-1900 Envanter Numaralı Çini ve Paris Louvre Müzesi'ndeki 3919 Envanter numaralı çinidir. Bu çiniler en dıştan bitkisel motiflerin oluşturduğu bir bordür ile çevrilmiştir. Üç dilimli palmetlerin oluşturduğu çiçek desenleri dalgalı formda dış bordürü oluşturmaktadır. İçten yine bir yüzü içe diğer yüzü dışa bakan palmet motifleri ile ikinci bir bordürle çevrili olan çiniler 17. yy çinilerin genel temasını oluşturmaktadır.

4.8.1.3. . Dış Bordürü Düğüm Motifli Olan Tasvirler

Dalgalı ve çin bulutu formunda olan bordür grubunda olduğu gibi bir dış bordürü olan fakat düğüm motifliyle çevrili olan bu çini grubunda ise çini panolar en dıştan düğüm motifli bir bordür ile çevrilidir. Bu çini grubuna örnek; İstanbul Mahmut Paşa' da olan antikacı dükkânında bulunan satılmış olan Kâbe tasvirli çini, Türk İslam Eserleri Müzesi'nde olan 827 ve 828 Envanter Numaralı Çiniler örnek verilebilir. Mahmut Paşa'da olan çini, en dıştan iki yandan ince ve örgü düğüm motifli bordürle çevrilmiştir. TIEM 827 Env. Numaralı çini dört yönden düğüm motifli bir bordürle çevriliyken 828 Env. Numaralı çini pano ise alt tarafı kırık olduğu için üç yönden düğüm ve örgü motifli bir bordürle çevrili olduğu görülmektedir.

Bordür süsleme unsuru olarak Kâbe ve Mescid-i Haram tasvirlerinin duvar resimlerinde de farklı kompozisyon ve şekillerde görülmektedir. Tokat Zile Musa Fakih Türbesi'nde yer alan Mekke tasviri, sivri kemer kavsi içerisinde, yeşil ağırlıklı kıvrım dallar ve aralarındaki yapraklarla ince bir bordür oluşturmaktadır. Manisa Soma Hızır Bey Camii Mekke tasviri ise Barok üslupta C ve S kıvrımlarının oluşturduğu bir bordürle çevrilidir. Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii Kâbe ve Mekke tasvirinde de Barok karakterli, çeşitli kıvrımlı, soyut yaprak ve çiçeklerden oluşan bordür tasviri çevrelemektedir. Bu yapılarda yer alan tasvirler ve süsleme unsuru olan bordür Batılılaşma etkisiyle Osmanlı Dönemi'ne yansımış farklı özelliklerde karşımıza çıkmıştır.

4.8.2. Zemzem Kupaları

Mescid-i Haram ve Kâbe tasvirlerinde süsleme unsuru olarak ayrıca zemzem kupaları da denilebilecek bardak şeklinde şekiller görülmektedir. Kutsal mekanı yansıtan zemzem suyunun varlığını işaret etmek, sıcak bir ülke olan Mekke'nin zemzem kupaları ile sembolleştirilmiş olabileceği düşünülmektedir. Çini teknikte olan tasvirlerde zemzem kupaları süsleme unsuru olarak birkaçına yansımıştır. İstanbul Rüstem Paşa Camii Kâbe tasvirinde ikişer sıra halinde Kâbe'nin üst kısmında Kâbe'ye yönelmiş bir kompozisyonda yer almaktadır. Üsküdar Solak Sinan Camii Kâbe tasvirinde ise üçer sıra ile Kâbe'nin üst kısmında görülmektedir. Bursa Müzesi 2734 env. numaralı çini panoda ise yine Solak Sinan Camii Kâbe tasvirindeki gibi üçer sıra halinde Kâbe'nin üst kısmında yer almaktadır. Bursa Müzesi 2736 env. numaralı çini panoda da ikişer sıra halinde Kâbe'ye yönelmiş vaziyette bir kompozisyon oluşturmaktadır. Rüstem Paşa Camii ve Bursa Müzesi 2736 env. numaralı çini panolarda bu kupalar mavi renkte kullanılmışken, Solak Sinan Camii ve Bursa Müzesi 2734 env. numaralı çini panolarda ise kahverengi olarak görülmektedir.

4.8.3. Kandil Motifleri

Kandil içine yağ ve fitil koyularak yakılan çeşitli maddelerden yapılmış bir aydınlatma aracıdır. Kandiller, tarihsel süreç içerisinde mimaride kullanılan ve

gelişme gösteren önemli aydınlatma elemanlarıdır. Bu elemanlar bir yandan buldukları yer ve mekânlarda aydınlatma esasına göre yerleştirilirken diğer yandan da tasarım ve üzerindeki bezemelerle görünümleri bakımından daha estetik hale getirilmeye çalışılmıştır.¹¹¹ Işığın, nurun simgesi olarak da bilinen kandil, resim sanatında tasvirlerle çeşitli renklerde ve şekillerde yansımıştır. Özellikle Mekke ve Kâbe tasvirlerinde bunun örnekleri görülmektedir. Kastamonu Küre Hoca Şemsettin Camii, Topkapı Sarayı Harem Daireleri'nde olan çini panolarda kandiller iki minare arasına rengarenk asılmış vaziyette betimlenmiş ve resmedilmiştir. Burada anlaşılmaktadır ki ışığın ve nurun Kâbe'de göğe doğru yükselen minarelerle kutsal mekana işaret ediyor olmasıdır. Ayrıca Ayasofya Müzesi, Solak Sinan Camii, Bilecik Osmaneli Rüstem Paşa Camii, Çinili Köşk Müzesi, Topkapı Sarayı Karaağalar Mescidi, Valide Sultan Dairesi, Şehzadeler Mektebi, Topkapı Sarayı Müzesi Ağalar Camii ve Yeni Camii Kâbe tasvirli çini panolarda ise revakların arasına asılmış vaziyette kandil motiflerine rastlanılmaktadır. Işığın ve nurun Kâbe'yi dört bir yandan çevrelemesi kompozisyona yansımıştır.

4.8.4. Hayat Ağacı (Hurma Ağacı, Palmiye)

Hayat ağacı, dünya kültürlerinin bildiği ve sevdiği, insanlığın ortak kültürel unsurlarından biridir. Ağacın sembolizmde çeşitli yönlerden yorumlara yol açan bir yeri bulunur. Hayat ağacı günümüzde de günlük hayatta, edebiyatta, sanatta ve birçok alanda kullanılan sembol olmaya devam etmektedir.¹¹²

Hayat ağacı formu stilize edilmiş çeşitli ağaç motifleriyle (servi, sedir, incir, zeytin, asma, hurma, palmiye, kayın, nar, meşe, vb.) ağaçlar Anadolu'da üretilen tüm el sanatlarında kullanılmıştır. Taş, tahta, çömlek, çini, işleme, dokuma, cam, tezhip, minyatür, edebiyatta yerini almıştır. Hurma ağacı motifi ölümsüzlüğün simgesi olarak Mekke ve Kâbe tasvirlerinde bölgeye uygun olarak işlenmiştir.¹¹³ Çini teknikte olan Mescid-i Haram ve Kâbe tasvirlerinde bu motiflere örnek olarak

¹¹¹ Emre Atırcıoğlu, 16. yy. Çini Kandillerin Form, Desen Özellikleri ve Yeni Kandil Formu Önerileri, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2012, s.1

¹¹² Salih Ağaç, Menekşe Sakarya, Hayat Ağacı Sembolizmi, Gazi Üniversitesi ve Niğde Üniversitesi **International Journal of Cultural and Social Studies**, volume 1, Ankara, Niğde, 2015, s.1

¹¹³ MEGEB, Seramik ve Cam Teknolojisi, Ağaç Motifleri, Ankara, 2008, s.3-7

Kütahya Ulu Camii, Topkapı Sarayı Karaağalar Mescidi, Topkapı Sarayı Şehzadeler Mektebi'nde olan tasvirlerde görülmektedir. Duvar resmi olan Mekke ve Kâbe tasvirlerinde ise Tokat Zile Musa Fakih Türbesi, Tokat Zile Şeyh Nusretin Türbesi, Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii, Aydın Kuyucak Kayran Köyü Camii, Denizli Pamukkale Yukarı Camii Denizli Akköy Belenardıç Köyü Camii, Bursa Kemaliye Camii ve Afyon Dazkırı İdris Köyü Camii tasvirlerinde palmiye ve hurma ağacı motifleri görülmektedir.

4.8.5. Yazılar (Ayetler,Hadisler,Beyit,Dörtlük)

Mescid-i Haram ve Kâbe tasvirlerinde resimden başka bir de ayet, dua, beyit, dörtlük gibi yazı unsurları da görülmektedir. Çini teknikte yapılmış olan tasvirlerde bunun örneklerine rastlanmaktadır. Ayasofya Müzesi Kâbe tasvirli çini, TİEM 827 ve 828 envanter numaralı çiniler, Topkapı Sarayı Çinili Köşk Kâbe tasviri, Topkapı Sarayı Ağalar Mescidi Kâbe tasvirlerinde Ali İmran Suresi (96-97) yazı unsuru olarak eklenmiştir..Kâbe'nin Kuran-ı Kerim'de geçtiği ayetler tasvire anlam katmıştır. Ayetler dışında Kastamonu Küre Camii Kâbe tasvirinde Kelime-i Tevhid ve dua yazı olarak işlenmiştir. Bilecik Osmeneli Rüstem Paşa Camii Kâbe tasvirinde bir beyit ve bir dörtlük görülmektedir. Tasvirlere bu şekilde yazı unsuru eklenmiş olması tasvirin içeriğini, görünüşünü zenginleştirmiştir.

4.9. Estetik ve İkonografik Yaklaşım

Estetik sözcüğü Grekçe “aisthesis” ya da “aisthanesthai” sözünden gelir.“Aisthesis” sözcüğü, duyum, duyulur algı anlamına geldiği gibi, “aisthanesthai” sözcüğü de, duyu ile algılamak anlamına gelir.¹¹⁴ Estetik, felsefeden bağımsız bir disiplin haline geldiği XVIII. yüzyıldan günümüze araştırma alanlarını değiştirmiş ve genişletmiştir. Önceleri “güzel” kavramını açıklamaya çalışan estetik, bugün sanatın bilimi haline gelmiştir. Günümüz estetiğinin belli başlı konusu; sanatın etkinliği, sanat-toplum ilişkileridir. Dolayısıyla yaratıcılık, biçim-öz ilişkisi, algılama olgusu estetiğin inceleme alanı içine girmiştir. Estetik en çok güzel ve güzellikle ilgilenir.

¹¹⁴İsmail Tunalı, Estetik, İstanbul, 1998, s.13

Sanat, duygularımıza hitap eden bir şekil içinde varlıkların ve görünüşlerin, zatin ve suretin, hayrın ve saadetin gerçekleşmiş ahengini gösterir.¹¹⁵ Bir toplum ya da toplum kesiminin belli bir zaman dilimi içinde benimsediği sanat anlayışı ortak özellikleri olan biçimleri ve bunlar da estetik kriterleri oluşturur. Ayrıca her sanat dalının estetik kriterleri kendi özgüllüklerine bağlıdır. Her sanat, kendi felsefesini yaratır; dolayısıyla belli bir kültür, tarih ve coğrafya bağlamında oluşmuş bir sanatı, kendi geleneğinin bütünlüğü dikkate alınarak değil de evrensel olduğu iddia edilen başka kültürlerin sanat geleneklerinin felsefi kavram örgüleriyle bağlamından kopararak çözümlenmeye çalışmak doğru bir girişim olmayacaktır. Bağlam, her şeyi değilse bile pek çok şeyi belirler. Benzer sonuçlar, kökenlerin aynılığını yahut yakınlığını garanti etmez. Sanatçının veya sanatseverin estetik objeye karşı aldığı estetik tavır, peşindenestetik algıyı getirir. Gerçek bir estetik varlık, estetik sujenin dünyasına girdiğinde reel olmaktan çıkar ve gerçek olmayan bir obje haline gelir. Bu durum sujenin kendi duygu dünyası ile ilgilidir. Bu dünyada estetik suje kendi algı dünyasından bir şeyler katarak estetik obje ile ilişki kurar.¹¹⁶

İslam sanatı, İslam ilkeleri ve inançları üstünde yükselen bir medeniyetin ifadesidir. İslam estetiği "mâna" ile "sûret" in mükemmel bir uyumunu sergiler, bu uyuma yaslanır ve bunu duyurmaya çalışır. Hedef, görünenlerin ardındaki görünmeyene (kesret" in ardındaki vahdet" e) ulaşmak, görünüşteki karmaşayı aşip mutlak kanunluluğu yakalamaktır. Dış dünyada gözlerimize güzel görünen şey, aslında mutlak güzelliğin, ilâhi cemalin yansımalarıdır. İslami sanatlarda bulunan güzellik yapıları, seyirciyi ilahi üstünlüğü anlamaya yöneltecek sanat eserleri oluşturmak için Müslümanların her yerde bulunan estetik çabalarının somutlaşmasıdır. Sanat eserlerinin süslemeleri bu çabanın sonucu ve maddesidir. İslam sanatının amacı seyirciyi, kişi ve bu dünya üzerinde yoğunlaşmaktan uzaklaştırıp, bunun ötesinde ve tamamıyla tabiattan farklı olan Tevhide ve Allah' ı tefekküre yöneltmektir.¹¹⁷ Çıplak gözün gördüğü dünya, tasavvuf terminolojisiyle konuşacak olursak kesret, bir var olup yok olma dünyasıdır, bir "alem-i kevn ü

---

¹¹⁵ Suut Kemal Yetgin, Estetik, İstanbul, 1936, s.8

¹¹⁶ Osman Mutluel, Sanat Felsefesinde Estetik Objeye Çözümlemesi Açısından Ebru Sanatı, **Turkish Studies International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish Volume 9/11Fall**, Ankara, 2014, s. 419-428

¹¹⁷ İsmail Faruki, Luis Lamia, İslam Kültür Atlası, İstanbul, 1991, s.409-410

fesad”dır. Önemli olan bu geçiciliği görünüşteki karmaşayı aşmak, ardındaki mutlak kanunluluğu yakalamaktır. Gelip geçiciliğin ve karmaşanın ruhlara huzursuzluk verdiği doğrudur. Allah kâinatı gerçekte mükemmel bir kanunluluk olarak yarattığına göre, duyularımızla kavradığımız yapının ardındaki armoniyi görebilmek için çıplak gözden daha farklı bir görme vasıtasına ihtiyaç vardır.¹¹⁸

İslam Sanatı çerçevesinde değerlendirilebilecek bütün sanatların arkasında soyutlama iradesi yatar. Bu irade, tasviriciliğin tam karşısında durduğu için, aynı zamanda sanat eserinin bütün şahsi ihtiraslardan ve psikolojiden kurtarılmasının prensibidir. Yani sanatkar, kimliğini de bazen imzasını bile gizleyecek ölçüde paranteze alır. Sanat eseri şahsiliğinden ne kadar kurtulursa evrensel anlamda beşeriye o kadar güçlü bir biçimde ifade eder. Böyle bir anlayışa bağlı sanat anlayışında şahsi üslubun yeri yokmuş ve orijinal eser ortaya koymak mümkün değilmiş gibi bir sonuç çıkarılabilirse de bu üsluptan ve orijinal eserden ne anlaşıldığına bağlıdır.¹¹⁹

İslam estetiğinin ana gayesi, görünen göreceli güzelin arkasındaki görünmeyen gerçek güzele götürmektir. Bununla birlikte insanı sonsuz güzelliklere ulaştıracak hayat biçimini de Allah’ın istediği doğrultuda yaşatmaktır. İslam estetiği, gerçek hayatı güzel ile donatarak fizik ötesi âleme köprü kurar. İslam, uzay, mekân ve kâinatın bir “sıfır” anından sonra Allah tarafından yaratıldığından bahsettikten sonra, zamanın “hiç olmadığı “ bir an”ın var olduğu da zihinlere yerleşmiş, böylece sanatta ve estetikte yeni yaklaşımlar ve yeni fikirler gelişmeye başlamıştır. İslam estetiğinin temel yapı taşlarını, İslam’a ait değerlerin birliği oluşturur. Bu birlik, aynı zamanda yapan ile bakan arasındaki birliktir. İslam estetiği ekseninde, sorgulayıcı konumunda olan algılayıcı veya alımlayıcı (estetik özne); görünen görüntü ile görünmeyen gerçek varlıktan haz duyan, onunla iletişim halinde olmaktan tat alan bir varlıktır. Estetik tat almak, güzel ve çirkin gibi yargılarda bulunmak ancak akıl yürütebilen, irade gücüne sahip tercih hakkını kullanabilen belirli varlıklara özgü bir yetidir.

---

¹¹⁸Beşir Ayvazoğlu, *Aşk Estetiği*, İstanbul, 2013, s.35

¹¹⁹Beşir Ayvazoğlu, *Osmanlı Estetik Dünyasına Bir Bakış, Osmanlı Kültür ve Sanat /10*, Ankara, 1999, s.24

İslam estetiği İslama göre hoşlanma duygusudur. Antik dönem filozofları estetiği kastederken sadece dış görünüşü önemsedikleri halde, İslam estetiği ahlak ve ruh ekseninde görünmeyenleri de estetiğe dâhil etmiştir. İslam estetiği sadece kulların beğenmesi değil aynı zamanda Allah'ın (cc) ve Resulü'nün (asv) de beğenmesi ile tamam olur.¹²⁰

İslam Sanatı üzerine incelemelerde bulunan Oleg Grabar'a göre Kâbe'nin estetik ya da idealize edilmiş yönüne dair hiçbir belgeye ulaşılamamıştır. Bu yorumlar Sufiler tarafından ortaya atılmıştır.¹²¹ Kabe tasavvufi bir düşüncede özel yere sahip bir dini motif oluşturur. Bu konuda değişik yaklaşımlar ve anlatımlar bulunmakla birlikte daha çok vehdet-i vücud görüşünü yansıtan şu tür ifadelere sıkça rastlanır: Gerçek Kâbe Mekke'de değil insanın gönlündedir. Allah orada görülür; tecelli eder, Kâbe insanın içindedir. Allah'ın evini şurada burada aramak lüzumsuzdur. O'nu gönüllerinde temaşa imkanı insanların her zaman ellerindedir. Bunlardan yola çıkılarak denebilir ki; Müslümanların Kâbe'ye duydukları derin sevgi ve saygı sanat eserlerine de yansımış ve Kâbe ile ilgili hem edebiyatta hem sanatta birçok detay ve konu işlenmiştir.¹²²

Osmanlı döneminde Kâbe ayrı bir öneme sahip olmakla birlikte, mukaddes topraklara giden hacılar, ziyaretçiler, Surre alayları ve birçok kişinin Kâbe'yi ve o bölgeleri gidip görmeleri ve zihinlerinde oluşan algılamayla bunu tasvir ve resimler olarak kalıcılığa dönüştürmeleri muhtemel olmalıdır. Kişi (suje) kendi iç dünyasında gidip gördüğü, ya da duyduğu kadarıyla tasarlayarak objeye yansıtmıştır. Görünüşte sadece mimari bir yapı olarak göze gelen Kâbe, kişinin algı, duygu, düşünceleriyle birlikte farklı bir boyut kazanır ve bu da tasvirlerde açıkça kendini göstermektedir.

Kâbe, siyah örtüsüyle orta kısımda kutsallığın simgesi olarak yerini almıştır. Etrafı hilal şeklinde bir hale ile çevrili olup sanki bir nurun etrafını sardığı ve Allah'ın yeryüzündeki evi olarak yansımıştır. Bazı tasvirlerde ise Kâbe yine ortada ve zenzem kuyusu, minberi ve mezheplere ait binalarıyla yine etrafı çerçeve içine alınmış özel bir bölüm şeklinde betimlenmiştir. Mekke şehri ve Kâbe her zaman aynı

---

¹²⁰ Ahmet Atan, İslam Sanatı'nda Özgünlük ve Evrensellik, **VI Dini Yayınlar Kongresi**, İslam, Sanat ve Estetik, 29-30 Kasım - 1 Aralık 2013 İstanbul, s.224-225

¹²¹ Hasan Basri Kartal, İslam Mimarisinin Düşünsel Arka Planına Dair Bir Yaklaşım Denemesi, Muhafazakâr Düşünceyi Etkileyen Düşünürler III, S.39, 2014

¹²² Dönmez, a.g.e, s.497

kompozisyonda, ve kutsal bir alan olması bakımından her tasvirde en esas kısmı oluşturmuştur. Osmanlı Dönemi'nde yapılara bu tasvirler sadece kible yönünü göstermek amacıyla değil de sanki orada ibadet ediyormuşçasına o hissettirdiği manevi huzur ile gönüllere şevk vermektedir.

5.SONUÇ VE ÖNERİLER

Kâbe tasvirleri, Osmanlı döneminde yapıldıkları dönemin özelliklerini yansıtan, rehber özelliği taşıyan, bilgilendirici, öğretici belgelerdir. Bu tasvirler özellikle Mekke'nin Osmanlı Dönemi'ndeki durumunu vermesi açısından önemli birer belge olma niteliğine sahiptir. Günümüzde bu belgelerin olması, tasvirlerin ne derece önemli olduklarını yansıtır.

Kâbe tasvirleri çini başta olmak üzere birçok teknikte kullanılmış. Fakat çini, mimaride dekoratif amaçlı olarak kullanılmış vedaha dayanıklı olduğu için tercih edilmiştir. Çini dışında, dokuma, minyatür, el yazmaları, fresk ve el sanatlarında da Kâbe tasvirleri yapılmıştır.

Başta İstanbul olmak üzere Bursa, Kütahya illeri çini bakımından Osmanlı Dönemi'nde zengin teknik ve malzeme olarak kullanılmış mimari yapılarıyla en önde gelmektedir. İstanbul'daki Kâbe tasvirli çini panoların yaygın olması bunu bize kanıtlamaktadır. Hem resim sanatındaki gelişmeyi yansıtan hem de dönemin özelliklerini yansıtan tasvirleri korumaya yönelik en önemli süsleme unsurlarından biridir.

İstanbulda 17. yy ve 18. yy, Bursa'da 17. yy, Kütahya ve Bilecik illerinde ise 17. yy'a tarihlendirilen Kâbe tasvirli çini panoların işlendiği bu çalışmada katalog kapsamına giren, ulaşılabilen, elde edilen veri ve kaynaklara dayanarak ondokuz adet Kâbe ve Mescid-i Haram tasviri bulunmaktadır. Bunlar; yapıdaki yerine göre, malzeme ve tekniğine göre, bani ve sanatçısına göre, üslubuna göre, tasvir özelliklerine göre, tasvirdeki mimari unsurlarına göre, tasvirdeki süsleme unsurlarına göre ve estetik ve ikonografik yaklaşıma göre sekiz başlık altında incelenmiştir.

Kâbe tasvirli çinilerin miktarlarının az oluşu, özel siparişlerle yapılmış olmalarından ileri gelmektedir. Bilhassa bazı çinilerin üzerlerinde vakfiyelerinin bulunması da bunu açık olarak ortaya koymaktadır.

Yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde genellikle, Kâbe tasvirli çinilerin tamamının tek bir çini halinde olmadığı görülmektedir. Birbirinden ufak nüans farklarıyla ayrılmış, değişik kompozisyonlar halinde işlenmiş olan bu çinilerin belirli

çini ustalarına sipariş üzerine yaptırıldığını, ancak çiniyi yapan ustanın daima bir önce işlemiş olduğu kompozisyonun tesirinden kurtulamayarak, diğer bir siparişi yine bu kompozisyonun işlenişine benzer şekilde meydana getirdiği görülmektedir. Fakat çiniyi yapan usta her çinide farklı bir görüş içerisinde olmuştur. Bir çinide Kâbe'yi ve mimari elemanları ön plana çıkarırken, başka bir çinide Mekke şehrini ön plana çıkarmıştır. Bazı çinilerde ise kendi iç duygusu ve aklıyla kutsal mekâna ruhaniyet katarak simgeleştirmiştir. Bütün bunlar çinileri işleyen ustaların birbirinden farklı estetik ve görüş açısı ile olmuştur.

Kâbe tasvirleri duvar resmi olarak özellikle Batı Anadolu Bölgesi'nde görülmektedir. Bu bölge dışında Eskişehir, Tokat, Bursa illerinde de çok yaygın olmamakla beraber birkaç yapıda görülmektedir.

Osmanlı Dönemi'nde 18. yy' ın ilk yarısında Lale Devri'yle birlikte ilk Batılılaşma hareketleri başlar. Bu hareket baştan itibaren kültür hayatında da değişmelere, yeniliklere yol açmıştır. Sanatta Avrupa etkileri kendini göstermiş olup Barok, Rokoko ve Avrupa stilleri, dekoratif şekilleri Türk Sanatı'nda uygulanmaya başlanmıştır. Bu şekiller camii, konut gibi mimari türlerde olduğu kadar; minyatür, çini, kabartma, el işleri ve duvar resimlerinde de görülebilmektedir. Duvar resimlerinin en çok görüldüğü tasvir türü manzara resimlerinde olmuştur. Geleneksel minyatür tekniğine ayrıca ışık gölge, perspektif anlayışı da Batı etkisiyle girmiştir. Manzara tasvirlerinden biri olan Mekke Medine tasvirleri de 18. yy ve 19. yy'da mimaride kendini göstermiştir.

Manzara resimlerinden belli bir yerin tasviri olarak ya da kutsal kent ve yöre tasviri olarak incelenen Mescid-i Haram ve Kâbe tasvirlerinde minyatür geleneğinden batılı resim anlayışına geçiş ile birlikte anıtsal ölçülere yükseliş olayı da izlenmektedir. Duvar resimlerinde her örnekte eş biçim ve ölçüler görülmemektedir. Kimi tasvirde minyatür geleneğinin resim anlayışı ve özellikleri hakim olup sanki minyatür resmi büyütülüp duvara uygulanmış gibidir. Kimisinde de bunların yanısıra derinlik, optik gerçeğin perspektif özelliklerii ışık gölge ve birçok bakımdan yeni bir resim anlayışının belirtileri görülmektedir. Muğla Kurşunlu Camii, Manisa Soma Hızır Bey Camii, Manisa Kula Kurşunlu Camii, İzmir Bademli

Kılıczade Mehmet Ağa Camii ve Bursa Kemaliye Camii resimlerinde bunun örneklerine rastlanmaktadır.

Sonuç olarak; belirtmek gerekir ki Osmanlı Dönemi Kâbe ve Mekke şehri birçok yönden yenilenmiş geliştirilmiştir. Mukaddes belde niteliğine sahip olan Kâbe'ye karşı duyulan sevgi saygı edebiyatlarına ve sanatlarına yansımıştır. Kutsal bölgeye giden Surre alayları, hacı adayları ve yabancı gezginler Kabeyi, Mekke şehrini görüp daha sonra bunu döndüklerinde edebiyata, sanata kendi bakış açıları ve estetik düşünceleriyle taşımışlardır. Mekke ve Kâbe'yi görmeyenler için birer belge niteliğine sahip olmuşlardır. Resim olarak sanatçıların gözünden Kâbe tasvirleri yapılmış ve mimaride hem süsleme hem de kible yönünü gösterme açısından yerini almıştır. Minyatür, el yazması, çini, kalemişi, halı, seccadeler, duvar resimleri gibi farklı el sanatlarında Mescid-i Haram ve Kâbe tasvirlerine rastlanmaktadır. Günümüze pek azı ulaşabilmiştir. Fakat bazı tasvirler hala yapılarda yerini almakta ve önemini korumaktadır.

KAYNAKLAR

AĞAÇ, Salih; SAKARYA Menekşe ;“Hayat Ağacı Sembolizmi”. Gazi Üniversitesi ve Niğde Üniversitesi, International Journal of Culturel and Social Studies, volume 1, Ankara, Niğde, 2015, s.1

AKGÜNDÜZ, Ahmet ; *Kiliseden Müzeye Ayasofya*, İstanbul, Haziran 2006

AKIN, Saka Emine ;“Tokat Zile Şeyh Nusrettin Türbe ve Cami”, Vakıflar Dergisi, 47, Tokat, 2017, s.67-98

ALGAÇ, Şeyda ;Afyonkarahisar Dazkırı İdris Köyü Cami ve Kalemşi Bezemeleri, AKÜ, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2017

AKTUĞ, Erbil ; Kadir, PEKTAŞ ;“Geç Dönem Kalemşi Süslemeli Bir Eser: Aydın Kuyucak Kayran Köyü Camii”, İMÜ Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi, 2016, C.2, S.2, s.10

ALTUN, Ara ; *Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi “bir deneme”*, İstanbul, 1981

ARIK, Rüçhan ; *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Ankara, 1988

_____ ;“ Osmanlı Sanatında Duvar Resimleri”, *Osmanlı Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, XI. Ankara, 1999, s.424

ASLANAPA, Oktay ; *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 1986

_____ ;“Minber”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1986, C.8, s.335

_____ ; *Türk Sanatı El Kitabı*, İstanbul, 1993

ATA, Mehmet Mahfuz ;“Zemzem Suyu ve Özellikleri”, EKEV Akademi Dergisi, Erzincan, 2013, S.1, s.381

ATAN, Ahmet ;“İslam Sanatı'nda Özgünlük ve Evrensellik”, VI Dini Yayınlar Kongresi, İslam, Sanat ve Estetik, (29-30 Kasım- 1 Aralık 2013- İstanbul) s.224-225

ATIRCIOĞLU, Emre ; 16. Yy Çini Kandillerin Form, Desen Özellikleri ve Yeni Kandil Formu Önerileri, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Anasanatalları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2017

AYDIN M. Akif ; *Antik Çağ'dan XXI. yy' a Büyük İstanbul Tarihi*, Ankara, 2006

AYVAZOĞLU, Beşir ; *Aşk Estetiği*, İstanbul, 2013

_____ ; "Osmanlı Estetik Dünyasına Bir Bakış", *Osmanlı Kültür ve Sanat/10*, Ankara, 1999, s.24

AYVERDİ, Ekrem Hakkı ; *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, İstanbul, 1989, C.4, s.808-813

BAYRAKAL, Sedat ; Erken Osmanlı Dönemi Minberleri (1300-1500), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2007

BAYRAKTAR, Nedret ; "Osmanlılar Zamanında Saray Ve Çevresi İçin Eser Veren Mısırlı İki Sanatçı", *İlgi Dergisi: Kültür Sanat Mimarlık*, İstanbul, 1993, S.81, s.27

CAN, Yılmaz ; "Kâbe", On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Samsun, 1993, S.7, s.67

CANSEVER, Meltem ; *100 Mimari Şaheser*, Türkiye'nin Kültür Mirası, Kasım 2009, s.91

ÇAKMAK, Şakir ; *Muğla Cami ve Mescitleri*, İzmir, 2013

ÇAYCI, Ahmet ; *İslam Mimarisinde Anlam ve Sembol*, Konya, 2017

ÇETİNTAŞ, Sedat ; "Minarelerimiz", *Güzel Sanatlar Dergisi*, Ankara, 1942, S.4, s.57-74

DEMİRARSLAN, Deniz ; "19. yy Osmanlı Dini Mimarisinde Duvar Resmi Sanatı: Balkanlardan Kalkandelen Alaca Camii Örneği", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, İstanbul, 2016, S.80, s.151

DEMİRCANLI, Yüksel Yoldaş ; “İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi” Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1989, s.189-190

DİLAVER, Sadi ; *Osmanlı Sanatı'nda Kâbe Tasvirli Bir Fresk*, TTK Belleten XXXIV 134, 1970, s.134

DOĞAÇ, Ünal ; Bilecik Osmaneli Anıtsal Yapılarının Analitik Açından Değerlendirilmesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Rölöve-Restorasyon Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007

DÖNMEZ, İbrahim Kafi ; “İslam’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi”, İstanbul, 1997, C.2, s.490

DÜNDEN BUGÜNE İSLAM ANSİKLOPEDİSİ ; “Yeni Camii” Maddesi, Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, C.7, s. 464

ERDMAN, Kurd ; *Ars Orientalische*, Ka’bah Flesen, Michigan Universty USA, 1957, C 3

ERKEN, Sabih ; “Türk Çiniciliğinde Kâbe Tasvirleri”, Ön Asya Dergisi, Ankara, 1970, C.5, s.297

FARUKİ, İsmail Raci, Luis Lamia ; *İslam Kültür Atlası*, İstanbul, 1991, s.409-410

GÖRGÜNAY, Gamze ; Bursa Türk ve İslam Eserleri Müzesinde Sergilenen ve Depoda Yer Alan Çini Eserlerin Katalog Çalışması, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2011

GÜNAY, Reha ; *Mimar Sinan*, İstanbul, Nisan 2010

HATİPOĞLU, Oktay ; XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalemîşi Tezyinatı, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2007

İNCİ, Nurcan ; *18. Yy’ da İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler*, Vakıflar Dergisi, İstanbul, 1985, S.19, s.225

KARTAL, Hasan Basri; “İslam Mimarisinin Düşünsel Arka Planına Dair Bir Yaklaşım Denemesi” Muhafazakâr Düşünceyi Etkileyen Düşünürler III, S.39, 2014

KUYULU, İnci ; “Bademli Kılıczade Mehmet Ağa Camii (Ödemiş- İzmir)”, Vakıflar Dergisi XXIV, 1994, s.147-158

MEGEB ; *Seramik ve Cam Teknolojisi, Ağaç Motifleri*, Ankara, 2008

MUTLUEL, Osman ; “Sanat Felsefesinde Estetik Obje Çözümlemesi Açısından Ebru Sanatı”, Turkish Studies International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish Volume 9/11Fall, Ankara, 2014, s.419-428

ÖNEY, Gönül ; *Anadolu’da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı*, İstanbul, 2007

_____ ; *Türk Çini Sanatı*, İstanbul, 1976

ÖZ, Tahsin ; *İstanbul Camileri*, Ankara, 1965, C.2

ÖZEL, Mehmet ; *Türkiye’nin Şaheserleri*, T.C Kültür Bakanlığı, İstanbul, 1997, s.84

ÖZKEÇECİ, İlhan ; *Türk Sanatında Kompozisyon*, İstanbul, 2008

ÖZSAYINER, Zübeyde Cihan ; “Eyüp Sultan Sempozyumu VIII”, 9-11 Mayıs, 2003, İstanbul

_____ ; “Eyüp Cezeri Kasım Paşa Camii’ndeki Çini Pano Bağlamında Kâbe Tasvirleri” , Eyüp Sultan Sempozyumu 7, 7-9 Mayıs, İstanbul, 2003, s.85

_____ ; “Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi’ndeki Kutsal Kent Tasvirleri” , Antik Dekor Dergisi, S.84, İstanbul, 2004, s.96-102

RENDA, Gülşen ; *Batılılaşma Dönemi Türk Resim Sanatı, 1700-1850*, Ankara, 1977

SERDAR, Ziyaüddin ; *Mukaddes Belde Mekke*, Aralık, 2015

SEZER, Oğuzhan ; Üsküdar Sinan Paşa ve Solak Sinan Camileri (Müştemilatlarıyla Birlikte), Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Lisans Tezi, Sakarya, 2016

ŞENER, Dilek ; XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Anadolu Duvar Resimleri, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilimdalı Yayımlanmış Doktora tezi, Ankara, 2011

_____ ; “Soma Hızır Bey Camii Duvar Resimleri Üzerine Bir Değerlendirme” , Journal Of Turkish Studies 9, Ankara 2014, s.718

ŞENOCAK, Lucieme Thys ; *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler: Hatice Turhan Sultan*, İstanbul, 2009

TANINDI, Zeren ; “İslam Resminde Kutsal Kent ve Yöre Tasvirleri”, *Journal Of Turkish Studies* 7, Orhan Şaik Gökay Armağanı 2, 1983

TOPRAK, Adıgüzel Filiz ; “Kılıczade Mehmet Ağa Camii'nde Bulunan Bir Manzara Resmindeki Ağaç Tasvirlerinin Batı Tarzı Resme Geçiş Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Mayıs*, 2013, S. 11, s.2

TUNALI, İsmail ; *Estetik*, İstanbul, 1998

TÜTÜNCÜGİL, Ersel Çağrı ;” Eski Mordoğan Köyü Camii Süslemeleri” , Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Isparta, Mayıs 2012, s.151

TDV ; “İslam Ansiklopedisi” , İstanbul, 2001, C.24, s.14

T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı ; “Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı”, İstanbul, 2007, s. 257-382,

_____ ; “Osmanlı Resim Sanatı” , İstanbul, 2006

TİEM ; “İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı” , no54864, s.282

UĞRAŞ, Hayal Meriç ; Topkapı Sarayı Çinili Köşk İşlevi, Anlamı ve Tarihsel Gelişimi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010

UĞURLUEL, Talha ; *Mekanlar ve Olaylarıyla Hz. Muhammed'in Hayatı-Mekke Medine*, İstanbul, 2015

ÜNAL, Sadettin ; TDV, *İslam Ansiklopedisi*, C 24, İstanbul, 2001, s. 14-25

WENSNEK, A.J ; “Kâbe”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1977, C.6, s.9

YETKİN, Suut Kemal ; *Estetik*, İstanbul, 1936

İNTERNET YAYINLARI

www.kulturportali.gov.tr (E.T 06.03.2018)

www.osmaneli.bel.tr (E.T 18.03.2018)

www.osmanlımedeniyeti.com (E.T 24.03.2018)

www.topkapisarayı.gov.tr (E.T 26.03.2018)

www.mustafacambaz.com (E.T 26.03.2018)

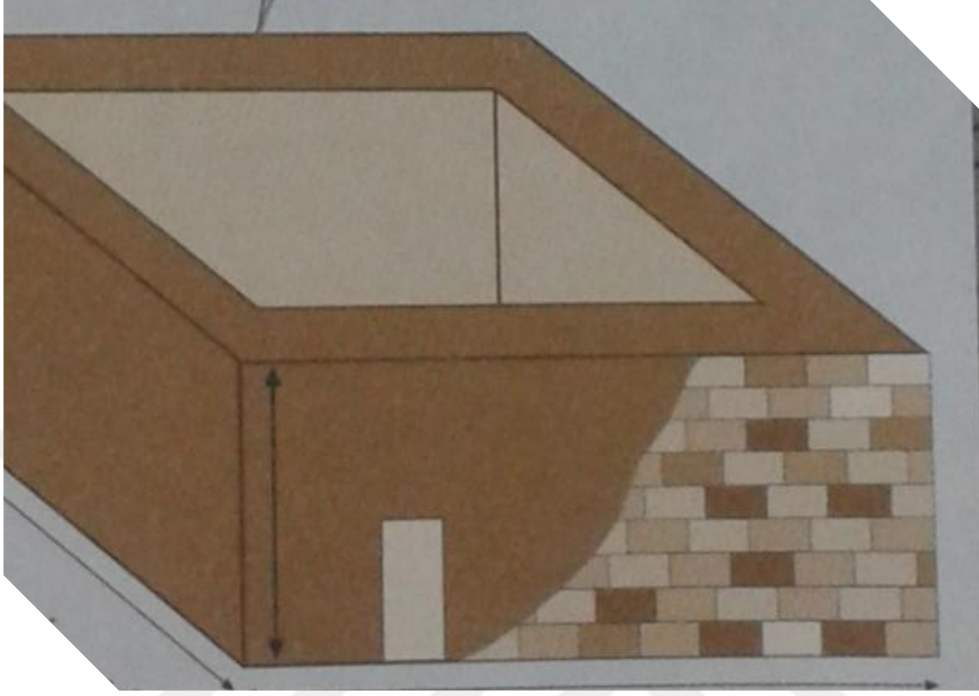
www.cigdemkabadayı.com (E.T 26.03.2018)

www.aydinkulturturizm.gov.tr (E.T 26.03.2018)

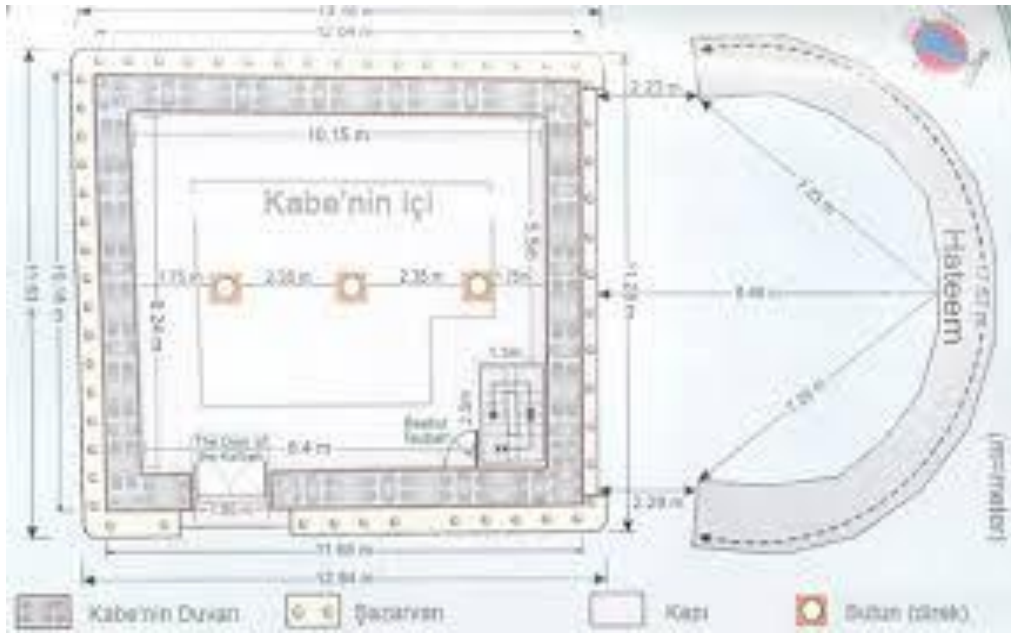
www.denizlihaber.com (E.T 31.05.2018)

FOTOĞRAFLAR

Foto 1: Kâbe İlk Planı (Talha Uğurluel, Mekanlar ve Olaylarıyla Hz. Muhammed'in Hayatı-Mekke Medine adlı kitabından alınmıştır.)

Foto 2: Kâbe Planı (<http://www.kerimusta.com/islamin-merkezi-kabe-ve-olculeri>)

Foto 3: Kâbe Eski Bir Görüntüsü (www.haberler.com)

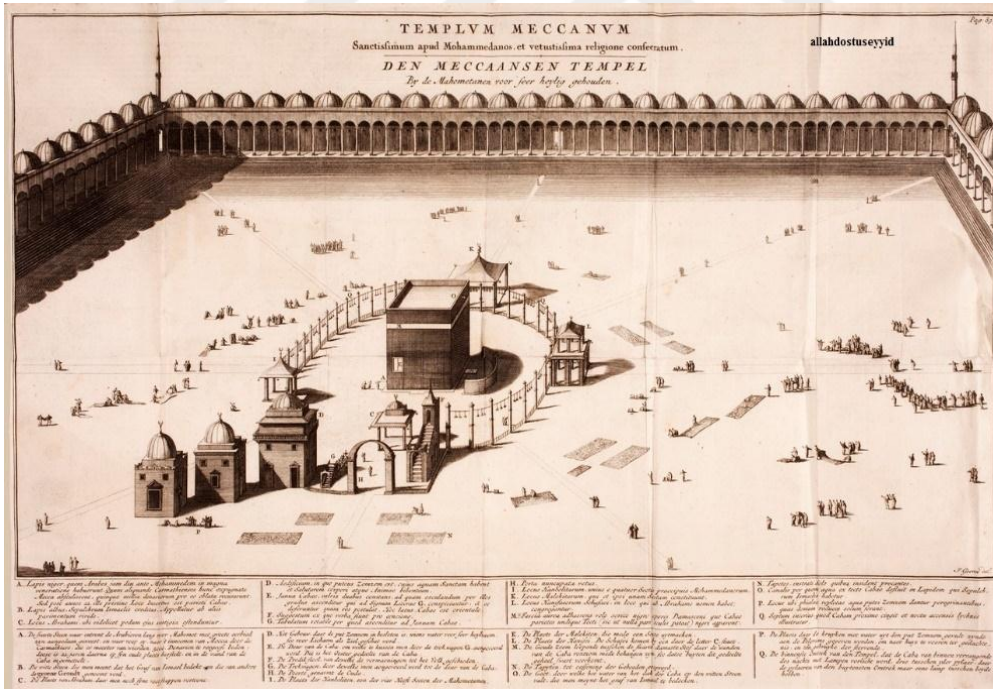
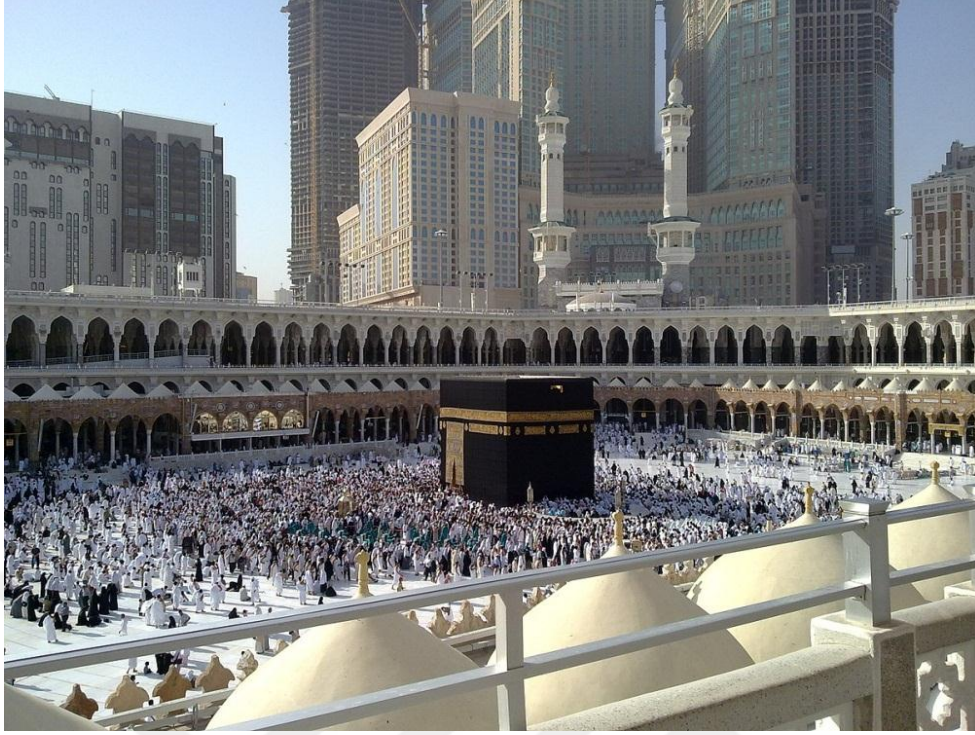

Foto 4: Kâbe Gravürü (<https://www.oguztopoglu.com/2014/03/osmanli-donemi-mekke-kabe.html>)

Foto 5:Kâbe ve Mataf Alanı(Dr. Öğr. Ü. Mehmet Top'tan alınmıştır.)

Foto 6: Kâbe-i Muazzama ve Hatm-i Şerif(Dr. Öğr. Ü. Mehmet Top'tan alınmıştır.)

Foto 7: Ayasofya Müzesi Kabe Tasvirli Çini

Foto 8: Ayasofya Müzesi Kâbe Tasviri Detay

Foto 9: Rüstem Paşa Camii Kabe Tasviri

Foto 10: Rüstem Paşa Camii Kâbe Tasviri Detay

Foto 11: Kastamonu Küre Hoca Şemsettin CamiiÇiniler Arasından Kâbe Tasviri

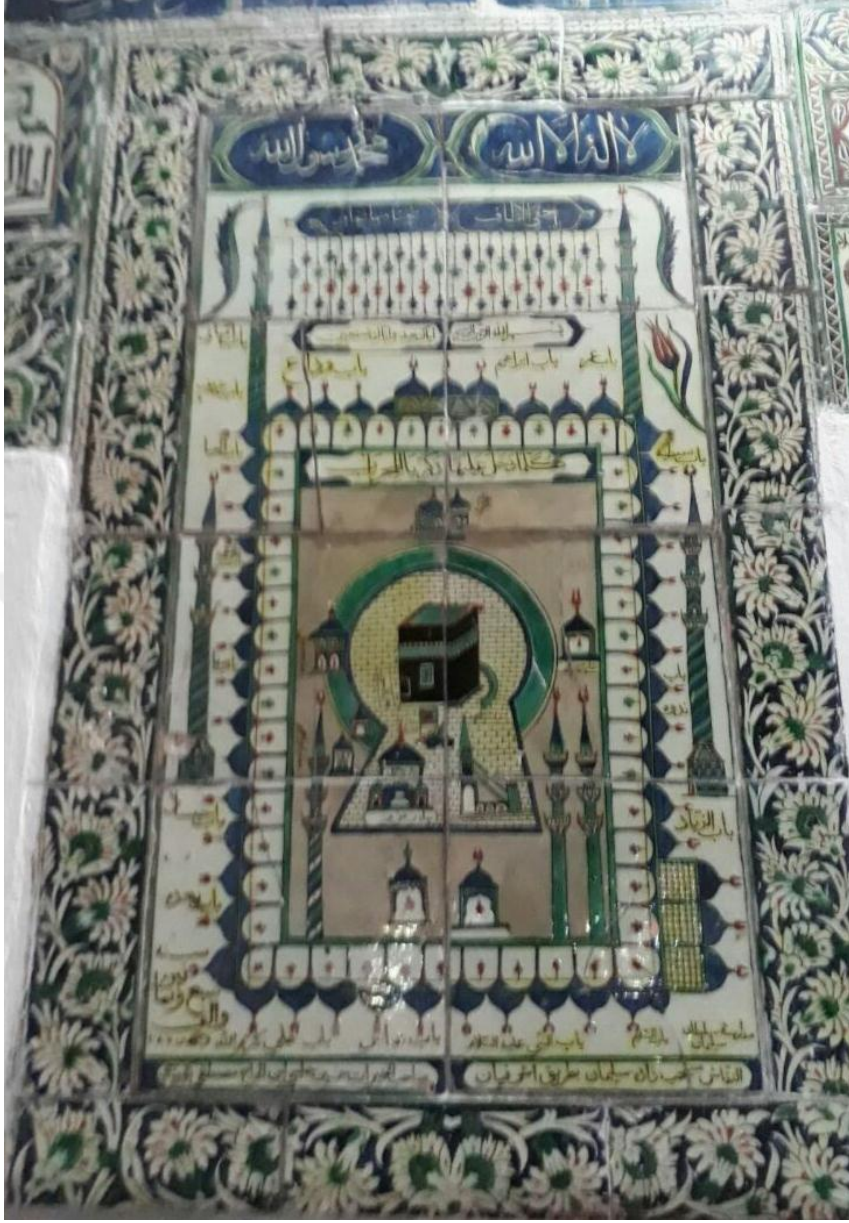

Foto 12: Kastamonu Küre Hoca Şemsettin Camii Kâbe Tasviri

Foto 13: Solak Sinan CamiiKâbe Tasviri

Foto 14: Solak Sinan CamiiKâbe Tasviri Detay

Foto 15: Yeni Camii Mescid-i Haram Tasviri Detay

Foto 16: Yeni Camii Mescid-i Haram Tasviri Lama Demirlerle Kapatılmış Hali

Foto 17: Kütahya Ulu Camii Mescid-i Haram Tasviri

Foto 18: Kütahya Ulu Camii Mescid-i Haram Tasviri Detay

Foto 19: Türk İslam Eserleri Müzesi 827 ve 828 Envanter Numaralı Kâbe Tasvirli Çiniler

Foto 20: Türk İslam Eserleri Müzesi 828 Envanter Numaralı Kâbe Tasviri

Foto 21: Türk İslam Eserleri Müzesi 830 Envanter Numaralı Kâbe Tasviri

Foto 22: Bilecik Osmaneli Rüstem Paşa Camii Mescid-i Haram Tasviri

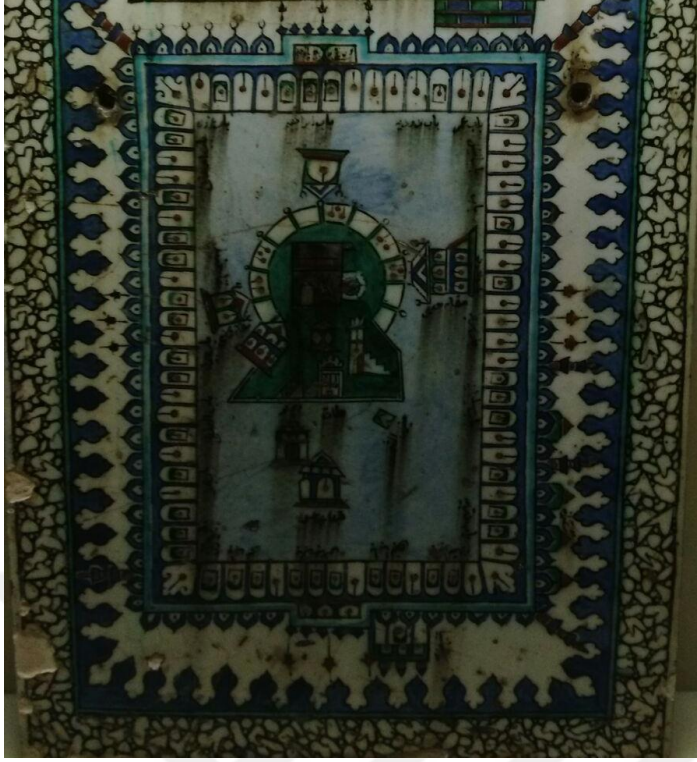

Foto 23: Bilecik Osmaneli Rüstem Paşa Camii Mescid-i Haram Tasviri Alt Kısım

Foto 24: Topkapı Sarayı Çinili Köşk Kâbe Tasviri

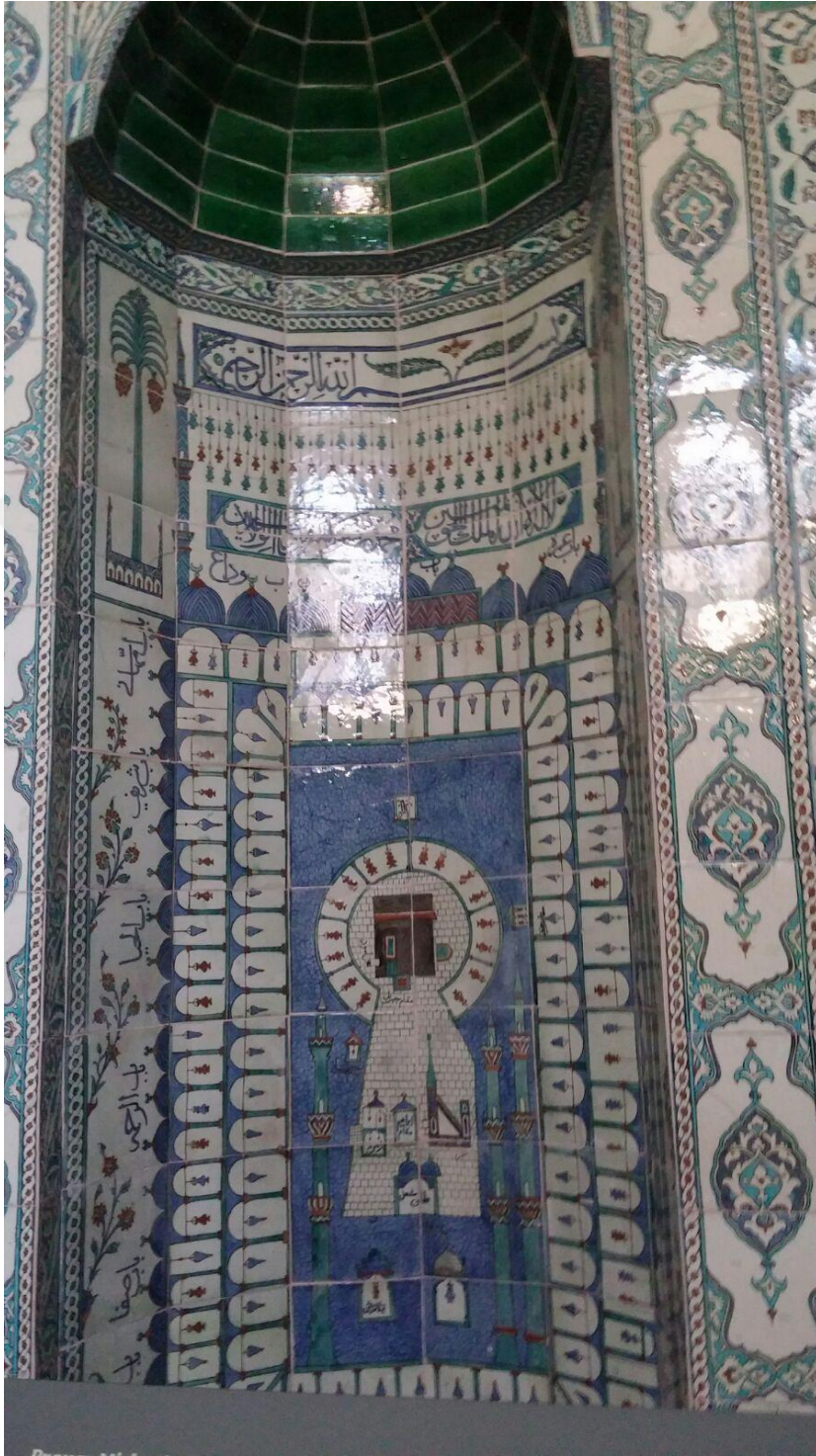

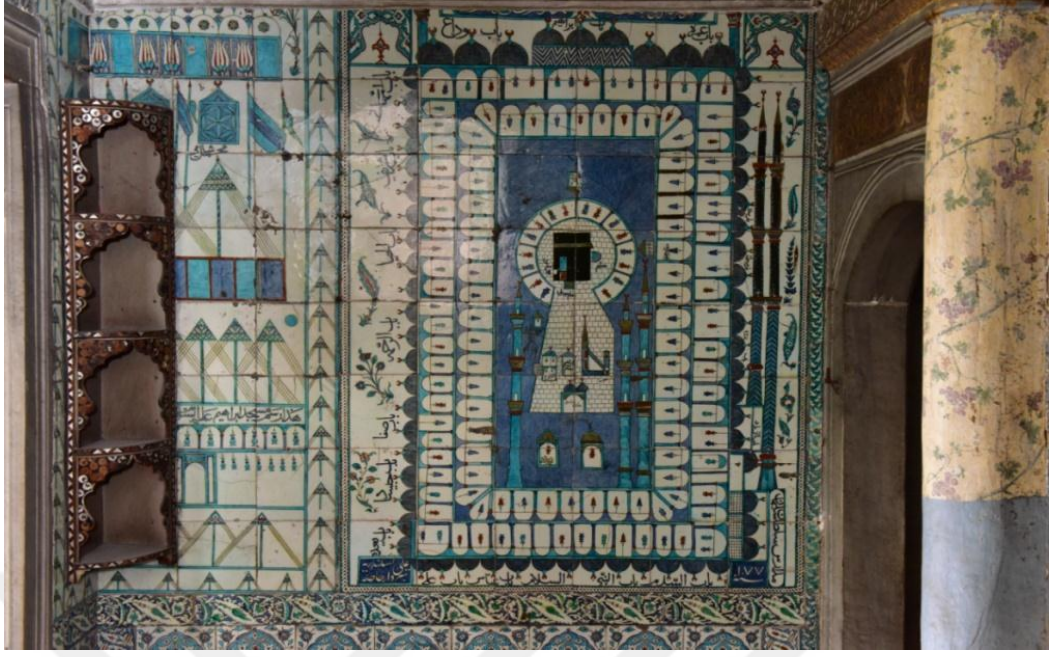
Foto 25: Topkapı Sarayı Çinili Köşk Kâbe Tasviri Detay

Foto 26: Topkapı Sarayı Karaağalar Mescidi Mihrap İçinden Kâbe Tasviri

Foto 27: Topkapı Sarayı Karaağlar Mescidi Kâbe Tasviri Detay

Foto 28: Topkapı Sarayı Valide Sultan Dairesi Kâbe Tasviri

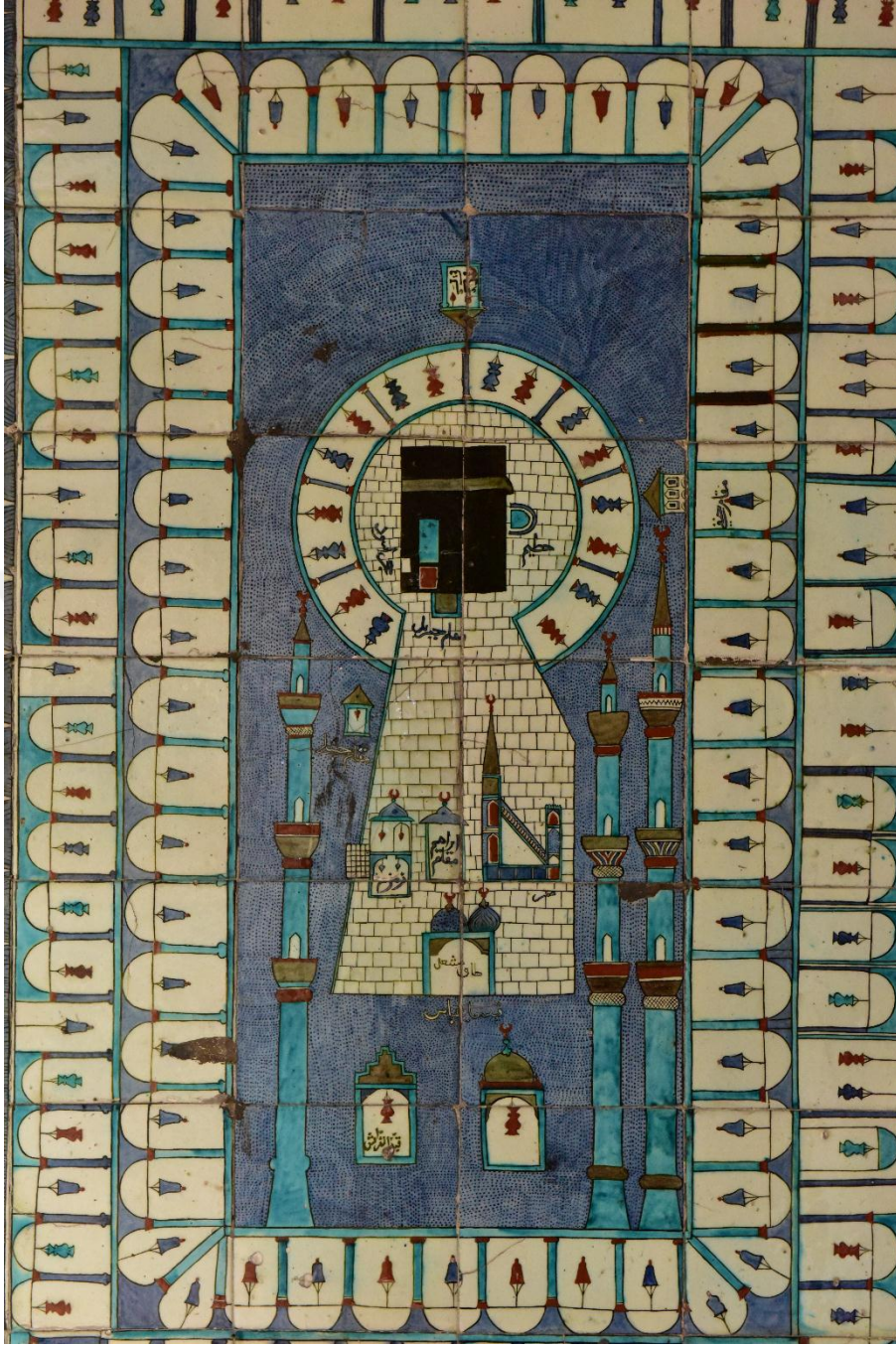

Foto 29: Topkapı Sarayı Valide Sultan Dairesi Kâbe Tasviri Mataf Alanı

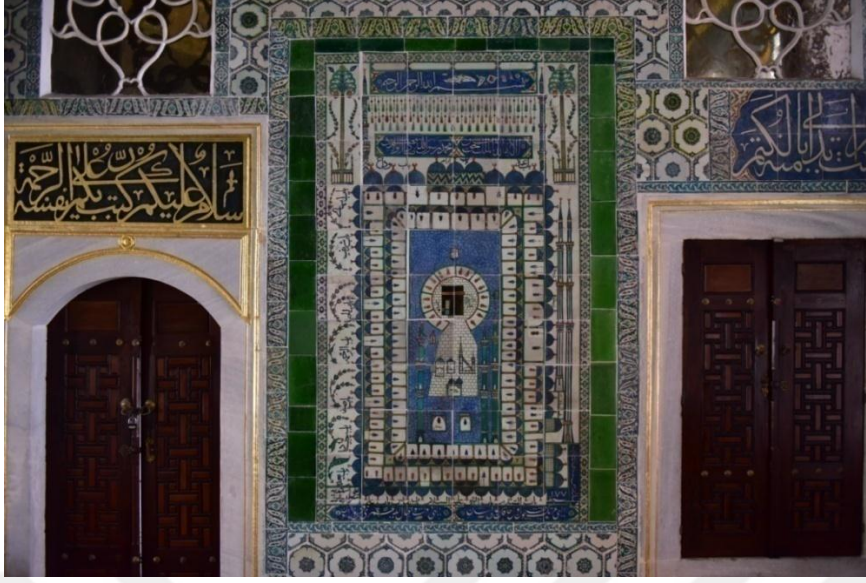

Foto 30: Topkapı Sarayı Şehzadeler Mektebi Kâbe Tasviri

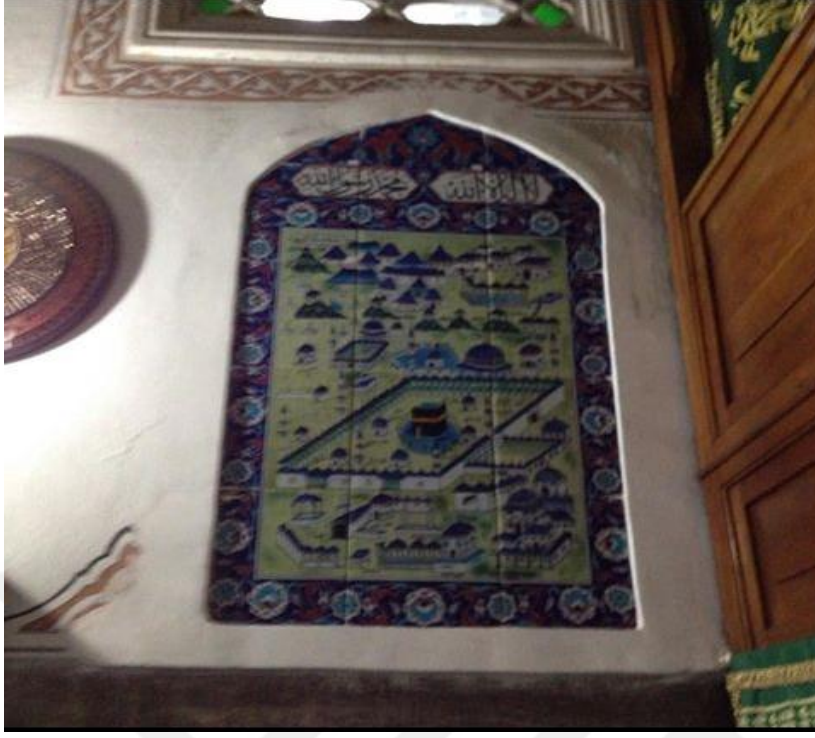
Foto 31: Topkapı Sarayı Ağalar Camii Kâbe Tasviri

Foto 32: Bursa Müzesi 2734 Envanter Numaralı Kâbe Tasviri

Foto 33: Bursa Müzesi 2736 Envanter Numaralı Kâbe Tasviri

Foto 34: Eyüp Cezeri Kasım Paşa Camii Mescid-i Haram Tasviri

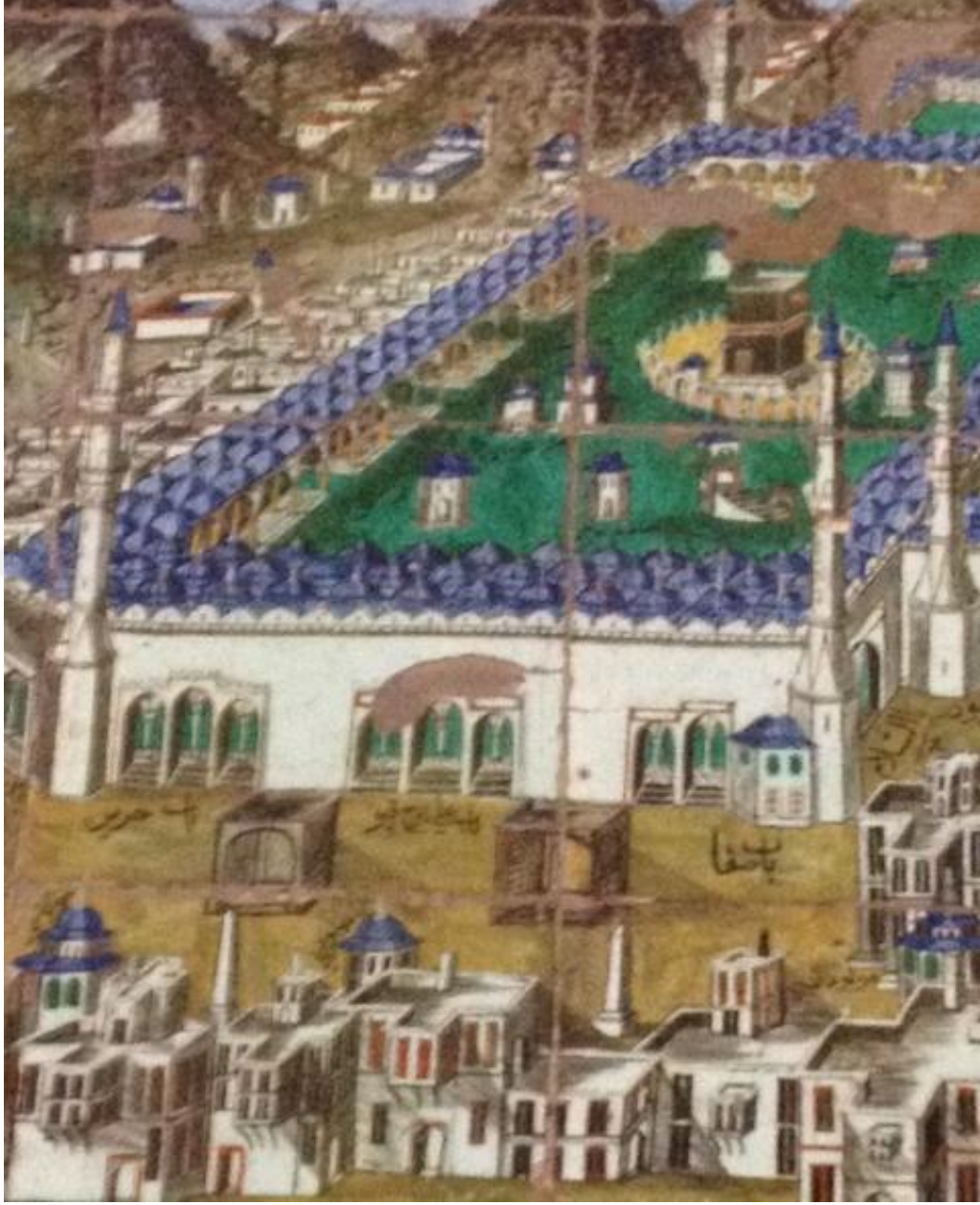

Foto 35: Eyüp Cezeri Kasım Paşa Camii Mescid-i Haram Tasviri Detay

Foto 36: Hekimoğlu Ali Paşa Camii Mescid-i Haram Tasviri

Foto 37: Hekimoğlu Ali Paşa Camii Mescid-i Haram Tasviri Detay

Foto 38: Eskişehir Sivrihisar Hazine Dar Mescidi Mescid-i Haram Tasviri

Foto 39: Eskişehir Sivrihisar Hazine Dar Mescidi Mescid-i Haram Tasviri Detay

Foto 40: Tokat Zile Musa Fakih Türbesi Mescid-i Haram Tasviri

Foto 41: Tokat Zile Musa Fakih Türbesi Mescid-i Haram Tasviri Yan Cepheden Detay

Foto 42: Tokat Zile Şeyh Nusrettin Türbesi Mescid-i Haram Tasviri

Foto 43: Muğla Kurşunlu Camii Mescid-i Haram Tasviri

Foto 44: Manisa Soma Hızır Bey Camii Mescid-i Haram Tasviri

Foto 45: Manisa Kula Kurşunlu Camii Mescid-i Haram Tasviri

Foto 46: İzmir Eski Mordoğan Köyü Camii Kabe Tasviri

Foto 47: İzmir Bademli Kılıczade Mehmet Ağa Camii Mescid-i Haram Tasviri

Foto 48: Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii Mescid-i Haram Tasviri Mataf Alanı

Foto 49: Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii Mescid-i Haram Tasviri

Foto 50: Denizli Pamukkale Akköy Yukarı Camii Kâbe Tasviri

Foto 51: Denizli Pamukkale Akköy Yukarı Camii Kabe Tasviri Detay

Foto 52: Denizli Akköy Belenardıç Köyü Camii Kâbe Tasviri

Foto 53: Bursa Kemaliye Camii Kâbe Tasviri

Foto 54: Aydın Kayran Kuyucak Köyü Camii Kâbe Tasviri

Foto 55: Afyon Dazkırı İdris Köyü Camii Kâbe Tasviri

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Ayşenur SEZGİN
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 12.08.1989
Telefon : 0506 745 51 26
E-mail : aysenur__65@hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yükseklisans	Sanat Tarihi Anabilim Dalı	18.07.2018
Lisans	Sanat Tarihi	15.05.2016
Yabancı Dil	İngilizce- Osmanlıca	